

VATT-KESKUSTELUALOITTEITA
VATT-DISCUSSION PAPERS

215

HANHIAURAN
SEURAAJASTA
JOHTAJAKSI -
JAPANIN
TEOLLISUUS-
POLITIIKKA
1860-1940 SEKÄ
JATKUMO
NYKYPÄIVÄÄN

Jari Kauppila

ISBN 951-561-307-8

ISSN 0788-5016

Valtion taloudellinen tutkimuskeskus

Government Institute for Economic Research

Hämeentie 3, 00530 Helsinki, Finland

Email: jari.kauppila@lm.vn.fi

Yliopistopaino

Helsinki, helmikuu 2000

JARI KAUPPILA: HANHIAURAN SEURAAJASTA JOHTAJAKSI - JAPANIN TEOLLISUUSPOLITIikka 1860-1940 SEKÄ JATKUMO NYKYPÄIVÄÄN. Helsinki, VATT, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Government Institute for Economic Research, 2000, (C, ISSN 0788-5016, No 215). ISBN 951-561-307-8.

Tiivistelmä: Japani on kehittynyt nopeasti yhdeksi maailman johtavista talouksista. Valtion roolin on tiedetty olleen merkittävä kehityksen eri vaiheissa.

Työssä tutkitaan miten Japanin talouden kasvu käynnistyi ja miten talouden rakenne muuttui kasvun seurauksena. Työn painopiste on valtion teollisuuspoliittisissa keinoissa ennen toista maailmansotaa, jonka pohjalta luodaan kuva myös siitä, missä määrin Japanin sodanjälkeinen teollisuuspolitiikka on ollut jatkumoa aiemmasta. Lopuksi Japanin teollistumista sekä teollisuuspolitiikan motiiveja ja keinoja peilataan Akamatsun hanhiauran kehitysteoriaan. Keskeisenä tilastollisena lähteenä on käytetty Japanin kasvututkimussarjaa ”Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868”.

Perusrakenteen rahoittaminen, institutionaalisten puitteiden luominen sekä selkeän teollistamiseen tähtäävän politiikan olemassaolo nopeuttivat Japanin teollistumista. Lisäksi valtio loi puitteet yksityisen sektorin teollistumiselle kantamalla riskin suurista investoinneista. Teollisuuspolitiikka ei aina ollut onnistunutta, mutta valtio ei epäröinyt puuttua teollisuuden kehittämiseen erityisesti teollistumisen alkuaikona sekä esimerkiksi kriisiaikoina. Japanin teollisuuspolitiikassa on nähtävissä selkeänä jatkumona valtion erityisen vahva puuttuminen kehitykseen. Yritysmaailman ja hallituksen välillä on ollut suhteellisen laaja konsensus toimenpiteiden välttämättömyydestä taloudellisen kasvun saavuttamiseksi. Valtion vahvaa puuttumista yritysmaailman intresseihin ovat helpottaneet japanilaisen yhteiskunnan rakenteet sekä valtion merkittävä rooli teollisuuden kehittämisessä jo 1800-luvulla. Japanin teollisuuspolitiikan motiivit sekä toteuttamiskeinot voidaan kuvata hyvin myös hanhiauran kehitysteorian deterministisessä ympäristössä.

Asiasanat: Japani, teollistuminen, teollisuuspolitiikka, hanhiauran kehitysteoria

Abstract: Japan has quickly developed into one of the leading economies of the world. The role of the state has been significant in different phases of development.

In the paper we study how the Japanese economic growth started and how the structure of economy changed as a consequence of growth. The study focuses on the industrial policy of the state before the second world war. Based on that we analyze in what extent the industrial policy of post second world war Japan has been a continuation from the previous period. Finally the industrialization of Japan as well as motives and means for the industrial policy are examined through the Akamatsu's wild geese theory of economic development. The main statistical source has been the Japanese growth series ”Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868”.

Financing of the basic infrastructure, creation of institutional terms as well as existence of a policy clearly aimed at industrialization hastened the development in Japan. In addition, the state created terms for the industrialization of the private sector by bearing the risk for the large investments. A strong state interference in the development is a clear continuation of the Japanese industrial policy. There has been a wide consensus between the state and the private sector on the necessity of actions in order to obtain economic growth. In addition, the structure of the Japanese society as well as the important role of the state in industrialization already in the 19th century have facilitated state's strong interference into corporate world's interests. Motives and means of implementing the Japanese industrialization fit well into the deterministic setting of the wild geese theory.

Keywords: Japan, industrialization, industrial policy, flying geese theory

Sisällys

Johdanto	1
1 Valtion rooli taloushistoriallisessa tutkimuksessa	3
1.1 Valtion muuttunut merkitys	3
1.2 Hanhiauran kehitysteoria	6
1.3 Valtio ja teollisuuspolitiikka	8
2 Japanin historiaa	11
2.1 Tokugawa-kausi	11
2.2 Meiji-kausi	12
2.3 Ensimmäinen maailmansota ja seuraukset	14
2.4 Kohti toista maailmansotaa	15
OSA I: TALOUS- JA TEOLLISUUSPOLITIikka 1860-1940	17
3 Kokonaistalouden kehitys	19
3.1 Talouskasvu ja sen lähtökohdat	19
3.2 Kansantalouden rakennemuutos	22
3.3 Teollisuuden kasvu ja rakennemuutos	24
3.4 Ulkomaankauppa	28
4 Teollisuuspolitiikan toteutus	33
4.1 Raha- ja valuuttapolitiikka	33
4.2 Valtion varainhankinta	36
4.3 Tullipolitiikka	38
4.4 Infrastrukturi ja koulutus	40
4.5 Suorat tuet ja investoinnit	49
4.6 Valtion oma yritystoiminta	57
5 Valtion teollisuuspolitiikan päälinjat vuosina 1860-1940	61

OSA II: JAPANIN TEOLLISUUSPOLITIIKAN JATKUMO TOISEN MAAILMANSODAN JÄLKEEN	65
6 Talouskasvun kultaiset vuodet	67
7 Teollisuuspolitiikan perinne	73
8 Hanhiauran seuraajasta johtoon	79
Lähteet	83
Liite	91

Johdanto

Japanin bruttokansantuote *per capita* kasvoi vuosina 1870-1940 lähes kaksi prosenttia vuodessa, kun esimerkiksi Yhdysvalloissa kasvuvauhti oli 1,5 prosenttia / vuosi. Vuosina 1950-1997 kasvuvauhti oli erittäin nopea. Bruttokansantuote kasvoi parhaimmillaan jopa yli 10 prosenttia vuosittain. Henkeä kohden laskettuna periodin kasvuvauhti oli keskimäärin 5,2 prosenttia vuodessa, Yhdysvalloissa samana ajanjaksona kasvuvauhti oli 2,0 prosenttia vuosittain. Japani saavuttikin huomattavasti Yhdysvaltojen taloudellista etumatkaa toisen maailmansodan jälkeen.

Mitkä seikat olivat Japanin nopean kasvun takana? Useat taloushistorian ja taloustieteen tutkijat ovat pyrkineet vastaamaan tähän kysymykseen tarkastelemalla Japanin talouden kehityksen syitä ja lähtökohtia viimeisten vuosikymmenten aikana. Japanin talouden kehityksen malleja on lisäksi pyritty soveltamaan nykyisiin kehitysmaihin vaihtelevalla menestyksellä.

Japanin taloudellinen kasvu on nostanut maan poikkeuksellisen nopeasti yhdeksi maailman talouden johtavista maista. Vielä 1800-luvun puolivälissä Japanin talous ja teollisuus olivat huomattavan paljon jäljessä länsimaita. Japanissa alkoi nopea taloudellinen kehitys viimeistään tuolloin. Toisen maailmansodan jälkeen Japanin tuotantolaitokset oli tuhottu ja maa oli taloudellisessa sekasorrossa. Nykyisin maa on yksi tärkeimmistä maailmantalouteen vaikuttavista valtioista. Japanin kehityksen kiinnostavuutta lisää se, että maa oli ensimmäinen Itä- ja Kaakkois-Aasian alueella teollistunut valtio. Muut alueen valtiot ovat myöhemmin pyrkineet osittain seuraamaan Japanin esimerkkiä.

Valtion panoksen on tiedetty olleen Japanissa merkittävä tekijä talouden kasvun käynnistämisessä ja ylläpitämisessä. Valtion menetelmiä talouden kehittämiseen onkin pyritty jäljittämään, ja niistä on esiintynyt tutkijoiden keskuudessa vilkasta keskustelua. Ristiriitaisista tulkinnoista huolimatta valtion roolista Japanin kehitykselle ollaan lähestulkoon yhtä mieltä; se on ollut merkittävä.

Oman mielenkiintoisen lisänsä Japanin kehitykselle ovat antaneet maalle ominaiset tavat ja perinteet. Nämä länsimaisesta näkökulmasta usein hyvin erilaiset kulttuuriset ja institutionaaliset tekijät ovat olleet omalta osaltaan vaikuttamassa japanilaiseen poliittiseen ja taloudelliseen päätöksentekoon sekä jokapäiväiseen elämään.

Tässä työssä tutkitaan miten Japanin talouden kasvu käynnistyi ja miten talouden rakenne muuttui kasvun seurauksena. Valtion teollisuuspoliittisiin keinoihin kiinnitetään erityistä huomiota. Työn painopiste on toista maailmansotaa edeltävässä

ajassa, jonka pohjalta pyritään lopussa luomaan kuva myös siitä, missä määrin Japanin sodanjälkeinen teollisuuspolitiikka on ollut jatkumoa aiemmasta.

Tutkimuksen ensimmäinen pääkysymys onkin Japanin kokonaistalouden kehitys. Tutkimuksen toisen pääkysymyksen muodostaa Japanin teollisuuspolitiikka ennen toista maailmansotaa. Viimeisessä osassa luodaan katsaus myös Japanin talouteen ja teollisuuspolitiikkaan toisen maailmansodan jälkeen. Lopuksi Japanin teollistumista sekä teollisuuspolitiikan motiiveja ja keinoja peilataan Akamatsun hanhiauran kehitysteorian kautta. Teoria soveltuu hyvin viitekehykseksi juuri siksi, että se on luotu Japanissa, japanilaiseen kehitykseen perustuen.

1 Valtion rooli taloushistoriallisessa tutkimuksessa

1.1 Valtion muuttunut merkitys

Taloushistoriallisessa tutkimuksessa valtio on usein (ainakin muodollisesti) ollut keskeisessä asemassa. Tutkimus on suuntautunut yhden valtion ulkomaankauppaan, maatalouteen tai teollistumiseen. Samalla itse valtiota itsenäisenä taloudellisenä toimijana ei kuitenkaan ole huomioitu tutkimuksissa, sillä valtiota ei ole nähty varsinaisesti autonomisena subjektina, joka tietoisesti olisi vaikuttanut tapahtumien kulkuun. Tämä on ollut osittain seurausta taloushistorian läheisestä kytkeytymisestä erityisesti smithiläiseen uusklassisen taloustieteen traditioon.¹

Adam Smith (1723-1790) näki valtion roolina hallinnollisen ja institutionaalisen perusrakenteen tarjoamisen, kansallisen puolustuksen järjestämisen sekä sellaisten yritysten ylläpitämisen, jotka hyödyttivät yleistä hyvää mutta olivat yksityisesti hoidettuina tuottamattomia. John Stuart Mill (1806-1873) vakiinnutti klassisen poliittisen taloustieteen opin. Mill katsoi, että valtio ei voinut ratkaisevasti vaikuttaa tuotantoa koskeviin taloudellisiin lainalaisuuksiin. Sen sijaan valtion tuli tähdätä sosiaalisten erojen pienentämiseen sekä tarpeellisten institutionaalisten perusrakenteiden ylläpitämiseen. Keinoja tähän olivat lähinnä verotus sekä tietyissä olosuhteissa jopa tullien käyttö oman maan teollisuuden edistämiseen.²

John Maynard Keynes (1883-1946) hylkäsi *Yleisessä teoriassaan* uusklassisen teorian. Keynes korosti aktiivisen valtion merkitystä tehokkaan kysynnän aikaansaajana ja taloudellisen aktiviteetin lisääjänä. Keynesin mukaan markkinavoimien rinnalle tarvittiin valtion aktiivista panosta riittävien investointien takaamiseksi. Valtion toiminta tähtäsi enenevästi täystyöllisyyteen. Keynesin kanssa samansuuntaisia näkemyksiä esittivät esimerkiksi myös ruotsalaiset ns. Tukholman koulukunnan edustajat 1920-1930-luvuilla.³

---

¹ Kuusterä, Antti, Valtion sijoitustoiminta pääomamarkkinoiden murroksessa 1859-1913, Jyväskylä 1989, s. 11. Adam Smithin kehittämä klassinen poliittinen taloustiede suhtautui kielteisesti valtion rooliin talouden kehityksessä. Smithin teoria perustui ajatukseen markkinatalouden sisällä toimivasta itsesäätelevästä taloudesta, ja se korosti vapaiden markkinavoimien ylivertaisuutta. "Näkymätön käsi" hoiti markkinamekanismina aiemmin valtiolle kuuluneet toiminnot talouden tasapainon saavuttamiseksi. Ks. Ekelund, Robert B. Jr. & Hèbert, Robert F., *A History of Economic Theory and Method*, 3. edition, New York 1990, s. 122; Kuusterä 1989, s. 12.

² Ekelund & Hèbert 1990, s. 122, 188; Kuusterä 1989, s. 12-13.

³ Kuusterä 1989, s. 13; Ekelund & Hèbert 1990, s. 528-529; Keynes, J. M., *The General Theory of Money, Interest and Employment*, Lontoo 1936. Keynes ei kuitenkaan esittänyt varsinaista kasvuteoriaa vaan keskittyi alikysyntätilanteen analysointiin.

Näkemykset valtion merkityksestä taloudellisessa kehityksessä muuttuivat toisen maailmansodan jälkeen. Viimeistään 1960-1970-luvuilla huomioitiin taloushistoriallisissa tutkimuksissa taloudellisia muutoksia tarkasteltaessa myös aktiivisesti toiminut valtio. Taloushistorioitsijoille ehkä yleisimmin käytetyimmäksi viitekehikseksi muodostui Alexander Gerschenkronin hypoteesi 1800-luvun taloudellisesta kehityksestä, joka tuli tunnetuksi kirjasta "Economic Backwardness in Historical Perspective" (1962).⁴

Gerschenkronin mukaan valtion panos talouden muutos- ja kehitysprosessissa riippui yhteiskunnan saavuttamasta kehitysasteesta. Keskeiseen asemaan hypoteesissä nousivat "jälkeenjääneisyyden edut" sekä "kehityksen edellytysten korvattavuus". Edellisellä tarkoitetaan sitä, että jäljessä tuleva kehittymätön yhteiskunta saa valmiina käyttöönsä pidemmälle kehittyneissä maissa toteutetut tieteelliset, teknologiset sekä institutionaaliset innovaatiot. "Kehityksen edellytysten korvattavuudella" puolestaan käsitetään sellaisia uudentyyppejä tekijöitä eli substituutioita, joilla korvataan yhteiskunnan rakenteeseen kehittyneissä maissa vaikuttaneita tekijöitä.⁵

Gerschenkron katsoo, että lainattu teknologia on yksi tärkeimmistä tekijöistä nopean kehityksen varmistamiselle teollistumisprosessin alkuvaiheessa olevalle takapajuiselle valtiolle. Mitä takapajuisempi yhteiskunta on, myös sitä suurempi panos vaaditaan valtiolta kehityksen esteiden poistamiseen.⁶ Hypoteesissa näkyvän aseman kehityksen selittäjänä saa pääomien kohdentaminen. Gerschenkronin mukaan pääomia kohdentavat aluksi yritykset itse, sen jälkeen pankit ja jälkeenjääneisyyden kasvaessa valtio.⁷

Viimeaikaiset tutkimukset ovat osoittaneet Gerschenkronin hypoteesin osittaisen heikkouden. Teollistuminen on tapahtunut takapajuisissa valtioissa pidemmällä aikavälillä kuin mitä Gerschenkron teoriassaan toteaa. Lisäksi uudet tutkimukset ovat osoittaneet, että ennen vuotta 1914 suhteellisen takapajuisilla talouksilla ei ollut mitään erityisiä edullisia lähtökohtia teollistumisstrategioiden valinnassa. Valtion takapajuisuus ei siis ollut välttämättä mikään suhteellinen etu. Lisäksi

---

⁴ Kuusterä 1989, s. 15-16.

⁵ Gerschenkron, Alexander, *Economic Backwardness in Historical Perspective, A Book of Essays*, Cambridge 1962, s. 353-354. Kuusterä tiivistää Gerschenkronin hypoteesin seuraaviin olettamuksiin: Mitä takapajuisempi yhteiskunnan talous on: (1) sitä todennäköisempää on teollistumisen alkaminen äkillisellä tasosiirtymällä, johon liittyy teollisuuden tuotannon nopea kasvu; (2) sitä enemmän painottuu sekä yritysten että toimipaikkojen suuruus; (3) sitä enemmän painottuvat pääomahyödykkeet verrattuna kulutushyödykkeisiin; (4) sitä suurempi paine alaspäin kohdistuu väestön kulutustasoa kohtaan; (5) sitä epätodennäköisempää on, että maataloudella olisi merkitystä kasvavan teollisuustuotannon kysyjänä; (6) sitä suurempi on erityisten institutionaalisten tekijöiden vaikutus alkavan teollistumisen pääomahuollossa. Kuusterä 1989, s. 16-17.

⁶ Gerschenkron 1962, s. 7-8.

⁷ Supple, Barry, *The State and the Industrial Revolution 1700-1914, The Fontana Economic History of Europe, The Industrial Revolution*, Cipolla, Carlo M. (toim.), Glasgow 1980, s. 351; Kuusterä 1989, s. 17.

osia Gerschenkronin hypoteesistä on vaikea todistaa tieteellisesti tarvittavien mittareiden puuttuessa. Esimerkiksi Gerschenkronin käsityksestä "ratkaisevasta rynnistyksestä" sekä Rostowin "take off" -teoriasta on osin luovuttu.⁸

Gerschenkronin hypoteesiä on viety pidemmälle Moses Abramovitzin artikkelissa "Catching Up, Forging Ahead, and Falling Behind" (1986). "Catch-up" hypoteesin mukaan takapajuisuus kantaa mukanaan potentiaalisen talouden nopeaan kasvuun. Mitä takapajuisempi on seuraajavaltion teknologinen kehitys suhteessa johtajavaltioon, sitä suuremmat mahdollisuudet seuraajalla on tuottavuuden nopeaan kasvuun. "Catch-up" prosessi voi kuitenkin olla itseään rajoittava, koska seuraajan mahdollisuudet korvata vanhentunutta tekniikkaa uudella saattavat vähentyä sen saavuttaessa johtajaa.⁹

Teknologinen takapajuisuus ei ole yleensä pelkkä sattuma. Yhteiskunnan, jossa vuokratilajelijöiden määrä on suuri, on yleisesti vaikeampi saavuttaa yhtä korkeaa tuottavuuden tasoa kuin kehittyneimpien maiden. Samat puutteet saattavat myös estää takapajuisista maista tekemästä nopeaa teknologista harppausta, jonka hypoteesi muutoin antaisi olettaa. Tätä Abramovitz kutsuu "yhteiskunnalliseksi kyvykkyydeksi"¹⁰. Valtion potentiaali nopeaan kasvuun on vahva silloin, kun se on teknologisesti takapajuinen mutta sosiaalisesti edistynyt.¹¹

Abramovitz katsoo valtion yhteiskunnallisen rakenteen sekä valmiudet omaksua uutta teknologiaa tärkeiksi tekijöiksi talouden kehitykselle. Teknologinen takapajuisuus mahdollistaa kasvun sillä ehdolla, että valtion "yhteiskunnalliset kyvykkyydet" ovat tarpeeksi kehittyneitä tuotetun teknologian tehokkaaseen hyväksikäyttöön. Se nopeus, jolla "catch-up" prosessi tapahtuu, riippuu tiedon

---

⁸ O'Brien, P. K., Do We Have a Typology for the Study of European Industrialization in the XIXth Century, *Journal of European Economic History*, 1986, s. 307-309, 314, 317. Esimerkiksi Gerschenkronin teoriaa pankkien roolista on vaikea todistaa tilastollisesti oikeaksi, koska pankkien välittämän rahoituksen vaikutusta teollisuuden kehittymiseen ei ole voitu luotettavasti mitata. Ks. O'Brien 1986, s. 317-319; Maddison, Angus, *Dynamic Forces in Capitalist Development, A Long-Run Comparative View*, Oxford 1991, s. 82. Gerschenkronin käsite "ratkaisevasta rynnistyksestä" ('decisive spurt') on läheisesti yhteydessä Rostowin kehittämään termiin "take-off", joka kuvaa noin 20 vuoden mittaista taloudellisen kasvun vaihetta, jonka aikana kaikkien kehittyneiden maiden kiinteiden investointien suhde nousi rajusti. Rostow kuvaa "take-off" vaihetta "modernin yhteiskunnan suurena vedenjakajana". Gerschenkron 1962, s. 353; Gould, J. D., *Economic Growth in History, Survey and Analysis*, Lontoo 1972, s. 117, 424-427. Maddison, Angus, *Monitoring the World Economy 1820-1992*, Development Centre Studies, OECD 1995, s. 31.

⁹ Abramovitz, Moses, *Catching Up, Forging Ahead, and Falling Behind*, *The Journal of Economic History*, volume XLVI, Wilmington 1986, s. 386-387.

¹⁰ 'Social capability'; Ohkawa ja Rosovsky kutsuvat "yhteiskunnalliseksi kyvykkyydeksi" tekijöitä, jotka määräävät valtion kyvyn tuoda maahan sekä omaksua teknologista tai organisaationaalista kehitystä. Korkeampi tulojen *per capita* kasvuaste lisää tätä "yhteiskunnallista kyvykkyyttä". Ohkawa, Kazushi & Rosovsky, Henry, *Japanese Economic Growth, Trend Acceleration in the Twentieth Century*, Stanford 1973, s. 212.

¹¹ Abramovitz 1986, s. 387-388.

levittämistä edistävästä tekijöistä, rakenteellisen muutoksen asteesta, pääoman kasvusta sekä kysynnän laajentumisesta.¹²

Myös instituutioilla ja säännöillä on ollut vaikutusta markkinoiden toimintaan sekä laajenemiseen. Hallitukset ovat nopeuttaneet tai hidastaneet taloudellista kasvua toimeenpanemalla erilaisia institutionaalisia muutoksia.¹³ Uusi instituutio-naalinen taloushistoria on keskittynyt näihin instituutioihin sekä institutionaalsiin muutoksiin. Douglass C. North katsoo, että ideat, ideologiat, intressit sekä dogmat ohjaavat yksilöiden päätöksentekoa. Samalla niiden rooli on merkittävä yhteiskuntien ja talouksien muotoutumisessa. Näin ollen instituutiot muokkaavat myös talouden kehitystä. Northin mukaan instituutiot ovat taustalla olevia pitkän aikavälin talouden toiminnan määrääviä tekijöitä, jotka muuttuvat jatkuvasti vuorovaikutuksessa organisaatioiden kanssa.¹⁴

Northin käsitys valtion roolista ei ole kovin selkeä. Hänen mukaansa valtio on pääasiassa tehoton huonoista lainsäädännöllisistä ratkaisuksista johtuen. Keskeinen rooli valtiolla sen sijaan on välttämättömien institutionaalisten puitteiden luomisessa. Institutionaalisen teorian keskeinen tekijä ovat ns. liiketoiminnan kustannukset¹⁵, jotka selittävät osaltaan sekä organisaatioiden ja instituutioiden kehittymistä että teollista vallankumousta.¹⁶

1.2 Hanhiauran kehitysteoria

Japanilaisen Akamatsu Kanamen (1896-1974) jo 1920-1930-luvuilla kehittämä hanhiauran kehitysteoria (*sangyô hatten no gankô keitai*) omaa gerschenkronilaisia piirteitä. Pekka Korhonen on luonut selkeän yhteenvedon teoriasta. Teorian nimi symboloi valtioryhmää, joka kehittyy auramuodostelmassa kohti korkeampaa teknologista sofistikoitumista. Vähemmän edistyneet valtiot omaksuvat

¹² Ibid., s. 390.

¹³ O'Brien 1986, s. 321-322.

¹⁴ North, Douglass C., *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge 1990, s. 22, 44, 69, 107; Lamberg, Juha-Antti & Ojala, Jari & Eloranta, Jari, *Uusinstitutionalismi ja taloushistoria, Kollektiivisen valinnan ja liiketoiminnan kustannusten problematiikka, Uusi institutionaalinen taloushistoria, Johdanto tutkimukseen*, Lamberg, Juha-Antti & Ojala, Jari (toim.), Jyväskylä 1997, s. 25.

¹⁵ 'Transaction costs'. "Taloudellisen järjestelmän kitkaa tai kustannuksia, jotka syntyvät taloudellisen järjestelmän toiminnasta". Liiketoiminnan kustannukset ovat enemmänkin teoreettinen rakenne, kuin mitattavissa oleva osa kansantalouden menoja. Ks. Lamberg & Ojala & Eloranta 1997, s. 26-28. Liiketoiminnan kustannuksista sekä niiden soveltamisesta ks. myös Ojala, Jari, Henkilökohtainen on taloudellista, Liiketoiminnan kustannukset 1700-1800-luvun liike-elämässä kauppahuoneiden näkökulmasta, *Uusi institutionaalinen taloushistoria, Johdanto tutkimukseen*, Lamberg, Juha-Antti & Ojala, Jari (toim.), Jyväskylä 1997, s. 101-142.

¹⁶ Lamberg & Ojala & Eloranta 1997, s. 26.

kehittyneiden valtioiden teollisuutta matkallaan kasvuun ja kehitykseen. Johtavan valtion "väsyttävä" siirtyy uusi valtio tilalle.¹⁷

Akamatsu jakaa valtiot kahteen ryhmään, johtajiin (*senshinkoku*) ja seuraajiin (*kôshinkoku*). Teoriassa on mukana myös kolmas ryhmä, nousevat maat (*shinkôkoku*), jolla viitataan keskimääräistä nopeamman kasvun omaaviin seuraajamaihin, joilla on muita paremmat edellytykset nousta kohti hanhiauran kärkeä. Erityisesti 1950-luvulla tällä vaiheella viitattiin nimenomaan Japaniin. Seuraajien kehitysprosessi on jaettu neljään vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa halpojen teollisuustuotteiden tuonti tuhoaa käsityöhön perustuvan tuotannon seuraajamaissa. Toisessa vaiheessa kulutustavariin keskittyvä kotimarkkinateollisuus käynnistyy ja voimistuu. Kolmannelle vaiheelle on tyypillistä viennin voimistuminen ja tuonnin väheneminen. Viimeisessä vaiheessa teollisuustuotteiden vienti johtajamaihin alkaa ja tuotanto dynamisoituu.¹⁸

Akamatsun teorian ensimmäisessä vaiheessa seuraajan kehityksen moottorina toimii kansainvälinen kauppa. Alikehittyneet maat eivät pysty vastustamaan kehittyneiden maiden taloudellista ja sotilaallista ylivoimaa. Kansainvälisessä taloudessa dominointirakenteita ei kuitenkaan voi pitää yllä ikuisesti. Seuraajavaltion siirtyessä toiseen vaiheeseen sen teollinen kehitys käynnistyy edullisten tekijöiden (alhainen palkkataso, halvat raaka-aineet, markkinat välittömässä läheisyydessä) seurauksena. Toisessa vaiheessa seuraajamaan tuonti kasvaa yhä edelleen, mutta muuttuu teknologian, pääoman ja jopa raaka-aineiden tuonniksi. Kotimaisen tuotannon päämääränä on tässä vaiheessa tuonnin voittaminen.¹⁹

Kehitysprosessin kolmannessa vaiheessa seuraajan kotimarkkinateollisuus "nousee valtaan" (*bokkoo*). Tuotanto on kasvanut siten, että vienti voidaan aloittaa. Kauppatase alkaa kääntyä edulliseksi ja talouden rakenne alkaa muistuttaa johtajaa. Tyypillistä kolmannelle vaiheelle on pääomahyödykkeiden tuotannon aloittaminen ja vieraan tuotannonalan naturalisoituminen kotimaiseksi. Prosessin viimeisessä vaiheessa johtajat tuovat yhä parempia tuotteita seuraajamaista ja joutuvat vähitellen joko luopumaan vanhasta kulutustavaratuotannosta tai kehittämään uusia. Samalla seuraaja saattaa siirtyä hanhiauran kärkeen, ja ohittaa johtajan teknologisen innovatiivisuuden ja teollisen tuotannon.²⁰

Valtion roolina Akamatsu näkee syntyvän teollisuuden suojelemisen tulleilla ja tuontirajoituksilla sekä pääomien hankkimisen ja tehokkaan kontrolloimisen. Toi-

¹⁷ Korhonen, Pekka, *The Origin of the Idea of the Pacific Free Trade Area*, Jyväskylä 1992, s. 69. Japanilaiset nimet on kirjoitettu yleisen tavan mukaan, sukunimi ensin.

¹⁸ Korhonen, Pekka, Hanhiauran kehitysteoria, *Kosmopolis*, vol 23:1/1993, s. 57-58; Korhonen 1993, s. 58. Johtaja-seuraaja asetelmasta ks. myös Maddison 1991, s. 30.

¹⁹ Korhonen 1992, s. 70-71; Korhonen 1993, s. 58-59.

²⁰ Korhonen 1992, s. 72-74.

saalta jos paikallinen teollisuus ei omaa tarvittavia kehitysedellytyksiä, on sen suojele lopetettava ja annettava tuonnin tuhota tehoton, kansantaloudelle kalliiksi tuleva teollisuus. Mikäli teollisuusalan kehittämistä pidetään kuitenkin merkittävänä, tulee prosessi aloittaa uudelleen alusta. Valtion ei tulisi kuitenkaan Akamatsun mukaan merkittävästi estää kansainvälistä kilpailua, koska vapaa kauppa edesauttaa kotimaista teollisuutta kasvamaan vahvaksi.²¹

Akamatsun teoriassa johtajiksi pääsevät erityisesti dynaamiset ja innovatiiviset valtiot. Seuraajan tulisi pysytellä mahdollisimman lähellä johtajia, mutta huolehtia samalla omasta poliittisesta autonomiasta, jotta prosessi pysyy omissa käsissä. Hanhiauran kehitysteoria on deterministinen ja optimistinen. Pekka Korhosen mukaan Akamatsun industrialismi kulkee hegeliläisen ajatusmallin mukaisesti kriisien kautta kohti yhä korkeampaa täydellisyyttä.²²

1.3 Valtio ja teollisuuspolitiikka

Miten valtion voi määritellä? Mikä on valtio? Valtio voidaan nähdä osana yhteiskuntaa toimijana, joka heijastaa tiettyjä sosiaalisia voimia sekä edustaa tiettyjen ryhmien tai luokkien etuja. Valtiosta itsestään muotoutuu institutionaalinen väline, jonka avulla eri ryhmät turvaavat asemaansa yhteiskunnassa. Poliittiset toimet, jotka koskevat talouden laajenemista eivät olekaan koskaan yksistään hallituksen tavoitteita, vaan myös jonkin yhteiskunnan ryhmän tai ryhmien.²³

Supple jakaa valtion konkreettiset keinot teollisuuden kehityksen vauhdittamiseksi kolmeen eri ryhmään: (1) institutionaaliset reformit; (2) julkisten palvelujen tuottaminen; (3) välitön tuki ja suojele. Historiallisesti tarkasteltuna on valtio ensinnäkin luonut kapitalistisen kehityksen lähtökohdat lakkauttamalla feodalismia, poistamalla maiden sisäiset tullit sekä ylläpitämällä lakia ja järjestystä. Toiseksi valtio on tarjonnut palveluja, esimerkiksi teknistä opetusta, informaatiopalvelua ja levittänyt uusia innovaatioita. Kolmanneksi valtio on käyttänyt joko verotusta, tukia tai markkinoita yksityisen sektorin kehityksen stimuloimiseksi. Kotimaista teollisuutta on suojeltu korkeilla tuontitulleilla, tuin tai monopolistisin etuisuuksin ja lainaamalla pääomaa suotuisin ehdoin. Joissakin tapauksissa valtio on saattanut myös toimia itse investoijana ja yrittäjänä.²⁴

Supplen mukaan valtion interventio on tarpeellista institutionaalisten puitteiden luomiseksi. Tällä tarkoitetaan valtion toimia taloudellisen kehityksen esteenä olevien institutionaalisten rakenteiden kumoamiseksi. Lisäksi valtion interventio on

²¹ Korhonen 1993, s. 60-63.

²² Ibid., s. 64.

²³ Lamberg & Ojala & Eloranta 1997, s. 32; Supple 1980, s. 306-307.

²⁴ Supple 1980, s. 306-308; Kuusterä 1989, s. 19-20.

Supplen mukaan suotavaa silloin, kun tietyn toimenpiteen kokonaistaloudelliset hyödyt tai kustannukset eroavat suuresti yksityisistä vastaavista. Vapaaseen kilpailuun perustuva hintamekanismi ei esimerkiksi kykene kohdentamaan voimavaroja tehokkaasti infrastruktuuria rakennettaessa, ja ulkoisista hyödyistä huolimatta tehtävä jää usein julkiselle sektorille. Valtion interventio voidaan katsoa tarpeelliseksi suhteellisen takapajuisissa (tai uusissa) valtioissa, joissa teollisuuden kehitystä halutaan nopeuttaa.²⁵

Antti Kuusterä jakaa teollisuuspolitiikan keinot välittömiin ja välillisiin. Välillisiä keinoja ovat: (1) tullipolitiikka ja erilaiset rahoitusjärjestelyt, kuten esimerkiksi korko- ja poistohelpotukset; (2) tärkeistä perustehtävistä huolehtiminen esimerkiksi informaatio- ja dokumentaatiopalvelun piirissä; (3) henkisen ja materiaalisen infrastruktuurin rakentaminen. Välittömiä keinoja puolestaan ovat: (1) oikeudelliset ja hallinnolliset määräykset, kuten esimerkiksi säännöstelyjärjestelmät, kiellot ja lisenssit; (2) valtion suora yritystoiminta, esimerkiksi omien tuotantolaitosten perustaminen, tai tiettyjen yritysten tukeminen omilla tilauksilla.²⁶

Teollisuuspolitiikka on yksi olennainen osa valtion harjoittamaa talouspolitiikkaa. Valtion teollisuuspolitiikalla voi olla useita eri tavoitteita, jotka vaihtelevat talouden kehityksen mukaan. Teollisuuspolitiikan avulla valtiovalta pyrkii ohjaamaan resursseja sellaisille sektoreille, jotka se katsoo tärkeiksi tulevalle taloudelliselle kasvulle. Usein tavoitteena on myös luoda tai edistää uusia toimialoja ja laajentaa näin teollisuuden perustaa. Valtion teollisuuspolitiikka on siis yritys muuttaa voimavarojen käyttöä taloudellisen kasvun edistämiseksi.²⁷

Teollisuuspolitiikan avulla pyritään myös luomaan kotimaisille yrityksille kilpailukykyiset olosuhteet kansainvälisessä kilpailuympäristössä. Samalla pyritään tehostamaan markkinoita ja edistämään talouden rakennemuutosta. Teollisuutta voidaan elvyttää jopa aluepoliittisin keinoin alueilla, joissa maantieteellisestä sijainnista johtuen on vain vähän teollisuutta tai teollisuus on vanhentunutta ja taantuvaa. Valtion teollisuuspolitiikan pyrkimyksenä voi olla modernisaatio, rakenteen ja organisaation uudistaminen, toimialarationalisointi tai tarpeen vaatiessa toiminnan asteittainen supistaminen ja jopa lopettaminen.²⁸

²⁵ Kuusterä 1989, s. 19; Supple 1980, s. 309-310.

²⁶ Kuusterä, Antti, Valtio, talous ja valtionalous, *Talous, valta ja valtio, Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*, Haapala, Pertti (toim.), Tampere 1990, s. 37.

²⁷ Krugman, Paul R. & Obstfeld, Maurice, *International Economics, Theory and Policy*, Third Edition, New York 1994, s. 278.

²⁸ Tikkanen, Irma, Taka- ja takuupalvelut teollisuuspolitiikan keinona, Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D-195, Helsinki 1994, s. 1; *Teollisuuspoliittinen visio - maailmantalouden murroksesta kestäväan kasvuun*, Kauppa- ja teollisuusministeriön julkaisuja 2/1996, s. 39; Komiya, Ryutaro, Introduction, *Industrial Policy of Japan*, Komiya, Ryutaro & Okuno, Masahiro & Suzumura, Kotaro (toim.), Tokio 1988, s. 2-3.

Teollisuuspolitiikka edistää aina joitakin aloja muiden alojen kustannuksella. Tästä syystä tärkeäksi kysymykseksi nousevat valinnan kriteerit. Hyödyllisen teollisuuspolitiikan suunnitteleminen vaatii valtiolta tulevaisuuden teollisuudenalojen ennustamista. Lisäksi valtion on pyrittävä löytämään ne teollisuudenalat, jotka voivat kasvaa nopeammin teollisuuspolitiikan avulla kuin jos ne jätettäisiin markkinavoimien kontrolloitavaksi.²⁹

Toisin kuin termit "talouspolitiikka" tai "rahopolitiikka", jotka tulivat japanin kieleen länsimaisten taloustieteilijöiden sekä -teorioiden myötä, on termi "teollisuuspolitiikka" ollut japanin kielessä jo aikaisemmin. Se sai varsinaisen akateemisen merkityksen vasta toisen maailmansodan jälkeen, kun se räätälöitiin historialliseen ja sosiaaliseen tilanteeseen sopivaksi. *Sangyō seisaku* määriteltiin hallituksen virastojen sekä ministeriöiden yhteistyössä *yritysmaailman intressitahojen kanssa* (kursivointi tekijän) kehitetyiksi ja toimeenpannuiksi teollisuuden rakenteeseen, kehitykseen ja organisaation kehitykseen tähtääviksi toimintasuunnitelmiksi tai menettelytavoiksi.³⁰ Teollisuuspolitiikkaa tarkoittavan termistön olemassaolo Japanissa ennen maan avautumista länsimaille näyttäisi kuitenkin todistavan Japanin omanneen teollisuuspoliittisen perinteen jo ennen länsimaisen retoriikan saapumista 1800-luvun puolivälin jälkeen.

---

²⁹ Krugman & Obstfeld 1994, s. 278.

³⁰ Kodansha Encyclopedia of Japan, 3.osa, Tokio 1983, s. 296.

2 Japanin historiaa

2.1 Tokugawa-kausi

Tokugawa-kauden (v. 1600–1868) Japanin hallintojärjestelmällä oli yhteisiä piirteitä Euroopassa vallinneen feodalismin kanssa. *Daimiot* (lordit) hallitsivat perinnöllisin oikeuksin erikokoisia läänityksiä (*han*), jotka *shogun* oli heille myöntänyt.³¹ *Shogunaatti* puolestaan koostui Tokugawa-suvun jäsenistä, jotka pitivät hallintoa tiukan sotilaallisen diktatuurin alla. Koko tästä järjestelmästä käytettiin nimitystä *bakufu*. *Daimioilla* oli suhteellisen suuri autonomia läänityksillään, mutta keskushallinto piti näitä tarkan kontrollin alaisuudessa *sankin kôtai*³²-järjestelmällä.³³

Daimioiden ja *shogunin* sotilaalliset palvelijat, *samurait*, asuivat läänitysten linnnoituksissa ja muodostivat oman erioikeutetun luokkansa. Osa *samuraista* toimi hallinnollisissa tehtävissä läänityksissä, mutta suurin osa sai toimeentulonsa sekä vuosittaiset riisitulonsa³⁴ sotilaallisista ja järjestyksenpitotehtävistä. Maanviljelijöitä oli noin 75 prosenttia koko väestöstä. Heidän liikkumisensa oli rajoitettu tarkasti, eivätkä he saaneet jättää maitaan tai muuttaa kaupunkeihin. Työvoimaa olikin saatavilla runsaasti Japanissa Tokugawa-kauden lopulla.³⁵ Sosiaalinen asema oli ainakin periaatteessa perinnöllinen ja muuttumaton. Yhteiskunta oli jaettu Tokugawa-suvun hallitsijaluokkaan, *samurai*-sotilaisiin (*shi*), maanviljelijöihin (*nô*), käsityöläisiin (*kô*) ja kauppiaisiin (*shô*), joita pidettiin lähinnä hierarkian alimpana ryhmänä. Keisarin valta oli lähes täysin nimellinen.³⁶

³¹ Francks, Penelope, *Japanese Economic Development - Theory and Practice*, Lontoo 1992, s. 20.

³² *Sankin kôtai* voidaan kääntää 'vuoroittainen läsnäolo'.

³³ Allen, G. C., *A Short Economic History of Modern Japan 1867–1937, With A Supplementary Chapter on Economic Recovery and Expansion 1945–1960*, Lontoo 1966, s. 14, 19. *Sankin kôtai* järjestelmä tarkoitti käytännössä sitä, että jokainen tärkeä *daimio* oli velvollinen viettämään useita kuukausia vuosittain Edossa (nyk. Tokio) ja jättämään sinne perheenjäseniään panttivangeiksi palatessaan läänityksilleen. Francks 1992, s. 21. *Sankin kôtain* merkitys ei jäänyt ainoastaan poliittiseksi, vaan sen avulla myös Japanin tieverkosto sekä informaatiokanavat kehittyivät huomattavasti, nopeuttaen esimerkiksi uusien innovaatioiden leviämistä. Mason, R.H.P. & Caiger, J. G., *A History of Japan*, Singapore 1972, s. 162

³⁴ *Samurait* saivat palkkansa tiettyinä riisimäärinä (*koku*). Palkka vaihteli suuresti, riippuen *samurain* asemasta hierarkiassa. 1 *koku* on noin 180 litraa.

³⁵ Grabowski, Richard, *A Historical Reassessment of Early Japanese Development, The Industrialization of Japan*, Macpherson, W. J. (toim.), Oxford Cambridge 1994, s. 244; Allen 1966, s. 15. Työvoiman saatavuuden ja taloudellisen kasvun yhteydestä ks. Lewis, W. Arthur, *Economic Development with Unlimited Supplies of Labour*, Manchester School of Economics and Social Studies 23, Manchester 1954.

³⁶ Morris-Suzuki, Tessa, *The Technological Transformation of Japan - From the Seventeenth to the Twenty-First Century*, Hong Kong 1994, s. 19; Latourette, Kenneth Scott, *The History of Japan*, New York 1957, s. 47.

Japani oli noin 250 vuoden ajan sulkeutunut ulkomaailmalta. Lisääntyvä ulkomaalaisten vaikutus Itä-Aasiassa alkoi näkyä kuitenkin myös Japanissa, ja niin sanotut hollantilaiset opit saivat jalansijaa - erityisesti *samuraiden* parissa.³⁷ Japanilaisia opiskelijoita matkusti, erityisesti Satsuman ja Chôshûn läänityksistä, kielloista huolimatta ulkomaille jo 1860-luvulla. Myös *shogunaatti* lähetti salaa opiskelijoita Englantiin.³⁸ Ulkopuoliset vaikutteet levisivätkin vähitellen Japaniin 1800-luvulla ja vaikuttivat omalta osaltaan myöhempään Tokugawa-hallinnon luhistumiseen.

Yhdysvaltojen toiminta Japanin avaamiseksi kansainväliselle kaupalle tuotti tuloksia kesäkuussa 1853, kun kommodori Matthew Calbraith Perryn "mustat laivat" saapuivat Japaniin. Perryllä oli mukanaan presidentti Fillmoren kirje, jossa vaadittiin Japanin satamien avaamista. *Shogunin* heikentynyttä asemaa kuvaa se, että *shogunaatti* joutui ensimmäisen kerran kuuntelemaan myös *daimioiden* mielipidettä asiasta. Yhdysvaltain konsulin Townsend Harrisin johdolla tehdyssä sopimuksessa Japani suostui avaamaan osan satamistaan ulkomaiselle kaupalle. Sopimus takasi kauppaoikeudet ja ulkomaisen laivauksen sekä rajoitti merkittävästi Japanin omaa tullipolitiikkaa.³⁹

Poliittisesti tilanne oli jännittynyt maan sisällä. Hallitus ryhtyi toimiin levottomuuksien välttämiseksi ja poliittisen tilanteen rauhoittamiseksi. Viimeisen *shogunin*, Tokugawa Yoshinobun (1837-1913), yrityksen modernisoida maata olivat liian vähäisiä kääntääkseen *daimiot* puolelleen. Shogunaatti huomasi muutoksen välttämättömyyden liian myöhään, ja yli 250 vuotta kestänyt Tokugawa-kausi päättyi vuonna 1868 Meiji-restauraatioon.⁴⁰

2.2 Meiji-kausi

Meiji-restauraation on perinteisesti katsottu muuttaneen Japanin feodaalisen yhteiskunnan moderniksi monarkiaksi. Vuonna 1869 *daimiot* oli pakotettu luovuttamaan maansa kruunulle ja heidän tehtäväkseen jäi entisten alueidensa kuvernööreinä toimiminen. Vallan keskittäminen pantiin toimeen korkeimman

³⁷ Morris-Suzuki 1994, s. 23. 'Hollantilaisilla opeilla' tarkoitetaan hollantilaisten kauppiaiden ym. Japanissa asuneiden hollantilaisten välittämää tietoa länsimaista, näiden teknologiasta jne.

³⁸ Yanaga 1949, s. 34.

³⁹ Mason & Caiger 1972, s. 218; Yanaga 1949, s. 20-21; Beasley, W. G., The Foreign Threat and the Opening of the Ports, *The Cambridge History of Japan*, volume 5, The Nineteenth Century, Jansen, Marius B. (toim.), Cambridge 1989, s. 280; Allen 1966, s. 21. Kesäkuussa 1866 Yhdysvallat ja Japani solmivat tarkemman tullisopimuksen. Yksityiskohtaisista tuonti- ja vientitulleista tavaralajeittain, ks. Establishments of Tariff Duties with Respect to Japan, *Treaties and Other International Agreements of the United States of America 1776-1949*, Volume 1, Multilateral 1776-1917, Bevans, Charles I. (toim.), Washington 1968, s. 18-28.

⁴⁰ Morris-Suzuki 1994, s. 71.

auktoriteetin, valtakunnankanslian, alaisuudessa. Meiji-restauraatiossa Japanista tuli perustuslaillinen monarkia, jossa hallinto siirtyi *shogunilta* Meiji-keisarille.⁴¹

Vuonna 1880 hallituksesta eronneet *samurai*-johtajat perustivat liberaalipuolueen, jonka tavoitteena oli perustuslaillisen hallitustavan omaksuminen. Saksalaisvaikutteinen perustuslaki muotoiltiin vuonna 1889 ja vastaavasti parlamentti perustettiin seuraavana vuonna. Vuonna 1890 pidettiin myös Japanin ensimmäiset kansalliset parlamenttivaalit. Japanista tuli suhteellisen nopeasti keskushallittu valtio, jolla oli parlamentti sekä hallitus.⁴²

Daimioilta ja *samurailta* purettiin feodaaliset oikeudet ja kaikille yhteiskunnan jäsenille myönnettiin samat oikeudet lain edessä. Lisäksi *samuraiden* monopoli sotilasluokkana purettiin ottamalla käyttöön yleinen asevelvollisuus. Maareformi lakkautti feodaalisen maanomistuksen ja korvattiin yksityisellä maanomistuksella. Raskas maavero velkaannutti maanviljelijöitä, joista noin 70 prosenttia joutui vuokratiljelijöiksi.⁴³

Samuraiden sosiaalinen ja taloudellinen asema heikkeni nopeasti Meiji-kaudella. Hallitus kuitenkin omaksui *samurai*-perinteen osaksi Meiji-kauden ideologista ilmapiiriä. Kuten aiemmin samuraita, nyt kaikkia japanilaisia vaadittiin unohtamaan yksilöllisyys yhteisen hyvän vuoksi. Länsivaltojen nöyryyttämä kansa halusi johtavan roolin maailmassa.⁴⁴ Hallitus omaksui linjakseen modernisaation, ja ohjelman toteuttamiseen perustettiin *kôbushô* vuonna 1870. Päämääräksi asetettiin lännen etumatkan tavoittaminen ja jopa sen ohittaminen.⁴⁵

Meiji-hallitus kehitti erilaisia iskulauseita edistääkseen pyrkimyksiään. Nämä kuvastivatkin hyvin hallituksen sisä- ja ulkopoliittisia tavoitteita. Tunnetuin is-

---

⁴¹ Jansen 1989, s. 308; Ryôshin, Minami, *The Economic Development of Japan, A Quantitative Study*, New York 1986, s. 7; Beasley, W. G., *Meiji Political Institutions*, *The Cambridge History of Japan*, volume 5, *The Nineteenth Century*, Jansen, Marius B. (toim.), Cambridge 1989, s. 620.

⁴² Jansen, Marius B., *Introduction*, *The Cambridge History of Japan*, volume 5, *The Nineteenth Century*, Jansen, Marius B. (toim.), Cambridge 1989, s. 29-32; Ryôshin 1986, s. 7; Beasley 1989, s. 620; Shinn, Rinn-Sup, *Historical Settings, Japan - a country study*, Bunge, Frederica M. (toim.), Washington 1990, s. 21.

⁴³ *History of Mankind* 1976, s. 1297-1298. Japanin sosiaalista rakennetta Meiji-kaudella on kritisoitu siitä, että keisarin ja armeijan kanssa yhteistyössä olleet poliittiset ryhmittymät yhdessä feodaalisten maanomistajien ja porvareiden kanssa pitivät absoluuttisen vallan tiukasti hallussaan, mikä esimerkiksi köyhdytti osittain maanviljelijöitä. Ks. Beasley 1989, s. 619-620.

⁴⁴ Latourette 1957, s. 102-103; Jansen 1989, s. 27, 365; Rozman, Gilbert, *Social Change*, *The Cambridge History of Japan*, volume 5, *The Nineteenth Century*, Jansen, Marius B. (toim.), Cambridge 1989, s. 533. Satsuma-kapina osoitti yleiseen asevelvollisuuteen pohjautuvan armeijan kyvykkyyden. Myös hallituksen armeijan käyttämä lennätin todisti pätevyytensä sotatilanteessa.

⁴⁵ *Kôbushô* on eri yhteyksissä käännetty 'teollisuusministeriö', 'rakennusministeriö', 'insinööriministeriö'. Shinn 1990, s. 21; Morris-Suzuki 1994, s. 73; Hirakawa, Sukehiro, *Japan's Turn to the West*, *The Cambridge History of Japan*, volume 5, *The Nineteenth Century*, Jansen, Marius B. (toim.), Cambridge 1989, s. 467.

kulause oli *fukoku kyôhei -bummei kaika*.⁴⁶ Toinen, vähemmän tunnettu iskulause *jôyaku kaisei*⁴⁷, tähtäsi Japanille huonojen kauppasopimusten purkamiseen. Myös ulkoisesti pyrittiin seuraamaan läntisiä esikuvia. Esimerkiksi hampaiden mustaaminen kiellettiin ja japanilaisia rohkaistiin syömään lihaa, mitä oli aiemmin pidetty moraalittomana. Tavoitteena oli antaa Japanista sivistynyt kuva länsimaille.⁴⁸

Myös useat oppineet kannattivat Japanin länsimaistamista. Jo Tokugawa-kaudella *bansho shirabeshossa*⁴⁹ vaikuttanut Tsuda Mamichi⁵⁰ väitti, että länsimaisten tavaroiden vapaa tuonti lisäisi japanilaisten tietoutta ulkomaiden kulttuureista sekä teknologiasta ja edistäisi valtiota tavoitteessaan "sivistykseen ja valaistukseen". Tsuda katsoi tuonnin korkean tason olevan pohjana Japanin tulevalle taloudelliselle sekä sosiaaliselle kasvulle.⁵¹

Voitto Venäjän sodasta (1904-1905) sekä Korean valtaus vuonna 1910 nostivat Japanin kansainvälistä statusta ja Englanti solmi liittosopimuksen Japanin kanssa vuonna 1902. Japanista oli tullut vakavasti otettava kilpailija länsimaille. Meiji-kauden lasketaan päättyneen vuonna 1912 viimeisen Meiji-keisarin kuoltua.⁵²

2.3 Ensimmäinen maailmansota ja seuraukset

Valta maassa ei ollut enää vain pienen Meiji-eliitin käsissä, vaan jopa eliitti hyväksyi vallan jakamisen laajemmalle, lisäten poliittisten puolueiden toiminta-ahdollisuuksia. Japanin kaksi pääpuoluetta olivat molemmat konservatiivisia, ja niitä johtivat vahvat johtajat sekä yksityiset liikemaailman intressit. 1900-luvun alussa suurten yritysten osallistumisväyläksi politiikkaan oli muotoutunut rahallisten lahjoitusten antaminen puolueille.⁵³

⁴⁶ Suom. 'rikasta kansaa, vahvista armeijaa - sivilisaatio ja valaistus'.

⁴⁷ Suom. 'muuttakaa epätasaiset kauppasopimukset'.

⁴⁸ Hirakawa 1989, s. 467; Fält, Olavi K., Meiji-restauraatio - länsimaisen kulttuurin kolmas aalto, *Japanin kulttuuri*, Fält, Olavi K. & Nieminen, Kai & Tuovinen, Anna & Vesterinen, Ilmari (toim.), Keuruu 1994, s. 132

⁴⁹ *Bansho shirabesho* (englanniksi käännetty 'Institute for the Study of Barbarian Writings') perustettiin vuonna 1856, ja siitä muodostui myöhemmin Japanin ensimmäinen yliopisto, Tokion keisarillinen yliopisto, vuonna 1862. Myös yksityiset yliopistot saivat alkunsa 1850-luvun jälkeen ja keskittyivät ajamaan ajatusta "sivistyksestä ja valaistuksesta". Ks. Morris-Suzuki, Tessa, *A History of Japanese Economic Thought*, Lontoo New York 1989, s. 46-48.

⁵⁰ Tsuda oli ensimmäisiä oppineita, jotka käänsivät ja propagoivat länsimaista tietoutta Japanissa. Ks. Pyle, Kenneth B., Meiji conservatism, *The Cambridge History of Japan*, volume 5, The Nineteenth Century, Jansen, Marius B. (toim.), Cambridge 1989, s. 676.

⁵¹ Morris-Suzuki 1989, s. 53.

⁵² Iriye 1989, s. 773-778, 781.

⁵³ Shinn 1990, s. 30; Berger, Gordon M., *Politics and Mobilization in Japan 1931-1945*, *The Cambridge History of Japan*, volume 6, The Twentieth Century, Duus, Peter (toim.), Cambridge 1988, s. 98.

Vuosina 1918–1932 oli Japanissa vallassa 11 eri hallitusta. Jopa puolueiden vallan huippuaikana 1920-luvun puolivälissä poliittinen kontrolli ei ollut täysin puolueiden hallussa. Koko vuosikymmenen ajan oli puolueiden pakko jakaa valta eliittiryhmien kanssa puolustaakseen omaa asemaansa. Kansainväliset ja sisäpoliittiset muutokset heikensivät pian 1920-luvun lopulla puolueiden asemaa. Ulkopoliitikassaan Japani jatkoikin ekspansiivisella linjalla. Ensimmäisen maailmansodan puhjettua Japani liittyi liittoutuneiden joukkoihin tavoitteenaan Saksan koloniat Aasiassa ja Tyynellä valtamerellä.⁵⁴

Japanin pyrkimyksenä oli lisätä yhteistyötä länsimaiden kanssa, ja Neljän vallan sopimuksen myötä sopimusmaat (Yhdysvallat, Iso-Britannia, Ranska ja Japani) tunnustivatkin toistensa oikeudet Tyynellä valtamerellä. Sopimus oli samalla pyrkimys säilyttää *status quo* alueella. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen myös siteet armeijan johdon sekä puolueiden välillä muuttuivat tiiviimmiksi. Samalla osa armeijan johdosta pyrki lisäämään poliittista vaikutusvaltaansa painottamalla Kiinan ja Venäjän vaarallisuutta sekä armeijan välttämättömyyttä poliittisessa päätöksenteossa.⁵⁵

1920-luvulla armeijan upseerit halusivat laajentaa Japanin vaikutusvaltaa Kiinassa sekä puhdistaa japanilaisen yhteiskunnan haitallisesta ulkomaisesta vaikutuksesta ja korruptoituneesta *zaibatsu*⁵⁶-politiikasta. Käytännössä armeijan johto ei kuitenkaan sekaantunut maan sisäiseen poliittiseen kamppailuun ennen vuotta 1930, jolloin solmittiin Lontoon merisopimus.⁵⁷ Japanissa vaikuttivat voimakkaasti eri instituutiot sekä näiden väliset suhteet. Puolueiden valta ei ollut koskaan vakaalla pohjalla *zaibatsun*, byrokraattien, nationalistien ja armeijan kilpaillessa vallasta. 1930-luvun alussa Japani alkoikin siirtyä kohti militarismia.

2.4 Kohti toista maailmansotaa

Ulkopoliittisesti Japanin hyökkäys Mantsuriaan aiheutti ristiriitoja kansainvälisessä yhteisössä. Länsivaltojen pyrkiessä palauttamaan *status quon* Mantsuriaan, Japani vastasi eroamalla Kansainliitosta vuonna 1933. Kiinasta oli tullut Japanin armeijalle lähes pakkomielle, ja maa nähtiin tärkeäksi raaka-aineiden tuottajaksi

⁵⁴ Shinn 1990, s. 30; Berger 1988, s. 101-102; Mitani, Taichirô, The Establishment of Party Cabinets 1898-1932, *The Cambridge History of Japan*, volume 6, The Twentieth Century, Duus, Peter (toim.), Cambridge 1988, s. 93.

⁵⁵ The Four Power Treaty 17.8.1923, Basic Documents of International Relations, Hartmann, Frederick H. (toim.), New York 1951, s. 96-97; Mason & Caiger 1972, s. 278; Shinn 1990, s. 31; Mitani 1988, s. 94-95.

⁵⁶ Teollisuuden ja rahoitusalan monialayhtymiä, jotka saivat hallitsevan aseman Japanin talouselämässä Meiji-kauden ja ensimmäisen maailmansodan välillä. *Zai* 'rikkaus, vauraus', *batsu* 'ryhmä, klikki'. Ks. esim. Hirschmeier, Johannes & Yui, Tsunehiko, The Development of Japanese Business 1600-1973, Cambridge 1975 sekä Lockwood 1954.

⁵⁷ Shinn 1990, s. 32; Yanaga 1949, s. 464-466; Mitani 1988, s. 96.

sekä Japanin teollisuustuotteiden ostajaksi. Kiinan sodan puhjetessa heinäkuussa 1937 Japani valtasi nopeasti Shanghain ja Nanjingin.⁵⁸

Sota Kiinaa vastaan vaikutti myös hallituksen sisäpolitiikkaan. Alahuone tuki sotaa täysin, mutta sodan jatkuminen heikensi talouden kehitystä ja vaaransi sotilaallisen ja teollisen kehittämissuunnitelman. Japanista pyrittiin luomaan vahva puolustusvaltio, mikä oli tullut ajankohtaiseksi jo maan erotessa Kansainliitosta. Uusi puolustuspolitiikka sidottiin sotateollisuuden kehittämiseen ja aseistamiseen. Hallituksen lisääntyneet kaupat helpottivat joidenkin sektoreiden taloudellista elpymistä 1930-luvun lamasta huomattavasti. Maasta oli tullut yhä eristyneempi lännestä, ja totaalinen sotasuunnittelu katsottiin aiheelliseksi, jotta Itä-Aasian "uusi järjestys" voitaisiin toteuttaa. Ulkopoliittiseksi linjaksi muotoutui Japanin ekspansio Aasian mantereella. Vain muutama liberaali- ja vasemmistoääni protestoi tapahtunutta kehitystä, mutta niillä ei ollut enää merkitystä.⁵⁹

Puolueiden valtaa heikensivät huonot sopimusneuvottelut, maailmanlaajuinen lama, taloudellisen nationalismien kasvu, hallituksen epäonnistuminen maatalouden tuotannon lisäämisessä sekä jatkuvasti muuttuva suuryrityksiä hyödyttävä talouspolitiikka. Nämä kaikki lisäsivät kritiikkiä puoluepolitiikkaa kohtaan. Japanin armeija otti vuonna 1941 kontrollin maan taloudesta. Sisäpoliittinen dominanssi saavutettiin jo vuonna 1940, kun puolueet "vapaaehtoisesti" lopettivat toimintansa ja sulautuivat osaksi keisarin valtaa tukevaa yhdistystä. Tämä toimi ainoana laillisena poliittisena järjestönä aina toisen maailmansodan loppuun saakka. Vuonna 1941 oli viimeinenkin puolue-edustaja kadonnut hallituksesta.⁶⁰

---

⁵⁸ Shinn 1990, s. 34-35; Berger 1988, s. 126.

⁵⁹ Berger 1988, s. 112-113, 118-121, 126-127; Mason & Caiger 1972, s. 292; Shinn 1990, s. 34.

⁶⁰ Yanaga 1949, s. 543-544; Shinn 1990, s. 34-35; Berger 1988, s. 102.

OSA I

TALOUS JA TEOLLISUUSPOLITIikka 1860-1940

3 Kokonaistalouden kehitys

3.1 Talouskasvu ja sen lähtökohdat

Tokugawa-hallitusta ravistelivat useat vakavat taloudelliset vastoinkäymiset ja muutokset sosiaalisessa rakenteessa 1800-luvulla. Hallitus kiristi verotusta ja vähensi *samuraiden* lukumäärää maaseudulla. Vapaus ja liikkuvuus lisääntyivät *samuraiden* vähentämisen seurauksena, ja maanviljelijöitä alkoi siirtyä maalta kaupunkeihin.⁶¹ Kauppiaiden omaisuus ja vaikutusvalta kasvoikin Tokugawa-kauden lopulla. Kauppiat loivat uuden urbaanin kulttuurin ja heidän kaupallinen toimintansa muutti keskushallinnon maanviljelykseen ja palveluksiin perustuvaan taloutta kohti markkinataloutta. *Shogunaatti* pyrki verottamaan kauppiaita eri menetelmin, kuitenkin epäonnistuen. Talouden painopiste oli siirtymässä kohti markkinataloutta, eikä *shogunaatin* talous ollut enää toimiva. Perryn saapuessa Japaniin *shogunaatti* olikin jo käytännössä vararikossa.⁶²

Tokugawa-kausi ei kuitenkaan ollut staattinen feodaalinen aikakausi, vaan aktiivisen kehityksen ja valmistautumisen aikakautta tulevaan modernisaatioon. Kanavat tiedonvälitykselle avattiin, ja sisäiset markkinat syntyivät. Samalla myös tuotteiden kaupallistuminen laajeni.⁶³ Tokugawa-kautta onkin pidetty siirtymävaiheena modernin kasvun aikakauteen. Meiji-hallinnon merkitystä ei tule silti aliarvioida, sillä Japanin suhteellinen takapajuisuus sai valtion puuttumaan voimakkaasti kehitykseen.⁶⁴ Japanin teknologinen ja taloudellinen kehitys oli vielä hidasta Tokugawa-kauden lopulla. Japanilla oli silti hyvät edellytykset ”catch-up” prosessille, sillä maa oli sosiaalisesti edistynyt ja omasi ”yhteiskunnallista kyvykkyyttä”.

Uuden hallituksen laaja modernisaatio-ohjelma vaati rahoittamista Meiji-kauden alussa. Vuosittaiset riisistipendit samuraille, bakufun ja hanien ulkomaiset velat

---

⁶¹ Allen 1966, s. 23-24; Smith 1994, s. 45. E. Sydney Crawcour huomauttaa, että viljelysten hylkääminen oli tyypillisempää ennen 1860-lukua. Tämän jälkeen maanviljelijät alkoivat sijoittaa varoja teollisuuteen, kauppaan ja maanviljelykseen. Ks. Crawcour, E. Sydney, *The Tokugawa Heritage, The State and Economic Enterprise in Japan*, Essays in the Political Economy of Growth, Lockwood William W. (toim.), Princeton 1965, s. 33.

⁶² Francks 1992, s. 22; Allen 1966, s. 25-27; Yanaga 1949, s. 37.

⁶³ Crawcour 1965, s. 18; Macpherson, W. J., Introduction, *The Industrialization of Japan* 1994, Macpherson W. J. (toim.), Oxford Cambridge 1994, s. 11; Fujii, Nobuyuki, *Meiji zenki no denshin zeisaku, Nihon rekishi* 1988, s. 84. Vertaa esim. Allen 1966.

⁶⁴ Crawcour, Sydney, *The Tokugawa Period and Japan's Preparation for Modern Economic Growth, The Industrialization of Japan* 1994, Macpherson W. J. (toim.), Oxford Cambridge 1994, s. 15; Ryōshin 1986, s. 34. Ryōshin mainitsee myös Japanin huonommat lähtökohdat take-off vaiheelle syynä valtion interventioon, mutta tätä lienee vaikea täysin todentaa. Suhteellinen takapajuisuus tässä tarkoittaa Japanin teollisen ja erityisesti teknologisen kehityksen olleen hidasta ennen modernin talouden kasvua esimerkiksi suhteessa Englantiin.

sekä sisäiset levottomuudet aiheuttivat hallitukselle raskaan taloudellisen taakan, käsittäen lähes puolet hallituksen menoista vuosina 1868-1875. Valtion lisääntyvä rahoitus aiheutti Japanissa nopeaa inflaatiota 1870-luvulla.⁶⁵ Talouden heikko tila vaaransi koko Japanin modernisaation, kunnes vuonna 1881 talousministeriksi valittu Matsukata Masayoshi toimeenpani niin kutsutun Matsukata-deflaation, jonka avulla taloudellinen stabiliteetti saavutettiin viimeistään 1890-luvulla, ennen Kiinan sodan alkua. Sotilaallinen ekspansio lisäsi kuitenkin jälleen hallituksen menoja, aiheuttaen inflaation sekä talouskriisin. Japanin keskuspankki kadotti kontrollin rahamarkkinoista, ja Japani menetti yli 20 prosenttia kultavarannostaan vuosina 1910-1913, jatkuvasta ulkomaisesta lainanotosta huolimatta.⁶⁶

Ensimmäinen maailmansota pelasti Japanin sekä taloudellisesta että rahoituskriisistä. Maasta tuli tärkeä liittoutuneiden sotamateriaalin tuottaja, ja esimerkiksi kauppalaivasto hyötyi suuresti ulkomaisista tilauksista. Kaupan ylijäämä käytettiin vanhojen ulkomaisten lainojen takaisinmaksuun, ulkomaisiin sijoituksiin ja ennen kaikkea Japanin kultavarannon kasvattamiseen. Sodanjälkeinen talouskasvu päättyi kuitenkin maaliskuussa 1920. Vientivetoinen Japanin talous kärsi kansainvälisen raha- ja finanssijärjestelmän sekasorrosta, ja maa ajautui lamaan. Tehokkuutta pyrittiin parantamaan lujittamalla oligopolisia rakenteita ja kasvatamalla byrokraattien valtaa.⁶⁷

Vuosien 1929-1933 suuri lama ulottui myös Japaniin. Hallitus pyrki lisäämään menoja laman voittamiseksi. Noin 30 prosenttia valtion menoista rahoitettiin lainanotolla, ja valtionvelka lähes kaksinkertaistui vuosina 1931-1936. Erityisesti armeijan menot kasvoivat 1930-luvulla. Luottamus vapaakauppaan ja kansainväliseen yhteistyöhön sekä taloudelliseen ekspansioon katosi 1930-luvun aikana. Tärkeiden taloussektoreiden tukeminen ja suojeleminen nousi ajankohtaiseksi valtion teollisuuspolitiikassa.⁶⁸ 1930-luvun lopulla täystyöllisyyteen tähtäävä po-

---

65 Vuoteen 1881 mennessä tukkuhinnat olivat nousseet yli 60 prosenttia vuoden 1877 hintatasosta. Smith, Thomas C., *Political Change and Industrial Development in Japan: Government Enterprise 1868-1880*, Stanford 1965, s. 70-71; Broadbridge, Seymour A., *Aspects of economic and social policy in Japan 1868-1945*, *The Cambridge Economic History of Europe* (volume VIII), *The Industrial Economies: The Development of Economic and Social Policies*, Mathias, Peter & Pollard, Sidney (toim.), Cambridge 1989, s. 1109; Francks 1992, s. 31; Broadbridge 1989, s. 1109.

66 Matsukata-deflaation ansiosta markkinoilla oleva rahan määrä putosi yli 30 prosenttia ja tukkuhinnat yli 40 prosenttia. Yoshihara, Kunio, *Japanese Economic Development, A Short Introduction*, Oxford 1981, s. 4; Fujita, Masahiro, *The Central Banking Policy in the Meiji Era*, *Kobe Economic & Business Review*, 6th Annual Report, Kobe 1959, s. 21; Francks 1992, s. 31-32; Broadbridge 1989, s. 1109-1110, 1121; Lockwood 1954, s. 37.

67 Cameron, Rondo, *Maailman taloushistoria*, Juva 1995, s. 404-406; Allen 1966, s. 98-100; Francks 1992, s. 58-59; Broadbridge 1989, s. 1122-1128.

68 Allen 1966, s. 142-143; Francks 1992, s. 60-61; Broadbridge 1989, s. 1136-1138.

litiikka yhdistettiin Japanissa yhä useammin sotilaalliseen varusteluun ja poliittiseen laajentumiseen.⁶⁹

Vuonna 1937 pääministeri, prinssi Konoye, perusti hallituksen neuvoa-antavan kabinetin ja suunnitteluvaliokunnan, joiden tehtävinä oli koordinoida kansallisten voimavarojen mobilisaatiota ja ekspansiota sekä eri ministeriöiden toimintaa. Vuoden 1938 yleinen liikekannallepanolaki mahdollisti hintojen, palkkojen, työvoiman, raaka-aineiden, yritysten sekä investointien kontrollin ja hyödyntämisen maanpuolustukseen. Säännöstely astui voimaan kesällä 1940, ja Japani oli siirtynyt sotatalouteen jo ennen kuin sota länsivaltoja vastaan vuonna 1941 alkoi.⁷⁰

Bruttokansantuote henkeä kohden mahdollistaa eri maiden taloudellisen kasvun vertailun. Angus Maddison jakaa maailmantalouden kasvun neljään eri vaiheeseen, joista ensimmäinen käsittää vuodet 1870-1913. Ensimmäiselle vaiheelle oli tyypillistä suhteellisen hidas kasvuvauhti ja laman aiheuttamat keskeytykset kasvussa. Bruttokansantuote henkeä kohden laskettuna kasvoi teollistuneissa maissa keskimäärin 1,4 prosenttia vuodessa.⁷¹ Japanin ja Suomen vuotuinen kasvuvauhti vuosina 1870-1913 oli niinkään 1,4 prosenttia. Yhdysvaltojen bruttokansantuote henkeä kohden kasvoi noin 1,8 prosenttia vuodessa ja Ison-Britannian 1,0 prosenttia vuodessa.⁷²

Toisen maailmantalouden kasvuvaiheen aikana (vuodet 1914-1950) keskimääräinen kansantuotteen kasvu henkeä kohden oli hitaampi, 1,2 prosenttia vuodessa. Vuosina 1914-1940 Japanin bruttokansantuote per capita kasvoi yli kolme prosenttia vuodessa. Tätä voidaan pitää erittäin nopeana, sillä samalla ajanjaksolla vuosittainen kasvuvauhti oli Yhdysvalloissa 1,5 prosenttia, Isossa-Britanniassa 1,0 prosenttia ja Suomessa 1,8 prosenttia. Japanin talous hyötyi ilmeisesti ensimmäisestä maailmansodasta. Vuosina 1914-1918 Japanin bruttokansantuote per capita kasvoi lähes kuusi prosenttia vuodessa, kun vastaava luku Yhdysvalloissa oli 4,2 prosenttia ja Isossa-Britanniassa 2,6 prosenttia. Suomessa bruttokansantuote per capita laski kyseisinä vuosina (kuvio 1).⁷³

---

69 Japanissa 1930-luvun talouspolitiikasta käytettiin nimitystä junzesenji keizai. Suoraan käännettynä se merkitsee 'näennäis-sota-ajan taloutta tai 'alkujaan sota-ajan talous'. Jo vuonna 1937 Japanin talous oli saavuttanut pisteen, jossa sotateollisuuden kasvu tapahtui muun teollisuuden ja viennin kustannuksella. Samalla kotimaisen tuotannon sääntely nousi ajankohtaiseksi. Allen 1966, s. 143, 168.

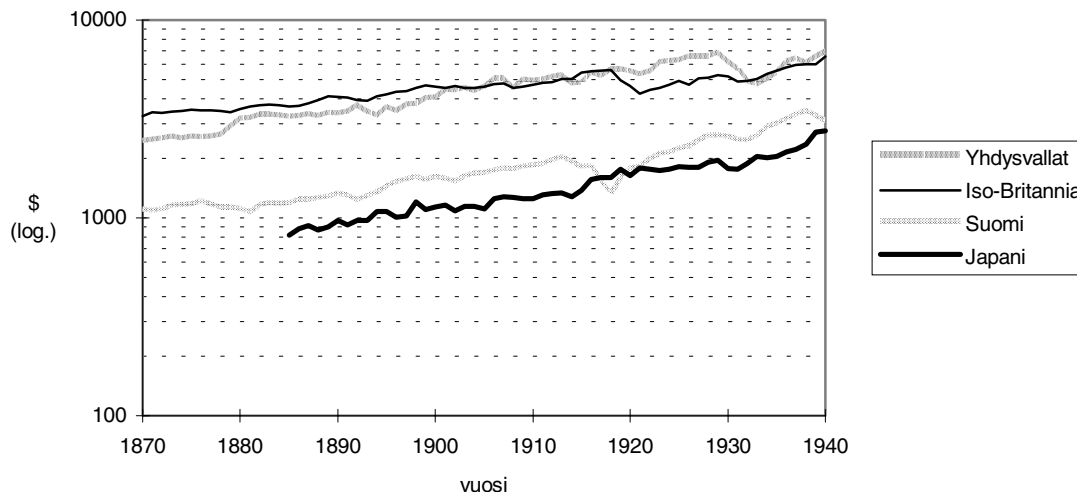
⁷⁰ Broadbridge 1989, s. 1140.

⁷¹ Maddison 1991, s. 114-118.

⁷² BKT *per capita* vuosittainen kasvu on laskettu Angus Maddisonin kiinteähintaisten sarjojen perusteella. Maddison 1995, s. 194-197.

⁷³ Maddison 1991, s. 114-118; Maddison 1995, s. 194-197.

Kuvio 1. Japanin, Yhdysvaltojen, Ison-Britannian ja Suomen reaalin bruttokansantuote per capita vuosina 1870-1940, ns. kansainvälisinä, ostovoimapariteetteihin perustuvina dollareina

Lähde: Maddison, Angus, Monitoring the World Economy 1820-1992, Development Centre Studies, OECD 1995, s. 194-197.

Vuosina 1870-1940 Japanin bruttokansantuote per capita kasvoi yli kymmenkertaiseksi. Keskimäärin tämä tarkoitti 1,9 prosentin vuosittaista kasvua, mikä oli erittäin nopeaa. Yhdysvalloissa ja Suomessa kasvuvauhti oli 1,5 prosenttia / vuosi, kun puolestaan Isossa-Britanniassa bruttokansantuote per capita kasvoi noin prosentin vuosittain.⁷⁴

3.2 Kansantalouden rakennemuutos

Alkutuotannon (lähinnä maatalouden) osuus bruttokansantuotteesta 1860-luvun Japanissa oli yhä huomattavan suuri (noin 60 prosenttia). Teollinen tuotanto kattoi vain noin 10 prosenttia kansantuotteesta, puuvillan, silkin ja panimoteollisuuden muodostaessa noin 75 prosenttia esiteollisesta tuotannosta. Palvelusektorin huomattava osuus bruttokansantuotteesta E. Sydney Crawcourin arvioissa johtuu lähinnä siitä, että samuraiden työpanos ja osa alkutuotannon työpanoksesta on laskettu palvelusektoriin (taulukko 1).⁷⁵

⁷⁴ Maddison 1995, s. 194-197.

⁷⁵ Crawcour 1965, s. 24-25.

Taulukko 1. Japanin bruttokansantuotteen jakautuminen 1860-luvulla, miljoonaa jeniä, %-osuus

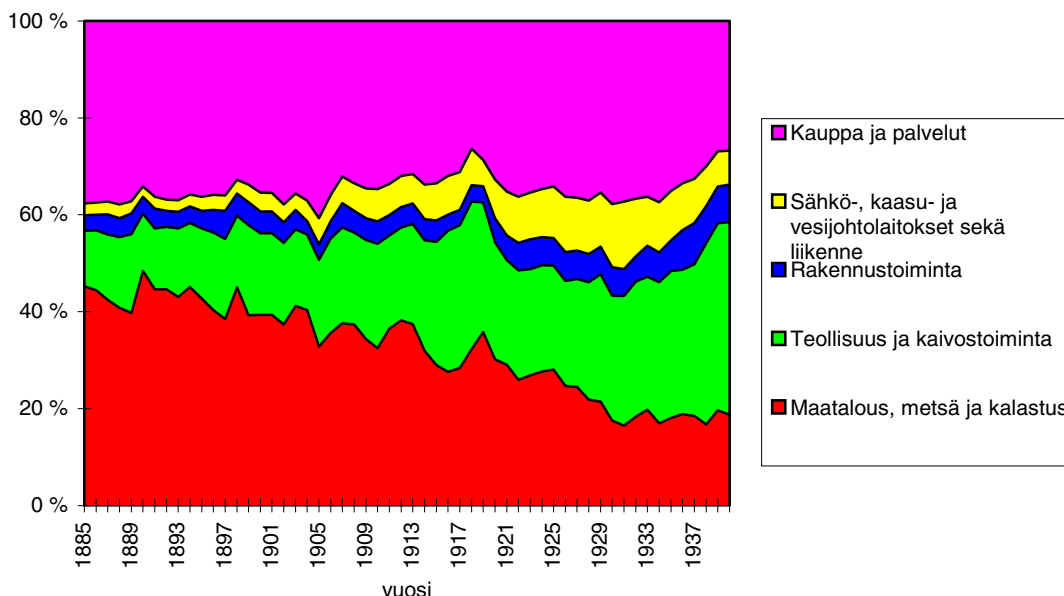
	milj. jeniä	%-osuus
Alkutuotanto	236 - 259	60 - 64
maanviljely	210 - 230	
metsästys	18 - 20	
kalastus	8 - 9	
Jalostus	40 - 45	10 - 12
Palvelut	107 - 114	26 - 29
Yhteensä		100

Lähde: Cawcour, E. Sydney, The Tokugawa Heritage, *The State and Economic Enterprise in Japan*, Essays in Political Economy of Growth, Lockwood, William W. (toim.), Princeton 1965, s. 21. Tilastomateriaalin puutteesta johtuen BKT:n kehitystä on vaikeaa arvioida ennen 1870-lukua. Esitettävät luvut ovatkin arvioita.

Maatalous muodosti huomattavan osuuden Japanin nettokansantuotteesta aina 1900-luvulle saakka. Alkutuotannon osuus nettokansantuotteesta laski hitaasti 45,2 prosentista lopulta alle viidennekseen, 18,8 prosenttiin, tarkasteltavien 55 vuoden aikana (1885-1940). Kaupan ja palvelujen osuus koko nettokansantuotteesta säilyi lähes samana aina 1930-luvulle saakka (kuvio 2).⁷⁶

⁷⁶ Ohkawa, Kazushi & Takamatsu, Nobukiyo & Yamamoto, Yuzo, National Income, *Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 1, Ohkawa, Kazushi & Shinohara, Miyohai & Uemura, Mataji (toim.), Tokio 1974, s. 240.

Kuvio 2: Japanin nettokansantuotteen jakautuminen vuosina 1885-1940, %

Lähde: Ohkawa, Kazushi & Takamatsu, Nobukiyo & Yamamoto, Yuzo, National Income, *Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 1, Ohkawa, Kazushi & Shinohara, Miyohei & Umemura, Mataji (toim.), Tokio 1974, s. 240.

Taluspohjan laajeneminen tapahtui teollisuuden, liikenteen ja rakennustoiminnan kehityksen kautta. Näiden yhteenlaskettu osuus ylitti merkittävästi alkutuotannon osuuden nettokansantuotteesta kuitenkin vasta ensimmäisen maailmansodan myötä. Tällöin lisääntyi erityisesti teollisuuden ja kaivostoiminnan osuus. Sektorin osuus nettokansantuotteesta oli vuoteen 1940 mennessä ohittanut jopa kaupan ja palvelujen osuuden, yltäen lähes 40 prosenttiin. Liikenteen sekä sähkö-, kaasu- ja vesijohtolaitosten osuus nettokansantuotteesta kasvoi erityisesti 1920-1930-luvuilla.⁷⁷

3.3 Teollisuuden kasvu ja rakennemuutos

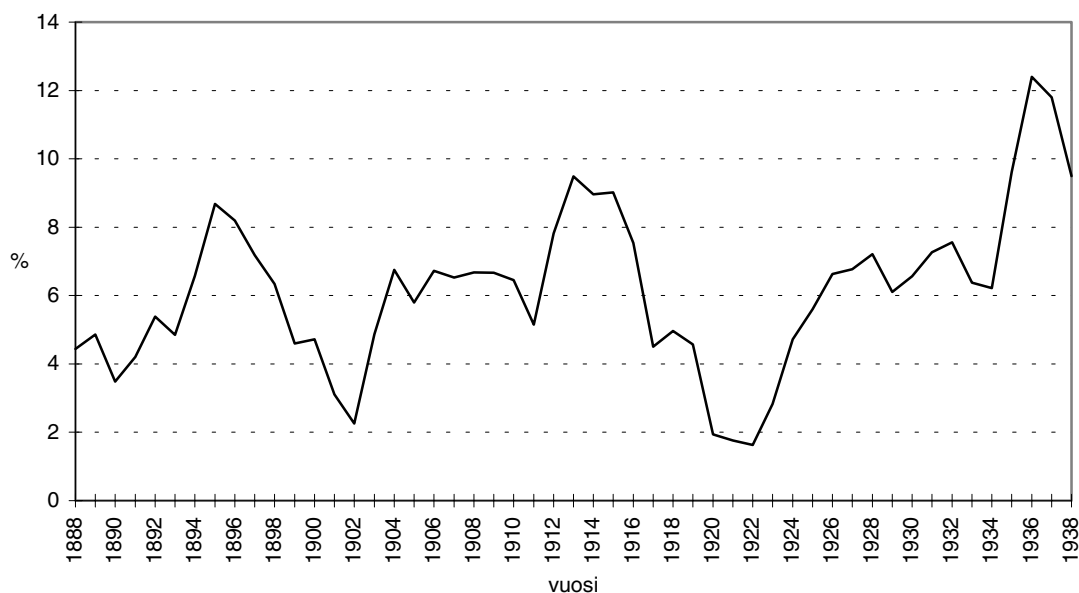
Japanin nettokansantuotteen vuotuiset muutokset osoittavat alkutuotannon kasvun olleen suhteellisen hidasta koko tarkasteltavan ajanjakson aikana (1-4 prosenttia vuodessa). Nopeinta kasvu oli liikenteen, telekommunikaation sekä sähkö-, kaasu- ja vesijohtolaitosten osalta, joiden vuosittainen kasvuprosentti ylsi parhaimmillaan yli 15 prosentin. Sektorit olivat kuitenkin herkkiä suhdannevaihteluille, ja niiden kasvu hidastui huomattavasti 1930-luvulla. Rakennustoiminnan kasvu oli voimakkainta 1890-luvun puolivälissä, 1900-luvun alussa sekä 1930-

⁷⁷ Ibid.

luvulla. Rakennustoiminta lisääntyi hetkellisesti vuonna 1923, jolloin Kanton suurmaanjäristys tuhosi suurimman osan Tokiosta. Kaupan ja palvelujen nopein kasvun vaihe ajoittui ensimmäisen maailmansodan aikaan ja 1930-luvulle.⁷⁸

Japanin teollisuuden ja kaivostoiminnan kasvu oli huomattavasti muiden toimialojen kasvua tasaisempaa vuosina 1888-1940, vuosittaisen kasvun keskiarvon olleessa 6,2 prosenttia Teollisuuden ja kaivostoiminnan nopeimmat kasvuvuodet ajoittuivat 1890-luvun puoliväliin, vuosille 1905-1910, 1912-1916 sekä vuosille 1925-1939 (kuvio 3).⁷⁹

Kuvio 3. Teollisuuden ja kaivostoiminnan nettokansantuotteen vuosittainen kasvu vuosina 1888-1938, %

Lähde: Ohkawa, Kazushi & Takamatsu, Nobukiyo & Yamamoto, Yuzo, *National Income, Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 1, Ohkawa, Kazushi & Shinohara, Miyohei & Umemura, Mataji (toim.), Tokio 1974, s. 246.

Ohkawa Kazushi, Takamatsu Nobukiyo ja Yamamoto Yuzo ovat arvioineet teollisuudelle ja kaivostoiminnalle kolme pitkän aikavälin suhdannevaihtelua ennen vuotta 1940: vuosi 1887 (pohja) - 1895 (huippu) - 1902 (pohja), 1902 (P) - 1916 (H) - 1922 (P) sekä 1922 (P) - 1936 (H). Nettokansantuotteen vuosittaisen kasvun keskiarvo pohja-huippu väleillä kohosi 5,3 prosenttiin, 6,7 prosenttiin sekä 6,5 prosenttiin vastaavasti.⁸⁰ Meiji-kauden jälkeinen taloudellinen kasvu olikin Japa-

⁷⁸ Ohkawa & Takamatsu & Yamamoto 1974, s. 246.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Ibid., s. 48, 246.

nissa pitkälti teollisuuden kasvua. Ryōshin Minami on laskenut teollisen tuotannon vuosittaisen kasvun olleen keskimäärin 5,6 prosenttia vuosina 1881-1938. Kasvuvauhti oli erittäin nopeaa verrattuna esimerkiksi Yhdysvaltoihin (4,2 prosenttia/vuosi), Ruotsiin (3,9 prosenttia/vuosi) tai Saksaan (3,4 prosenttia/vuosi).⁸¹

Tokugawa-kauden teollisuuden rakenteesta tai sen muutoksista on saatavilla hyvin vähän tietoa. Maanviljelijöiden osa-aikaisen työllistämisen mahdollisti parhaiten tekstiiliteollisuus. Maanviljelijöitä työllistivät myös paperin, keramiikan ja metallin tuottaminen sekä kaivostyö, panimot, puutyöt ja kuljetus. Tessa Morris-Suzuki on arvioinut Tokugawa-kauden lopulla "manufaktuurin" osuuden olleen jopa 20-40 prosenttia suurimmassa osassa läänityksistä.⁸²

Japanin teollisuudelle oli ominaista ennen toista maailmansotaa elintarviketeollisuuden ja tekstiiliteollisuuden tuotannon arvon suuri osuus koko teollisen tuotannon arvosta (kuvio 4). Myös kemian teollisuuden osuus oli merkittävä. Elintarviketeollisuuden osuus pieneni merkittävästi vasta 1920-luvulla, ja vastaavasti tekstiiliteollisuuden vasta 1930-luvulla. Näiden sektoreiden tuotannon kasvun ohittivat 1930-luvulla lähinnä lisääntyvä rauta-, teräs- ja ennen kaikkea koneteollisuus.⁸³

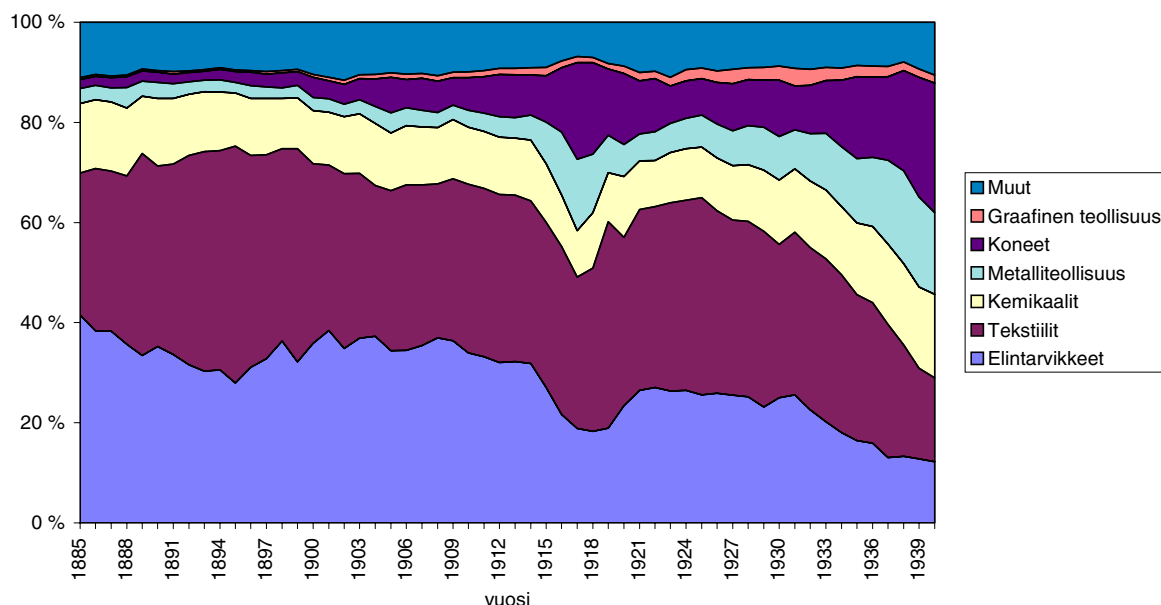
---

⁸¹ Ryōshin, Minami, *Power Revolution in the Industrialization of Japan: 1885-1949*, Tokio 1987, s. 11.

⁸² Kyseisen ajan manufaktuuri käsitti soijan, saken, silkki- ja puuvillakankaiden, paperin sekä keramiikan käsityötuotantoa Smith 1994, s. 43; Morris-Suzuki 1994, s. 31.

⁸³ Ohkawa & Takamatsu & Yamamoto 1974, s. 211-212.

Kuvio 4. Japanin teollisen tuotannon arvon jakautuminen vuosina 1885-1940, %

Lähde: Ohkawa, Kazushi & Takamatsu, Nobukiyo & Yamamoto, Yuzo, National Income, *Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 1, Ohkawa, Kazushi & Shinohara, Miyoei & Umemura, Mataji (toim.), Tokio 1974, s. 211-212.

Tekstiiliteollisuus kasvoi voimakkaimmin ensimmäisen teollisuuden kasvun aikakauden aikana (1887-1895) aina vuoteen 1895 saakka. Tekstiiliteollisuus koostui pääosin silkkin, puuvillan ja villan tuotannosta. Kasvua tapahtui myös sahateollisuus- ja puusektorilla sekä koneeteollisuudessa. Toisella kasvun aikakaudella (1902-1916) nopeinta kasvua tapahtui metalliteollisuudessa. Rauta-, teräs-, värimetalli- ja koneeteollisuus kasvattivat kukin osuuttaan koko teollisesta tuotannosta, kun taas etenkin elintarviketeollisuuden osuus pieneni. Japanin eri teollisuuden sektoreilla tapahtuikin merkittävää kehitystä ensimmäisen maailmansodan aikana. Erityisesti laivatelakoiden ja koneitehtaiden teknologinen kehitys oli huomattavaa.⁸⁴

Vuosina 1922-1936 suurinta teollisuuspuhjan laajenemista tapahtui rauta- ja terästeollisuudessa sekä erityisesti koneeteollisuudessa. Myös kemian teollisuuden osuus teollisen tuotannon arvosta kasvoi. Näiden teollisuudenhaarojen kasvun voidaan katsoa johtuneen osittain valmistautumisesta toiseen maailmansotaan sekä sotatarviketeollisuuden yleisen kysynnän kasvusta. Raskaan teollisuuden

⁸⁴ Francks 1992, s. 40-43; Shinohara, Miyoei, Mining and Manufacturing, *Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 10, Ohkawa, Kazushi & Shinohara, Miyoei & Umemura, Mataji (toim.), Tokio 1972, s. 194-195; Ohkawa & Takamatsu & Yamamoto 1974, s. 211-212; Broadbridge 1989, s. 1127.

suhteellinen osuus teollistumisessa kasvoi erityisesti 1930-luvun lopulla. Muutos oli seurausta ennen kaikkea raskaan teollisuuden kasvuvauhdin nopeutumisesta eikä niinkään siitä, että kevyen teollisuuden kasvu olisi hidastunut. Vuosina 1878-1900 raskaan teollisuuden kasvuvauhti oli vielä noin 5 prosenttia vuodessa, kun vuosina 1901-1920 ja 1921-1938 se ylsi 10 prosenttiin.⁸⁵

Japanin teollistuminen oli samankaltainen Englannin teollistumisen kanssa. Molemmissa maissa teollistumisen alkuvaihetta hallitsi tekstiiliteollisuus, josta siirryttiin metalli- ja koneteollisuuden kauteen. Tekstiiliteollisuuden johtava asema Japanin teollistumisen alkuvaiheessa selittyy pitkälti sen työvoimaintensiivisyydellä, kun puolestaan raskas teollisuus on pääomaintensiivistä. Japanissa 1800-luvulla sekä 1900-luvun alussa oli saatavilla lähes rajattomasti työvoimaa, kun taas pääoman saatavuus oli heikkoa.⁸⁶

3.4 Ulkomaankauppa

Japanin avautuminen ulkomaankaupalle vuonna 1859 merkitsi suurta muutosta maan taloudelle. Tokugawa-hallitus pyrki monopolisoimaan ulkomaankaupan, mutta epäonnistui yrityksessään. Joustamattoman tarjonnan vuoksi vienti oli vähäistä, kun taas tuonti tuhosi kotimaisia teollisuudenaloja. Meiji-restauraation myötä kauppa ulkomaiden kanssa lisääntyi. Japanilta puuttuivat kuitenkin keinot tuonnin estämiseksi, sillä Japani ei voinut toteuttaa itsenäistä tullipolitiikkaa ja oma teollisuus oli vielä suhteellisen kehittymätöntä. Ulkomaankauppa olikin lähes koko ajan alijäämäistä aina ensimmäiseen maailmansotaan saakka.⁸⁷

1880-luvulla Japanin ulkomaankaupan näkymät olivat suotuisat. Ulkomaat luottivat Japanin valuuttaan ja Matsukata-deflaatio edesauttoi vientiä.⁸⁸ Viennin kasvu nopeutui 1900-luvun alussa, mutta merkittävää ulkomaankaupan kasvua tapahtui kuitenkin vasta ensimmäisen maailmansodan myötä. Vienti lisääntyi rajusti, samalla kun tuonti väheni sodan seurauksena (kuvio 5). Ulkomaankaupan ylijäämä sotavuosina 1914-1918 olikin lähes 1,4 miljardia jeniä.⁸⁹

---

⁸⁵ Ohkawa & Takamatsu & Yamamoto 1974, s. 211-212; Ryôshin 1987, s. 14.

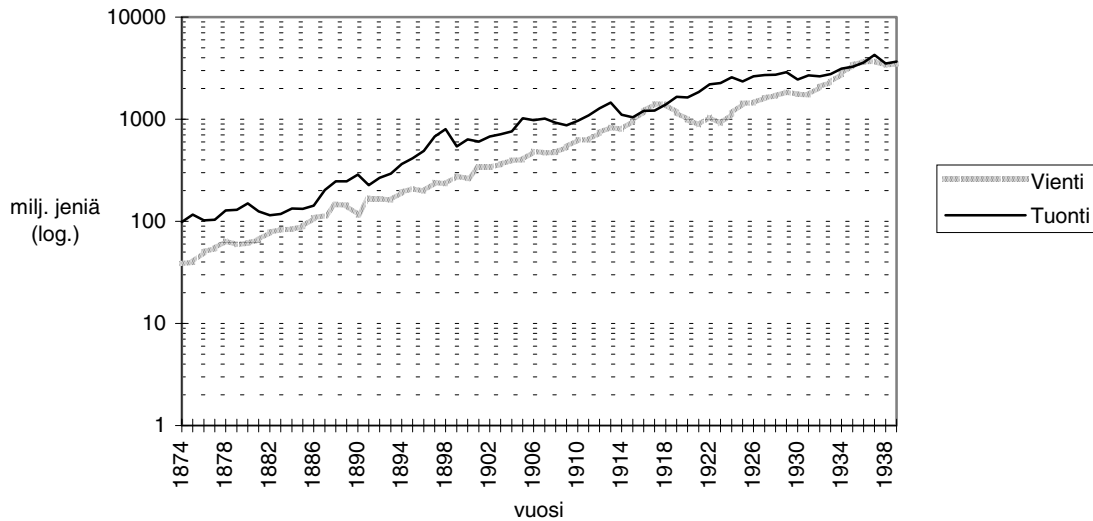
⁸⁶ Ryôshin 1987, s. 13-14. Työvoiman saatavuuden merkityksestä talouden kehitykselle ks. Lewis 1954.

⁸⁷ Sugiyama, Shinya, Japan's Industrialization in the World Economy 1859-1899, Export Trade and Overseas Competition, Lontoo 1988, s. 46-51; Sumiya & Taira 1979, s. 153; Broadbridge 1989, s. 1110.

⁸⁸ Broadbridge 1989, s. 1110.

⁸⁹ Yamasaki, Kakujiro, Commerce, *The Effect of the World War Upon the Commerce and Industry of Japan*, Oxford 1929, s. 33, 101-102.

Kuvio 5. Japanin viennin ja tuonnin volyymi vuosina 1875-1940, 1934-1936 hinnoin, miljoonaa jeniä

Lähde: Yamazawa, Ippei & Yamamoto, Yuzo, Foreign Trade and Balance of Payments, *Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 14, Ohkawa, Kazushi & Shinohara, Miyohei & Umemura, Mataji (toim.), Tokio 1979, s. 184-191. Vienti f.o.b., tuonti c.i.f.

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen ulkomaankaupan volyymi pieneni kansainvälisen kaupan ja finanssijärjestelmän ajauduttua kriisiin. Viennin volyymi pieneni vuodesta 1918 vuoteen 1921 lähes 60 prosenttia. Vasta vuonna 1925 oli vienti kohonnut jälleen samalle tasolle kuin ensimmäisen maailmansodan loputtua.⁹⁰ Sekä viennin että tuonnin volyymit kasvoivat jälleen 1920-luvun puolivälin jälkeen, kasvun johtuessa pääosin silkin, villan ja puuvillan viennin lisääntymisestä. Ulkomaankaupan kasvu oli nopeaa ensimmäisen maailmansodan aikana sekä 1930-luvulla, mutta kauppatase kääntyi ylijäämäiseksi vasta 1930-luvun lopulla.⁹¹

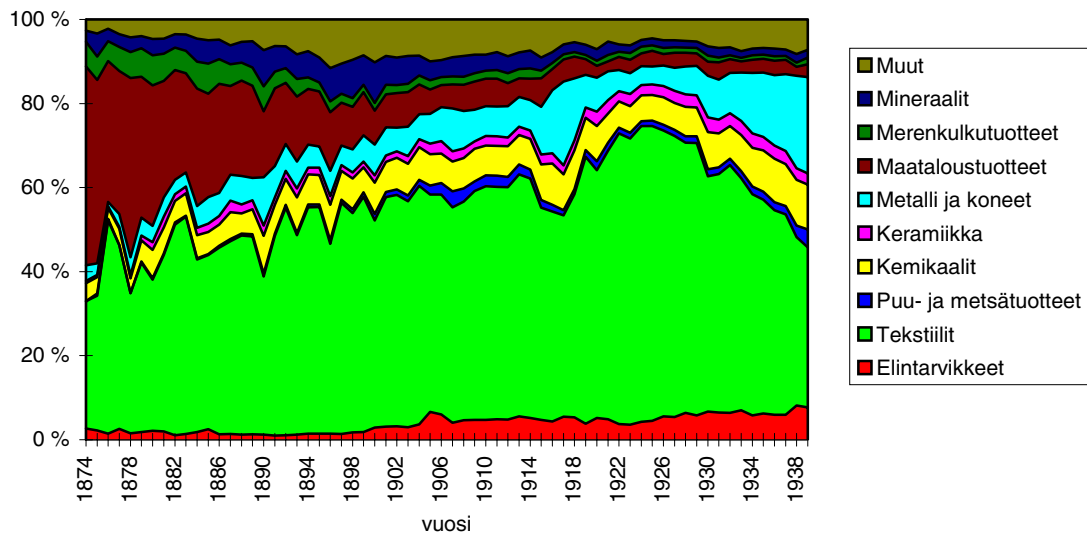
Viennin rakennetta hallitsivat maataloustuotteet vielä 1870-luvulla, mutta jo seuraavalla vuosikymmenellä tekstiilituotteet muodostivat Japanin tärkeimmän vientiartikkelin. Tekstiilien merkitys Japanin ulkomaankaupalle oli suuri ennen 1940-lukua, niiden muodostaessa vielä 1930-luvun lopussa lähes 40 prosenttia koko tavaraviennistä (kuvio 6).⁹²

⁹⁰ Ibid., s. 211; Yamazawa, Ippei & Yamamoto, Yuzo, Foreign Trade and Balance of Payments, *Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 14, Ohkawa, Kazushi & Shinohara, Miyohei & Umemura, Mataji (toim.), Tokio 1979, s. 176-191.

⁹¹ Allen 1966, s. 208; Broadbridge 1989, s. 1128; Ohkawa & Rosovsky 1973, s. 185; Yamazawa & Yamamoto 1979, s. 176-191.

⁹² Yamazawa & Yamamoto 1979, s. 176-179.

Kuvio 6. Japanin viennin rakenne vuosina 1874-1939, %

Lähde: Yamazawa, Ippei & Yamamoto, Yuzo, Foreign Trade and Balance of Payments, *Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 14, Ohkawa, Kazushi & Shinohara, Miyoei & Umemura, Mataji (toim.), Tokio 1979, s. 176-179.

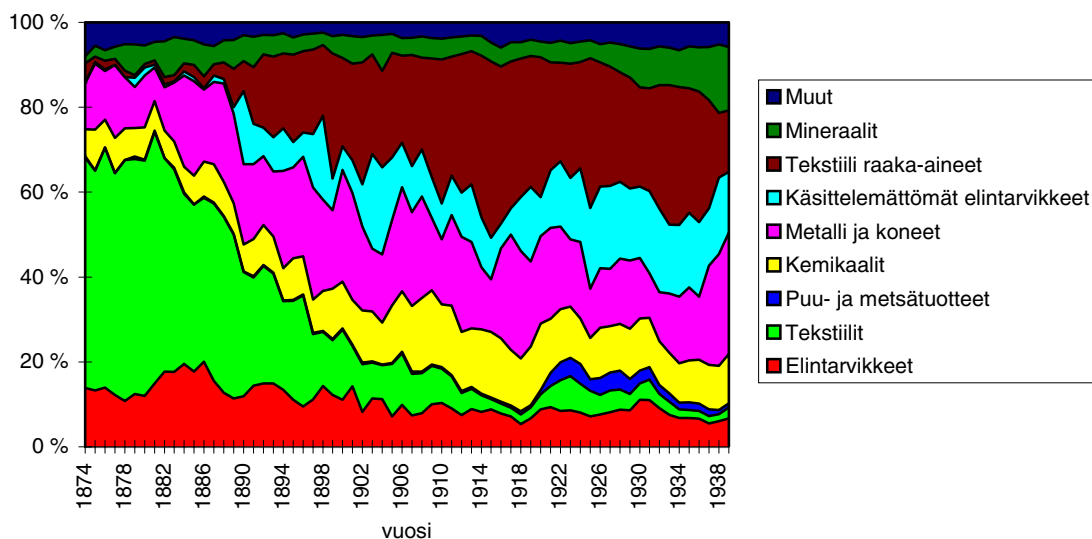
Maataloustuotteiden osuus viennistä väheni merkittävästi 1800-luvun lopulla. Tarkasteluajanjakson lopussa niiden osuus oli vain noin kolme prosenttia tavaraviennistä. Erityisesti metallituotteiden ja koneiden vienti lisääntyi 1880-luvulta lähtien. Yksistään koneiden osuus koko viennistä oli yli 12 prosenttia vuonna 1939. Japanin vienti nojasi kuitenkin vahvasti tekstiileihin koko tarkasteluajanjaksona. Viennin laajenemista muille aloille tapahtui hyvin hitaasti. Metallituotteiden ja koneiden sekä kemikaalien osuudet tavaraviennistä lisääntyivät merkittävästi vasta 1920-luvun jälkeen.⁹³

Tekstiilit käsittivät yli 20 prosenttia tavaratuonnista vielä vuonna 1895. Tekstiiliteollisuuden käyttämien raaka-aineiden tuonti ylitti kuitenkin suhteellisen nopeasti valmistustuotteiden tuonin. Ennen ensimmäistä maailmansotaa, vuonna 1913, tekstiiliteollisuuden käyttämän materiaalin tuonti käsitti yli 30 prosenttia kaikesta tavaratuonnista, valmiiden tekstiilien osuuden ollessa vajaa viisi prosenttia. Myös metallituotteiden ja koneiden, kemikaalien sekä käsittelemättömien elintarvikkeiden tuonti kasvoi 1900-luvun alussa. Mineraalien tuonti lisääntyi erityisesti 1930-luvulla (kuvio 7).⁹⁴

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid., s. 180-183.

Kuvio 7. Japanin tuonnin rakenne vuosina 1874-1939, %

Lähde: Yamazawa, Ippei & Yamamoto, Yuzo, Foreign Trade and Balance of Payments, *Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 14, Ohkawa, Kazushi & Shinohara, Miyoei & Umemura, Mataji (toim.), Tokio 1979, s. 180-183.

Japanin tuonnin rakenne vahvistaa olettamusta, että maan oma teollinen toiminta kehittyi huomattavasti erityisesti Venäjän sodan jälkeen sekä uudelleen ensimmäisen maailmansodan aikana. Viimeistään tällöin raaka-aineiden tuonti ohitti valmistuotteiden tuonnin. Primäärituotteiden tuonti käsitti 1930-luvun lopussa noin 67 prosenttia kaikesta tuonnista, kun sen osuus vuonna 1874 oli noin kahdeksan prosenttia.⁹⁵

⁹⁵ Ibid.

4 Teollisuuspolitiikan toteutus

4.1 Raha- ja valuuttapolitiikka

Yksi kiireellisimmistä tehtävistä uudella Meiji-hallituksella oli maan rahaolojen vakiinnuttaminen. Tokugawa-kauden jäljiltä hallitus oli lähes vararikossa ja lisäksi uuden hallituksen hoidettavaksi jäi Tokugawa-kauden aikaista katteetonta paperirahaa. Samalla hallitus oli pakotettu painamaan lisää rahaa lisääntyvien menojen kattamiseksi. Vielä Meiji-restauraation aikana ei Japanissa ollut käytössä omaa yhtenäistä valuuttaa, vaan jokaisella läänityksellä oli oma alueellinen valuutta - *hansatsu*. Toukokuussa 1868 Meiji-hallitus pyrki korjaamaan tilanteen ja yhdistämään valuutat painamalla hallituksen seteleitä - *dajokansatsu*. Näihin ei kuitenkaan luotettu ja sekaannuksia sattui usein.⁹⁶

Myös modernin pankkijärjestelmän luominen nousi ajankohtaiseksi. Vielä Tokugawa-kaudella rahanvaihtajat toimivat pankkeina. Yhteiskunnalliset muutokset Meiji-kaudella lopettivat tämän toiminnan. Meiji-hallitus perusti pankkeja ennen kaikkea edesauttamaan ulkomaankauppaa ja modernia kaupankäyntiä.⁹⁷

Ensimmäiset pankit olivat luonteeltaan rahanvaihtoyhtiöitä ja niitä perustettiin kahdeksaan tärkeimpään ulkomaankauppaa käyvään kaupunkiin. Niiden tehtävänä oli kerätä talletuksia ja laskea liikkeelle vaihtokelpoisia seteleitä. Toiminta oli lähes tuottamatonta, joten hallituksen täytyi pakottaa tärkeimmät kauppahuoneet mukaan toimintaan. Vuonna 1872 Itô Hirofumin⁹⁸ aloitteesta julkistettiin kansalliset pankkisäädökset (Banking Act), jolla tilanteen toivottiin paranevan. Mallia otettiin Yhdysvaltojen kansallisesta pankkijärjestelmästä, jossa kansallinen pankki sai laskea liikkeelle seteleitä, ja jonka tehtävänä oli paperirahan vaihtokelpoisuuden palauttaminen. Vain muutamia pankkeja perustettiin vuosina 1872-1876, kunnes vuonna 1876 julkistettiin uudistetut kansalliset pankkisäädökset, joiden myötä *samuraiden* saamat hallituksen velkakirjat kävivät pankkien perustamis-pääomaksi. Pankkien lukumäärä kasvoi vuosina 1876-1878 noin 150:een.⁹⁹

Tärkeimpänä hallituksen toimena taloudellisen tilanteen stabiloimiseksi voidaan pitää Japanin keskuspankin perustamista vuonna 1882. Pankki toimi modernien keskuspankkien periaatteiden mukaisesti. Pankille myönnettiin yksinoikeus sete-

⁹⁶ Cameron 1995, s. 308; Broadbridge 1989, s. 1108.

⁹⁷ Hirschmeier & Yui 1975, s. 88.

⁹⁸ Itô Hirofumi (1841-1909) oli yksi Meiji-hallinnon sekä länsimaistamisen tukipilareita ja toimi Japanin *de facto* pääministerinä 1881-1885 sekä varsinaisena pääministerinä uuden hallitusmuodon myötä vuosina 1885-1888, 1892-1896, 1898, 1900-1901. Ks. Encyclopedia of Asian History, volume 2, Embree, Ainslie T. (toim.), New York 1988, s. 173.

⁹⁹ Broadbridge 1989, s. 1108; Hirschmeier & Yui 1975, s. 82, 89; Cameron 1995, s. 308

lien painamiseen ja lupa yksityisten pankkien lainojen diskonttaukseen. Samaan aikaan perustettiin muita erikoispankkeja, esimerkiksi maatalouspankki, kana-voimaan pääomaa myös yksityiselle sektorille. Vuonna 1900 perustettu teollisuuspankki myönsi pitkäaikaisia lainoja niille teollisuudenaloille, jotka hallitus koki tärkeiksi.¹⁰⁰

Hallituksen tarve painaa budjetin alijäämän rahoittamiseksi lisää seteleitä 1860-luvun puolivälin jälkeen johti inflaatioon. Hallituksen toimet tilanteen parantamiseksi olivat tehottomia, kunnes Japanin talousministeriksi vuonna 1881 valittu Matsukata Masayoshi aloitti voimakkaan deflatorisen politiikan. Matsukata-deflaatio sisälsi vaihtokelvottomien seteleiden poistamisen käytöstä, verojärjestelyitä ja kansainvälisten maksujen vähentämisen. Matsukata leikkasi valtion menoja roimasti ja lisäsi tuloja. Alueelliset setelit vedettiin vähitellen pois käytöstä, ja vuoteen 1885 mennessä Japanin keskuspankilla oli tehokas monopoli setelipainossa. Matsukata-deflaatiota on kuitenkin kritisoitu vuokratilvelijöiden määrän lisääntymisestä suurmaanomistajien hyödyksi sekä *zaibatsun* nousun mahdollistamisesta seurauksena kiristyneestä verotuksesta.¹⁰¹

Finanssijärjestelmä joutui sekasortoon useissa maissa ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Japanin hallitus näki tuotannon keskittämisen ja rationalisoinnin keinona taloudellisen tilanteen kohentamiseksi. Vuoden 1927 rahoituskriisin jälkeen Japanin uusi pankkilainsäädäntö kaksinkertaisti pankeilta vaadittavan pääoman tammikuussa 1928. Pankkien lukumäärä lähes puolittui vuosina 1918-1927.¹⁰²

Kansainvälisen rahajärjestelmän toiminnan kannalta oli tärkeätä saattaa myös jeni tukevalle perustalle. Vuonna 1871 hallitus julkisti lain, jossa määriteltiin kultajenin sisältö. Japaniin tuotiin kuitenkin hopeaa kultarahan sijasta jo vuonna 1875, kun hopean hinta aleni maailmanmarkkinoilla. Samalla kultaa virtasi ulos maasta. Hallituksen täytyi hyväksyä rajoittamaton hopearahan käyttö, ja Japani siirtyi *de facto* hopeakantaan.¹⁰³

Vuonna 1897 Japani siirtyi virallisesti kultakantaan. Tämä pyrittiin toteuttamaan niin varhaisessa vaiheessa kuin mahdollista. Kun Yhdysvallat vuonna 1917 määräsi kullan vientikiellon, koettiin Japanissa aiheelliseksi luopua jälleen kultakannasta. Yhdysvallat pysyi käytännössä kultakannassa koko 1920-luvun ja Eng-

¹⁰⁰ Hirschmeier & Yui 1975, s. 90-91; Allen 1966, s. 54.

¹⁰¹ Fujita 1959, s. 20; Smith 1965, s. 81-82; Broadbridge 1989, s. 1108-1110 Hirschmeier & Yui 1975, s. 90.

¹⁰² Broadbridge 1989, s. 1129.

¹⁰³ Yoshihara 1981, s. 3; Allen 1966, s. 40.

lanti palasi kultakantaan vuonna 1925. Myös Japani palasi kultakantaan tammi-kuussa 1930.¹⁰⁴

Kultakantaan liittyminen ei olisi voinut tapahtua huonompaan aikaan. Jeni oli vakavasti yliarvostettu, ja vienti kärsi jo muutenkin kansainvälisen laman vaikutuksesta. Kultaa virtasi ulos maasta erityisesti syyskuussa 1931 Ison-Britannian hylätessä kultakannan. Silkin hinnan romahtaessa pääomaa virtasi ulos maasta kiihtyvällä vauhdilla. Japani menetti noin 58 prosenttia kultavarannostaan ollessaan liitettynä kultakantaan. Joulukuussa 1931 Japani luopui kultakantakokeiluistaan.¹⁰⁵

Vuonna 1932 jeni sidottiin Englannin puntaan 43 prosentilla vanhasta kultakantaan sidotusta nimellisarvostaan. Tämä valtava devalvoituminen yhdessä julkisen kulutuksen kanssa edesauttoi kotimaista liike-elämää ja vientiä. Lisäksi yhä suurempi osa tuloista käytettiin armeijan vallan lisääntyessä varusteluun, mikä puolestaan stimuloi raskasta teollisuutta ja auttoi Japania selviämään nopeammin lamasta.¹⁰⁶

Kultakannasta luopumisen jälkeen talousministeriksi valittiin Takahashi Korekiyo joulukuussa 1931. Hän suosi "täystyöllisyyteen"¹⁰⁷ tähtäävää reflaatiopolitiikkaa. Hallitus toivoi saavuttavansa täystyöllisyyden helpottamalla luotonantoa sekä lisäämällä julkisia menoja, kuitenkin kompensoimatta tätä samalla veronkorotuksina. Talousministeri Takahashi suunnitteli jo vuonna 1936 politiikan uudelleen suuntaamista, koska pelkäsi inflaatiota, mutta armeijan agentit salamurhasivat hänet ennen kuin suunnitelmaa päästiin toteuttamaan.¹⁰⁸

Valtio onnistui Japanissa luomaan suhteellisen nopeasti vakaat rahaolot ja modernin pankkijärjestelmän. Näitä voidaan pitää teollisuuden kehityksen perusedellytyksinä. Toimivien instituutioiden, yhtenäisen valuutan ja pankkijärjestelmän luominen edesauttoivat talouden kehitystä, mutta toimivat samalla myös kansallisen yhtenäisyyden lisääjinä. Kansainvälisen kaupan vaihteluja pyrittiin vähentämään liittymällä kultakantaan muiden maiden esimerkkiä noudattaen. Japanin liittyminen kultakantaan tapahtui kuitenkin suhteellisen myöhään (1897), sillä esimerkiksi Suomi oli liittynyt kultakantaan jo vuonna 1877/78. Jenin jatku-

¹⁰⁴ Broadbridge 1989, s. 1135; Allen 1966, s. 52, 99, 102-104.

¹⁰⁵ Broadbridge 1989, s. 1135-1136; Francks 1992, 60.

¹⁰⁶ Ohkawa & Rosovsky 1973, s. 186; Broadbridge 1989, s. 1138.

¹⁰⁷ John Meynard Keynes antoi politiikalle teoreettisen pohjan myöhemmin 1930-luvulla julkaistussa *Yleisessä teoriassaan*. Keynes oli tosin esittänyt ajatuksensa jo aiemminkin. Ks. Ekelund & Hèbert 1990, s. 515-516. Takahashin politiikkaa on pidetty keynesialaisuuden varhaisena muotona. Ks. Francks 1992, s. 60.

¹⁰⁸ Allen 1966, s. 136, 142-143; Francks 1992, s. 60; Broadbridge 1989, s. 1136.

vasti muuttuvat valuuttakykennät vaikeuttivat talouden toimintaa ja loivat epävakautta.¹⁰⁹

4.2 Valtion varainhankinta

Meiji-hallituksen lainanotto ulkomailta säilyi nykyisiin kehitysmaihin verrattuna hyvin pienenä. Lyhytaikaisia lainoja lukuun ottamatta ainoat ulkomailta nostetut pääomat vuoteen 1890 mennessä olivat vuonna 1870 miljoona puntaa sekä vuonna 1873 2,4 miljoonaa puntaa. Molemmat lainat maksettiin takaisin ennen vuosisadan loppua. Koska käytössä ei ollut yritys- tai tuloverotusta, hallitus oli täysin riippuvainen valmisteverosta, maaverosta, kotimaisesta lainaamisesta sekä jossain määrin tullituloista Meiji-kauden alussa.¹¹⁰

Uudelle hallitukselle oli tärkeää saattaa valtion tulot vakaalle pohjalle. Ilman vakaita tuloja Meiji-hallituksen uudistusohjelmat oli mahdoton toteuttaa. Vuonna 1872 maaomaisuuden vapaa kauppa sallittiin ja kesäkuussa 1873 hallitus esitteli maareformin, joka valmistui lopulta vuonna 1881. Uuden modernin järjestelmän myötä maavero kerättiin yksittäisiltä kotitalouksilta rahana. Maa annettiin yksityisomistukseen, ja veroksi määriteltiin kolme prosenttia maan verotusarvosta.¹¹¹

Maataloussektorista muotoutui valtiolle suurin verotulojen lähde, sillä noin 80 prosenttia väestöstä ansaitsi ainakin osittaisen toimeentulonsa maataloudesta. Käytännössä maaveron suuruus riippui potentiaalisesta tuottavuudesta eikä maan senhetkisestä todellisesta tuotosta. Maaveron luonne sekä verotason säilyminen pitkään samana, huolimatta maataloustuotannon kasvusta, motivoi maanomistajia tuotannon lisäämiseen. Ylijäämä sijoitettiin usein pankkeihin tai investoitiin perinteiseen teollisuuteen.¹¹²

Maaverosta muodostui Meiji-hallitukselle vakaa tulojen lähde vuosisadan vaihteeseen saakka (taulukko 2). Valmisteveron merkitys hallituksen verotulojen lähteenä lisääntyi 1890-luvulta alkaen. Tullien osuus oli suhteellisen pieni, tulo-

¹⁰⁹ Kuusterä 1990, s. 50-51; Allen 1966, s. 111; Broadbridge 1989, s. 1133.

¹¹⁰ Inukai, Ichirou, The Kōgyō Iken: Japan's Ten Year Plan, 1884, *KSU Economic and Business Review*, NO. 6, Kioto 1979, s. 22; Allen, G. C., The Industrialization of the Far East, *Cambridge Economic History of Europe* (volume VI), osa II, The Industrial Revolutions and after: Incomes, Population and Technological Change, Habakkuk, H. J. & Postan, M. (toim.), Cambridge 1965, s. 881; Broadbridge 1989, s. 1108. Ensimmäinen laina käytettiin Japanin ensimmäisen rautatien rakentamiseen ja toinen samuraiden stipendimaksujen lakkauttamiseen.

¹¹¹ Francks 1992, s. 29-31; Broadbridge 1989, s. 1109; Hirschmeier & Yui 1975, s. 83.

¹¹² Hirschmeier & Yui 1975, s. 85; Cameron 1995, s. 308. Uuden maaveron on sanottu edesauttaneen suurmaanomistajien aseman säilymistä ja pahentaneen vuokratilajelijöiden tilannetta. Ks. Inukai 1979 sekä Hirschmeier & Yui 1975.

ja yritysverotuksen lisääntyessä merkittävästi vasta 1930-luvulla. Verotulot käytettiin hallituksen maatalouden ja teollisuuden kehitysohjelmiin, hallinnon ja tiedonsiirron kehittämiseen sekä 1900-luvulla yhä enemmän varusteluun.¹¹³

Taulukko 2. Valtion verotulojen jakautuminen vuosina 1870-1940, %

Vuosi	Maavero	Valmiste- vero	Tulovero	Yritys- vero	Tullit	Muut	Yhteensä
1870	73,9	0	0	0	7,1	18,9	100
1880	72,9	10	0	0	4,5	12,6	100
1890	51,7	21,8	1,4	0,4	5,7	19,1	100
1900	24,6	28,6	3,4	3,8	8,9	30,6	100
1910	15,9	18,7	6,6	6,8	8,3	43,6	100
1920	6,2	31,6	16	9,8	5,8	30,5	100
1930	4,8	37,4	14,2	7,9	7,4	28,4	100

Lähde: Ranis, G., The Financing of Japanese Economic Development, *The Industrialization of Japan*, Macpherson W. J. (toim.), Oxford Cambridge 1994, s. 348.

Maaveron aiheuttama taakka kasvoi deflaation edetessä. Hallitus tiukensi verotusta 1900-luvun alussa lisääntyvien menojen kattamiseksi. Maavero kohosi vuonna 1899 viiteen prosenttiin maan arvosta kaupungeissa ja 3,3 prosenttiin maaseudulla, ja jälleen vuonna 1905 joillakin alueilla jopa 11,5 prosenttiin. Vä-lilliset verot muodostivat vielä 1920-luvulla yli 60 prosentissa tuloista. Hallitus lisäsi henkilöverotusta 1900-luvulla, samalla kun valtion yritysten suhteellinen osuus tuloista kasvoi. Yritysverotuksen merkitys lisääntyi ensimmäisen maailmansodan jälkeen, ja sen tuotto oli vuonna 1919 20 prosenttia tuloista. Yritys-veron osuus laski nopeasti 1920-luvun lopulla noin viiteen prosenttiin.¹¹⁴

Meiji-kauden alussa hallitus vältti ulkomaista lainaamista ja suorat ulkomaiset investoinnit Japaniin olivat harvinaisia. Valtionvelka oli lähes täysin kotimaista vuoteen 1897 saakka (taulukko 3). Japanin paluu kultakantaan vuonna 1897 houkutteli ulkomaisia sijoittajia hallituksen ohjatessa sijoitukset halutuille sektoreille. Valtion kontrolli ulkomaisesta pääomasta oli myös Akamatsu Kanamen mukaan ehdoton edellytys hanhiauran kehitysteorian mukaisen kehityksen jatkumiselle.¹¹⁵

¹¹³ Francks 1992, s. 30; Ranis, G. The Financing of Japanese Economic Development, *The Industrialization of Japan*, Macpherson W. J. (toim.), Oxford Cambridge 1994, s. 348.

¹¹⁴ Broadbridge 1989, s. 1110; Allen 1966, s. 49; Emi, Koichi & Shionoya, Yuichi, Government Expenditure, *Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 7, Ohkawa, Kazushi & Shinohara, Miyohei & Umemura, Mataji (toim.), Tokio 1966, s.174-175.

¹¹⁵ Broadbridge 1989, s. 1115-1119; Korhonen 1993, s. 60.

Taulukko 3. Koti- ja ulkomainen valtionvelka vuosina 1877-1930, miljoonaa jeniä sekä %-osuus

vuosi	Kotimainen	%-osuus	Ulkomainen	%-osuus
1877	213	94	13	6
1897	399	100	0	0
1907	1088	48	1165	52
1914	991	40	514	60
1924	3356	69	1506	31
1930	4476	75	1479	25

Lähde: Ranis G., The Financing of Japanese Economic Development, *The Industrialization of Japan*, Macpherson W. J. (toim.), Oxford Cambridge 1994, s. 356.

Valtio aloitti suurimittaisen lainaamisen ulkomailta vuonna 1897 ja vuosina 1897-1903 pääoman tuonti nousi lähes 200 miljoonaan jeniin julkisen velan kaksinkertaistuesssa ja valtion menojen samalla kolminkertaistuesssa. Pääoman tuonti oli strategisesti ja taloudellisesti hyödyllistä, sillä se mahdollisti Japanin taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen huomattavasti nopeammin kuin jos Japani olisi tukeutunut yksistään kotimaiseen pääomaan.¹¹⁶

Vuodet 1897-1914 olivat tärkeää aikaa raskaan teollisuuden kehitykselle. Teollisuus pohjautui varusteluun, jota ei olisi pystytty toteuttamaan ilman ulkomaista pääomaa. Japani oli kuitenkin ulkopoliittisesti vaarallisen riippuvainen ulkomaisesta lainaamisesta ja kaupasta aina vuoteen 1914 saakka. Ulkomaisen valtionvelan osuus oli kohonnut tuolloin jo 60 prosenttiin koko velasta. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen ulkomaisen lainanoton osuus valtionvelasta pieneni jälleen ja oli 25 prosenttia vuonna 1930. Keskimäärin valtionvelka oli noin 30 prosenttia bruttokansantuotteesta 1800-luvulla.¹¹⁷

4.3 Tullipolitiikka

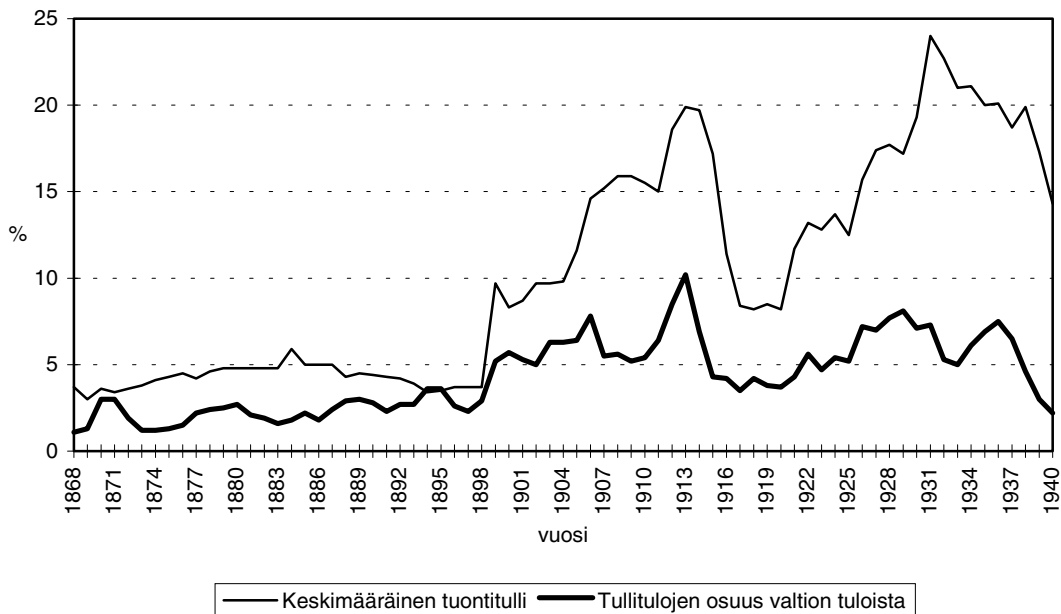
Tokugawa-kauden lopussa solmitut kauppasopimukset ulkomaiden kanssa olivat Japanin kannalta erittäin epäsuotuisat. Sopimukset takasivat kauppaoikeudet ja ulkomaisen laivauksen länsimaille, rajoittaen samalla merkittävästi Japanin omaa tullipolitiikkaa. Vasta Japanin sotilaallinen vahvistuminen ja sotamenestys kohottivat maan kansainvälistä statusta, ja tullisopimusten uusiminen mahdollistui. Vuonna 1899 Japani solmi uudet tullisopimukset Ison-Britannian kanssa. Täyden suvereniteetin tullipolitiikassa Japani saavutti vuoteen 1910 mennessä. Välittömästi vuoden 1899 jälkeen Japani lakkautti vientitullit ja korotti tuontitulleja

¹¹⁶ Broadbridge 1989, s. 1115-1119.

¹¹⁷ Ibid.; Ranis 1994, s. 355.

huomattavasti.¹¹⁸ Keskimääräinen tuontitulli kohosi 3,7 prosentista lähes 20 prosenttiin vuosina 1898-1913 (kuvio 8).

Kuvio 8. Tuontitullin keskimääräinen osuus tullinalaisten tuotteiden tuonnin arvosta sekä tullitulojen osuus kaikista valtion tuloista vuosina 1868-1940, %

Lähde: Yamazawa, Ippei & Yamamoto, Yuzo, Foreign Trade and Balance of Payments, *Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 14, Ohkawa, Kazushi & Shinohara, Miyoei & Umemura, Mataji (toim.) Tokio 1979, s. 252.

Tuontitullien korotuksesta hyötyivät luonnollisesti ne yritykset, jotka olivat olleet kilpailukykyisiä jo aiemmin, mutta lisäksi myös uusien yritysten perustamiskynnyksen aleni huomattavasti. Uudet tullit tarjosivat suojaa erityisesti puuvillalangan, kankaiden, sokerin, lasin ja sähkölaitteiden tuotannolle. Ylellisyystuotteiden (esimerkiksi viski ja kahvi) ja raskaan teollisuuden (erityisesti laivat ja harkkorauta) sekä esimerkiksi maaöllyn, kameroiden, autojen ja rakennustarvikkeiden tullit kohosivat merkittävästi.¹¹⁹

Tullitulot eivät muodostuneet Japanin keskushallitukselle merkittäväksi tulojen lähteeksi. Meiji-kauden alussa tullitulojen osuus keskushallituksen tuloista oli vain noin kaksi prosenttia ja korkeimmillaankin vuonna 1913 ne käsittivät noin

¹¹⁸ Beasley 1989, s. 280; Hirschmeier & Yui 1975, s. 146-147; Yasuba, Yasukichi, Did Japan Ever Suffer from a Shortage of Natural Resources Before World War II?, *The Journal of Economic History*, vol. 56 no. 3, Cambridge 1996, s. 551.

¹¹⁹ Hirschmeier & Yui 1975, s. 147; Yamazawa & Yamamoto 1979, s. 248-251; Yasuba 1996, s. 551.

kymmenen prosenttia keskushallituksen tuloista.¹²⁰ Esimerkiksi Suomessa tullit olivat valtion tärkein tulonlähde autonomian aikana. Tullien osuus valtion tuloista oli 58,3 prosenttia vuonna 1913. Tullitulot pysyivätkin myös koko 1920- ja 30-luvun merkittävänä Suomen valtion tulojen lähteenä, vaikka tullitaso oli kansainvälisesti katsottuna alhainen.¹²¹

Koska Japanilla ei ollut mahdollisuutta itsenäiseen tullipolitiikkaan Meiji-kauden alussa, oli valtio pakotettu etsimään muita keinoja teollisuuden ja ulkomaankaupan kehittämiseen. Vuonna 1870 Japani osallistui Wienin kansainväliseen näyttelyyn sekä useisiin eri maailmannäyttelyihin sekä messuihin ympäri maailmaa, ja lähetti tutkijoita ulkomaille. Lisäksi hallitus rohkaisi kauppiaita itsenäiseen kauppaan ulkomaiden kanssa. Kyseiset menetelmät olivat itse asiassa tuttuja jo Tokugawa-kaudelta, jolloin opiskelijoita lähetettiin salaa ulkomaille opiskelemaan ja luomaan kauppasuhteita.¹²²

4.4 Infrastrukturi ja koulutus

Jo Tokugawa-kaudella oli Japanissa kehitetty infrastruktuuria voimakkaasti. Erittäin tieteet olivat hyvin hoidettuja ja laajalti käytössä. *Sankin kôtain* merkitys oli kiistaton Japanin tieverkoston ja informaatiokanavien kehityksessä sekä uusien innovaatioiden leviämässä. Myös Meiji-hallitus tiedosti informaation kulun merkityksen kansalliselle yhtenäisyydelle ja myöhemmin nationalismille. Hallitus ryhtyi panostamaan sanomalehtien, lennättimen ja rautateiden kehittämiseen. Lisäksi postilaitoksen kehittämiseen kiinnitettiin erityistä huomiota. Vuonna 1877 Japani hyväksyttiin Kansainväliseen postioniiniin, ja Meiji-kauden loppuun mennessä (1913) Japanin postilaitosta pidettiin yhtenä maailman parhaista.¹²³

Lennätin

Ensimmäinen lennätin saapui Japaniin kommodori Perryn mukana, tämän toisella Japanin matkalla vuonna 1854. Virallisesti Japanin lennätinlinjan rakennustyöt alkoivat syyskuussa 1869, jolloin ensimmäinen linja avattiin Jokohamassa kahden

¹²⁰ Yamazawa & Yamamoto 1979, s. 252.

¹²¹ Ahvenainen, Jorma & Vartiainen, Henri J., Itsenäisen Suomen talouspolitiikka, *Suomen taloushistoria* 2, Teollistuva Suomi, Ahvenainen, Jorma & Pihkala, Erkki & Rasila, Viljo (toim.), Helsinki 1982, s. 180-189.

¹²² Inukai 1979, s. 71-72; Smith 1965, s. 7-8. Matkojen tarkoituksena oli ottaa oppia länsimaisista tuotantotavoista ja markkinoista. Japani markkinoi tuotteitaan myös lähettämällä näyttelyitä (esimerkiksi riisiä, tupakkaa ja soijaa) ulkomaille.

¹²³ Allen G.C. 1966, s. 19; Jansen 1989, s. 309; Kato, Hidetoshi, Communication policies in Japan, Unesco 1978, s. 14-17; Westney, D. Eleanor, Imitation and Innovation, The Transfer of Western Organizational Patterns to Meiji Japan, Cambridge 1987, s. 100-102, 146-147.

viraston välille. Linja oli tarkoitettu vain viranomaisten käyttöön.¹²⁴ Lennätinlinjojen rakentaminen oli aluksi sisäasiain- ja ulkoministeriön tehtävä. Vuonna 1871 kaikki lennätintä koskevat asiat siirrettiin teollisuusministeriön alaisuuteen, erillisen lennätinosaston hoidettavaksi. Lennätinlinjat rakennettiin *tate*-periaatteella, pohjoisesta etelään. Hallituksen päätavoitteena ollut Hokkaido-Nagasaki linja avattiin yleisölle jo 25.3.1875. Neljä vuotta aikaisemmin, elokuussa 1871, Japani oli liitetty myös kansainväliseen lennätinverkkoon.¹²⁵ Vain 20 vuotta lennättimen ensiesittelyn jälkeen Japanin päälennätinverkosto oli valmis (taulukko 4).

Taulukko 4: Japanin lennätinlinjojen pituus vuosina 1869-1889, kilometriä

vuosi	km	vuosi	km	vuosi	km
1869	31	1876	2639	1883	8074
1870	75	1877	3719	1884	8703
1871	75	1878	5145	1885	8809
1872	628	1879	5962	1886	8895
1873	1390	1880	6763	1887	9213
1874	1705	1881	7348	1888	9971
1875	2502	1882	7815	1889	10203

Lähde: Résumé historique et statistique de la télégraphie et de la téléphonie au Japon par la direction générale de postes et des télégraphes, Tokio 1899, s. 7.

Valtion toiminta yksinään ei voinut taata länsimaisen teknologian omaksumista, ja ennen kaikkea tavallisen kansan asennetta lennätintä kohtaan.¹²⁶ Kun Itô Hirofumi ilmoitti Meiji-keisarille Hokkaido-Nagasaki linjan valmistumisesta tammi-kuussa 1875, alkoi liike lennättimen puolesta (*yuuchiundô*) levitä kansan keskuudessa. Kansanliikkeen pyyntöjen kautta perustettujen lennätintoimistojen lukumäärä kasvoi vuoden 1877 jälkeen (taulukko 5).¹²⁷ Kansanliikkeen kannalta huippukausi ajoittui vuosikymmenen vaihteeseen, jolloin Matsukata-deflaatio laski erityisesti maanviljelijöiden reaaliensioita ja aiheutti syviä ja pitkäaikaisia

¹²⁴ Linja oli pituudeltaan 840 jaardia, ja tarkoitettu vain hallituksen yksityiseen käyttöön. Imperial Government Telegraphs Japan, Chief Commisioner's 1. report 1875, s. 2.

¹²⁵ 1. report 1875, s. 2-9; Fujii 1986, s. 73. Keväällä ja kesällä 1871 laskettiin kaapelit Shanghai-Nagasaki sekä Vladivostok-Nagasaki välille. Näin Japani liittyi lennätinverkkoon, joka ulottui lähes kaikkialle teollistuneeseen maailmaan. Ahvenainen, Jorma, The Far Eastern Telegraphs, Jyväskylä 1981, s. 45.

¹²⁶ Osa *samuraista* peitti päänsä viuhkalla kulkiessaan lennätinlinjojen alitse, ja jotkut ihmiset heittelivät kivillä näitä "taikalinjoja".

¹²⁷ *Yuuchiundô* muodostuu kirjoitusmerkeistä 'kutsua, pyytää tekemään, houkutellessa' sekä 'movement - liike'. Tässä yhteydessä on päädytty käännökseen 'kansanliike'. Kylistä lähetettiin keskushallinnolle kirjeitä, joissa perusteltiin lennättimen tarpeellisuutta paikkakunnalla. Osalla paikkakunnista pormestari tai rikas liikemies vastasi kirjeiden lähettämisestä, mutta vuoden 1880 jälkeen myös yksityisiltä ihmisiltä tulleiden kirjeiden lukumäärä lisääntyi. Kirjeissä painotettiin lennättimen taloudellista merkitystä koko alueelle sekä pyrittiin korostamaan erityisesti oman alueen tärkeyttä. Fujii 1988, s. 73, 80-81.

sosiaalisia ongelmia. Vuosien 1882-1889 aikana kansanliikkeen pyynnöstä perustetut toimistot saivat useissa tapauksissa rahoituksen paikallisilta asukkailta.¹²⁸

Taulukko 5. Kansanliikkeen pyyntöjen kautta perustettujen lennätintuotimistojen lukumäärä vuosina 1872-1889

vuosi	lkm	vuosi	lkm	vuosi	lkm
1872	2 (1)	1878	12	1884	4 (3)
1873	-	1879	6	1885	3 (3)
1874	-	1880	13	1886	1 (1)
1875	1	1881	6 (2)	1887	3 (2)
1876	2	1882	7 (6)	1888	6 (2)
1877	3	1883	12 (11)	1889	5 (4)

Lähde: Fujii, Nobuyuki, Meiji zenki no denshin zeisaku, *Nihon rekishi* 1988, s. 75. Suluissa oleva luku ilmoittaa niiden toimistojen lukumäärän perustetuista, joiden rakentamiseen tms. paikkakuntalaiset ovat itse sijoittaneet rahaa.

Meiji-hallitus kutsui ulkomaisia eri alojen asiantuntijoita opastamaan modernisaation etenemistä. Hallituksen tarkoituksena oli palkata ulkomaisia asiantuntijoita vain väliaikaisesti, kunnes japanilaiset työntekijät tai opiskelijat ulkomailta tullessaan hallitsisivat tarvittavan tietotaidon.¹²⁹

Vuonna 1876 lennättimen parissa työskenteli yhteensä 1076 henkilöä, joista eurooppalaisia virkamiehiä oli 30 ja japanilaisia 430. Vuonna 1886 eurooppalaisia työntekijöitä oli enää neljä, kun puolestaan japanilaisia virkamiehiä oli 1130. Hallituksen perustamien teknisten koulujen voidaan katsoa olleen menestyksikkäitä, sillä eurooppalaiset virkamiehet teknisellä puolella katosivat täysin vuoteen 1883 mennessä. Vuoden 1884 loppuun mennessä lähes kaikki materiaali, lukuun ottamatta lennätinjohtoja, tuotettiin itse. Vuonna 1885 alkoi myös johtojen oma tuotanto.¹³⁰ Lennättimen teknisen osaston työ ei jäänyt ainoastaan kopioimiseksi, vaan myös tuotekehittelyyn kiinnitettiin huomiota. Länsimaista tuotujen laitteiden laatu saattoi olla heikkoa, ja esimerkiksi eristeitä kehitettiin merkittävästi jo 1870-luvulla.¹³¹

Hallitus saavutti nopeasti päämääränsä lähes omavaraisesta lennätintuotannosta yhteistyössä paikallisten yritysten ja käsityöläisten kanssa sekä perustamiensa

¹²⁸ Ohkawa, Kazushi & Rosovsky, Henry, Postwar Japanese Growth in Historical Perspective: A Second Look, *Economic Growth - The Japanese Experience since the Meiji Era*, Klein, Lawrence & Ohkawa, Kazushi (toim.), Homewood Illinois 1968, s. 19; Fujii 1988, s. 73, 77

¹²⁹ Fält 1994, s. 131-132.

¹³⁰ Imperial Government Telegraphs Japan, Chief Commissioner's reports, vuodet 1875-1878, 1883-1886.

¹³¹ 1. report 1875, s. 24-25.

testausasemien ja teknillisten koulujen avulla. Lisäksi hallitus rohkaisi paikallista tuotantoa valmistamaan yksinkertaisia lennätinosia. Näin saikin alkunsa esimerkiksi teollisen keramiikan kehitys Japanissa.¹³²

Japanin lennätinverkosto valmistui nopeasti valtion rahoituksella ja avustuksella. Lennättimen avulla aiemmin hajanaiset alueelliset markkinat yhdistyivät ja samalla Japani liitettiin osaksi kansainvälistä informaatioverkostoa. Informaation kulku nopeutui sekä Japanin sisäisesti että kansainvälisellä tasolla. Lennättimellä oli kauaskantoista merkitystä myös teollisuuden tuotantorakenteen muokkaajana, kuten keramiikkateollisuuden kehitys osoittaa.

Rautatie

Shogunaatti suunnitteli rautatien rakentamista jo Tokugawa-kauden lopulla. Ensimmäisen japanilaisen höyryveturin mallin valmisti heti Perryn saapumisen jälkeen Tanaka Hisashige. Myös viimeinen *shogun*, Tokugawa Yoshinobu, huomasi länsimaisen teknologian merkityksen. Hänellä oli valmiita suunnitelmia Japanin ensimmäisen rautatien rakentamiseksi amerikkalaisten insinöörien opastuksella. Suunnitelmat eivät kuitenkaan ehtineet toteutua ennen Meiji-restauraatiota.¹³³

Kôbusho (teollisuusministeriö) vastasi rautateiden rakentamisesta Meiji-kauden alussa. Rautateiden rakentaminen olikin 1870-luvun loppuun saakka täysin valtion alaisuudessa. Valtio hoiti investoinnin ja johti rautateitä. Hallitus yritti houkutella yksityisiä sijoittajia mukaan toimintaan esimerkiksi takaamalla lainoja ja perustamalla yrityksiä, mutta yritykset kerätä varoja epäonnistuivat aluksi lähes täysin. Vasta valtion omistaman Tokion-Jokohaman linjan taloudellinen menestys rohkaisi myös yksityisiä investointeja rautateihin. Rata pienensi kuljetuskustannuksia noin 98 prosenttia. Yksityisten osakeyhtiöiden rakentamien rautateiden kilometrimäärä ylittikin valtion vastaavan kolminkertaisesti vuoteen 1890 mennessä.¹³⁴

Hallituksen mielenkiinto rautateihin oli sekä sotilaallista että taloudellista. Infrastruktuurin merkitys taloudelle oli ymmärretty, mutta myös sotilaalliset näkökohdat huomioitiin. Japanin naapurimaat oli kolonialisoitu käyttämällä rautateitä

---

¹³² Esimerkiksi Tokiossa toiminut Tanaka Machine Works-yritys aloitti tekemällä lennätin-laitteita alihankkijana hallitukselle. Myöhemmin tästä kehittyi nykyisin kaikkien tuntema jättiyritys Toshiba. Morris-Suzuki 1994, s. 74.

¹³³ Morris-Suzuki 1994, s. 53, 66.

¹³⁴ Francks 1994, s. 34-36; Morris-Suzuki 1994, s. 73; Oikawa, Yoshinobu, Market structure and the construction of rural railways during the formative period of industrial capitalism in Japan, *The Journal of Transport History*, vol. 5 no. 2, Manchester 1984, s. 43-44.

vallan välineenä. Rautatiet tarjosivat keinon hallita tehokkaasti myös valtakunnan äärialueita.¹³⁵

Hallitus pyrki nopeasti laajentamaan infrastruktuuria. Tavoitteena oli rakentaa maan tärkeimmät keskuksat yhdistävä rautatieverkko. Ensimmäinen rautateiden nopea kasvuvaihe ajoittui 1880-luvulle. Tuolloin rautateiden pituus kasvoi 158 kilometristä yli kahteen tuhanteen kilometriin (taulukko 6).¹³⁶

Taulukko 6. Rautateiden pituus vuosina 1872-1940, kilometriä

vuosi	km	vuosi	km
1872	29	1910	8661
1875	62	1915	12074
1880	158	1920	13645
1885	577	1925	17496
1890	2349	1930	21593
1895	3783	1935	24236
1900	6300	1940	25126
1905	7793		

Lähde: Mitchell, B. R., *International Historical Statistics, Africa, Asia & Oceania 1750-1988*, New York 1995, s. 667-668.

Kiinan sodan jälkeen hallitus ryhtyi jälleen aktiivisesti edistämään rautateiden rakentamista. Tätä vaihetta on kutsuttu Japanin rautateiden historiassa toiseksi nopean kasvun kaudeksi, ja tällöin rautateitä rakensivat erityisesti valtion takamat ja tukemat yksityiset yritykset. Rautateiden pituus kasvoi lähes kaksinkertaiseksi vuosina 1895-1900. Japanin rautateiden pääverkosto oli valmis viimeistään vuonna 1915, jonka jälkeen merkittävää kasvua tapahtui vasta 1930-luvulla.¹³⁷

Rautateiden toisen nopean kasvun kautena rautatieverkosto ulotettiin kattamaan myös syrjäisempiä alueita. Tämä oli yhteydessä kevyen teollisuuden kasvuun ja samalla teollisuuden lisääntymiseen myös maaseudulla. Rautatieverkoston valmistuminen mahdollisti tuotteiden ja raaka-aineiden saamisen markkinoille myös Japanin kaukaisimmilta alueilta. Talouden rakennemuutos heijastui siis myös

¹³⁵ Yuzawa, Takeshi, *The Transfer of Railway Technologies from Britain to Japan, With Special Reference to Locomotive Manufacture*, *International Technology Transfer, Europe, Japan and the USA, 1700-1914*, Jeremy, David J. (toim.), Hants Vermont 1991, s. 203; Morris-Suzuki 1994, s. 73.

¹³⁶ *Ibid.*, s. 34, 45; Mitchell 1995, s. 667-668.

¹³⁷ Mitchell 1995, s. 667-668.

rautateiden rakentamiseen. Rautateiden ulottaminen uusille teollisuuspaikkakunnille oli sekä hallituksen että yritysmaailman etujen mukaista.¹³⁸

Samoin kuin lennättimen, myös rautateiden rakentamisessa hallitus luotti ulkomaiseen asiantuntemukseen. Vuonna 1876 Japanin rautateillä työskenteli kaikkiaan 104 ulkomaalaista, näistä 94 englantilaisia ja loput Yhdysvalloista, Saksasta, Tanskasta ja yksi jopa Suomesta.¹³⁹ Meiji-hallitus toteutti kuitenkin omavaraisuuteen tähtäävää politiikkaa myös rautateillä.

Koulutus

Japani koki suuria muutoksia Meiji-kaudella, ja yleensä valmiudet muutoksiin kasvavat yhdessä koulutustason nousun kanssa. Timo Myllyntaus katsoo, että uuden teknologian siirtyessä maahan sen täytyy kulkea kulttuurisen ja sosiaalisen suodattimen lävitse, joka vaikuttaa tuodun teknologian laatuun ja omaksumisnopeuteen. Sosiaalisen infrastruktuurin puute voikin vaikeuttaa uuden teknologian omaksumista.¹⁴⁰

Kauppiaaluokan vaurastuminen loi markkinat kirjallisuuden leviämiseksi Japanissa Tokugawa-kaudella. Kaupunkeihin perustettiin useita kirjakauppoja ja kaupallisia kirjastoja (*kashihonya*), jotka myivät sekä lainasivat kirjoja. 1800-luvun alussa kirjastoja oli yksistään Tokiossa yli 600 ja Osakassa noin 300. Painettu teksti tarjosi tärkeän tien uusien teknologisten ja ideologisten ajatusten leviämiseksi Japanissa.¹⁴¹

Lukutaidon suhteellisen korkea taso Tokugawa-kauden Japanissa (noin 40 prosenttia miehistä) on usein nähty syynä länsimaisten ajatusten nopeaan omaksumiseen Japanissa 1800-luvulla. Myös maanviljelijöillä ja käsityöläisillä oli kirjoja saatavilla, mikä osaltaan edesauttoi uuden omaksumista myös maaseudulla. Käytännön oppien merkitystä korostava ideologia yhdessä hollantilaisten oppien kanssa edesauttoi Japanin nopeaa länsimaisen teknologian omaksumista.¹⁴²

Hollantilaiset kauppiat välittivät tietoa länsimaista ja näiden teknologiasta jo Tokugawa-kaudella. Erityisesti *samurait* kiinnostuivat tieteistä sekä opiskelusta. Läänityksissä perustetuissa kouluissa opetettiin länsimaista matematiikkaa, astronomiaa, maantietoa, fysiikkaa ja metallioppia sekä englantia, saksaa, ranskaa,

---

¹³⁸ Oikawa 1984, s. 34, 45.

¹³⁹ Yuzawa 1991, s. 204.

¹⁴⁰ Myllyntaus, Timo, *The Gatecrashing Apprentice, Industrialising Finland as an Adopter of New Technology*, Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalishistorian laitoksen tiedonantoja N:o 24, Helsinki 1990, s. 57-58.

¹⁴¹ Yoshihara 1981, s. 82-83; Morris-Suzuki 1992, s. 33.

¹⁴² Yoshihara 1981, s. 83-84; Morris-Suzuki 1992, s. 33-34.

venäjää ja hollantia. Lisäksi Tokugawa-hallituksen käännöstoimisto teki käännöksiä vuodesta 1808 alkaen lääketieteen, kemian, mekaniikan ja kaivostekniikan teksteistä. Läänitysten laboratorioissa valmistettiin koekäyttöön muun muassa happoja, lasia, sulattamo, höyryalus ja lennätin.¹⁴³

Tokugawa-kauden lopulla tapahtunutta koulutuksen kehitystä kuvaavat hyvin Japanin ensimmäisen Yhdysvaltoihin suuntautuneen valtuuskunnan muistelmat.¹⁴⁴ Delegaation jäsen, Fukuzawa Yūkichi¹⁴⁵, kirjoitti vierailusta San Franciscon lennätintoimistoon.¹⁴⁶

"...Isäntämme luulivat näyttävänsä meille jotain täysin uutta. Päinvastoin... tunsin lennättimen toimintaperiaatteen, vaikken ollut nähnyt laitetta aiemmin... Olin opiskellut juuri tällaisia tieteellisiä perusteita siitä lähtien, kun aloitin Ogatan koulussa."

Fukuzawa oli jo tuolloin tietoinen länsimaisen teknologian toimintatavoista ja tieteellisistä periaatteista vaikka hän ei ollut koskaan aikaisemmin nähnyt lennätintä tai käynyt Japanin ulkopuolella. Hollantilaisten oppien lisäksi tietoa länsimaista saatiin myös *samurailta*, jotka lähtivät salaa opiskelemaan ulkomaille erityisesti Satsuman ja Chōshūn läänitysten lähettäminä. *Samurait* olivat nuoria, korkeasti koulutettuja ja nationalistisia, ja heillä oli suuri merkitys myös myöhemmin Japanin teollistumiselle.¹⁴⁷

Hallitus alkoi johdonmukaisesti panostaa koulutukseen Meiji-kaudella. Vanha luokkajako poistettiin ottamalla käyttöön pakollinen ja yleinen oppivelvollisuus vuonna 1871. Erityistä huomiota Meiji-hallitus kiinnitti teknisen henkilökunnan kouluttamiseen. Tavoitteena oli tulla mahdollisimman nopeasti omavaraiseksi valtiolle tärkeiden alojen työvoiman osalta. Tekninen eliitti koostui pääasiassa entisistä *samuraista* ja heidät koulutettiin hallituksen perustamissa instituutioissa. Teollisuusministeriön vuonna 1873 perustama Keisarillinen teknillinen korkeakoulu toimi yliopistojen esikuvana. Meiji-kauden lopulla Japanissa toimi kaikkiaan neljä keisarillista yliopistoa, joissa kaikissa oli teknilliset tiedekunnat. Myös armeijan koulutuskeskukset, kuten vuonna 1870 perustettu laivastoakate-

¹⁴³ Morris-Suzuki 1994, s. 23; Smith 1965, s. 3-4.

¹⁴⁴ Miyoshi, Masao, *As We Saw Them, The First Japanese Embassy to the United States (1860)*, Los Angeles 1979, s. 2-3

¹⁴⁵ Fukuzawa Yūkichi (1835-1901) oli moderni japanilainen opettaja ja "sivilisaation ja valaistuksen" edustaja. Hän tuli tunnetuksi hollantilaisten oppien opiskelijana ja myöhemmin erityisesti englannin kielen taitajana. Hän matkusti kolmesti länteen jo ennen Tokugawa-kauden loppua mutta tästä huolimatta pysyi uskollisena Tokugawa-hallitukselle. Ks. *Encyclopedia of Asian History*, volume 1, Embree, Ainslie T. (toim.), New York 1988, s. 481.

¹⁴⁶ Morris-Suzuki 1994, s. 67

¹⁴⁷ *Ibid.*, s. 66-67.

mia, toimivat teknisten taitojen opetuskeskuksina. Lisäksi opiskelijoita lähetettiin yhä ulkomaille.¹⁴⁸

Teknisten oppilaitosten lisäksi hallitus perusti esimerkiksi maatalouden kokeiluasemia, joissa opetettiin uusia viljelymenetelmiä ja kokeiltiin niitä käytännössä. Hallitus palkkasi myös ohjaajia, jotka kiersivät ympäri maata antaen opetusta ja ohjausta maanviljelijöille. Laivanrakennusta ja laivasta edistettiin vuonna 1875 perustetuissa merenkulkuopistossa ja laivaston teknillisessä koulussa, joihin palkattiin ulkomainen henkilökunta.¹⁴⁹

Myös paikallishallitukset perustivat kokeilukeskuksia ja kouluja, joissa uusia tekniikoita esiteltiin ja opetettiin. Maatalous- ja kauppaministeriö lähetti omia teknisiä neuvojiaan avustamaan paikallisia kokeilukeskuksia 1880-luvulla. Teknisten korkeakoulujen ja opistojen perustamista kannustava ja säätelevä lainsäädäntö astui voimaan vuonna 1903. Myös tutkimuslaboratorioiden perustamista kannustettiin 1900-luvulla. Ministeriön oma Tokion teollinen tutkimuslaboratorio toimi muiden laboratorioiden esikuvana.¹⁵⁰

Erityisten työ- ja tutkijaryhmien sekä palkattujen insinöörien lisääntyessä yritykset perustivat omia koulutuskeskuksia. Ensimmäiset yritysten omat koulut perustettiin jo 1890-luvulla, mutta etenkin 1910-luvulla yksityisten koulujen määrä lisääntyi. Ammattitaitoisen työntekijän oli kuitenkin helppo vaihtaa työpaikkaa. Yritykset tarjosivat työntekijöille esimerkiksi eläke-etuja ja sairausvakuutuksia, jotta investoinnit koulutukseen eivät olisi olleet täysin turhia. Yliopistojen ja yritysten välillä toimi lisäksi tehokas verkosto, joka mahdollisti molemminpuolisen avun tarvittaessa. Myös paikallishallitukset pyrkivät 1930-luvulla kouluttamaan työntekijöitään uudelleen.¹⁵¹

Opetusministeriön apurahat tutkimukselle alkoivat vuonna 1918. Vuodesta 1926 myönnettiin apurahoja myös yksityisille teollisille tutkimuslaboratorioille. Tiede ja teknologia saivatkin enenevässä määrin hallituksen huomiota 1920-luvun jälkeen. 1930-luvulla apurahoja myönnettiin etenkin teknisille aloille ja ennen kaikkea ryhmille. Toisen maailmansodan alkuvuosina tutkimukseen käytetyt me-

¹⁴⁸ Yoshihara 1981, s. 75, 100; Morris-Suzuki 1994, s. 80-82.

¹⁴⁹ Allen 1966, s. 32, 63, 90.

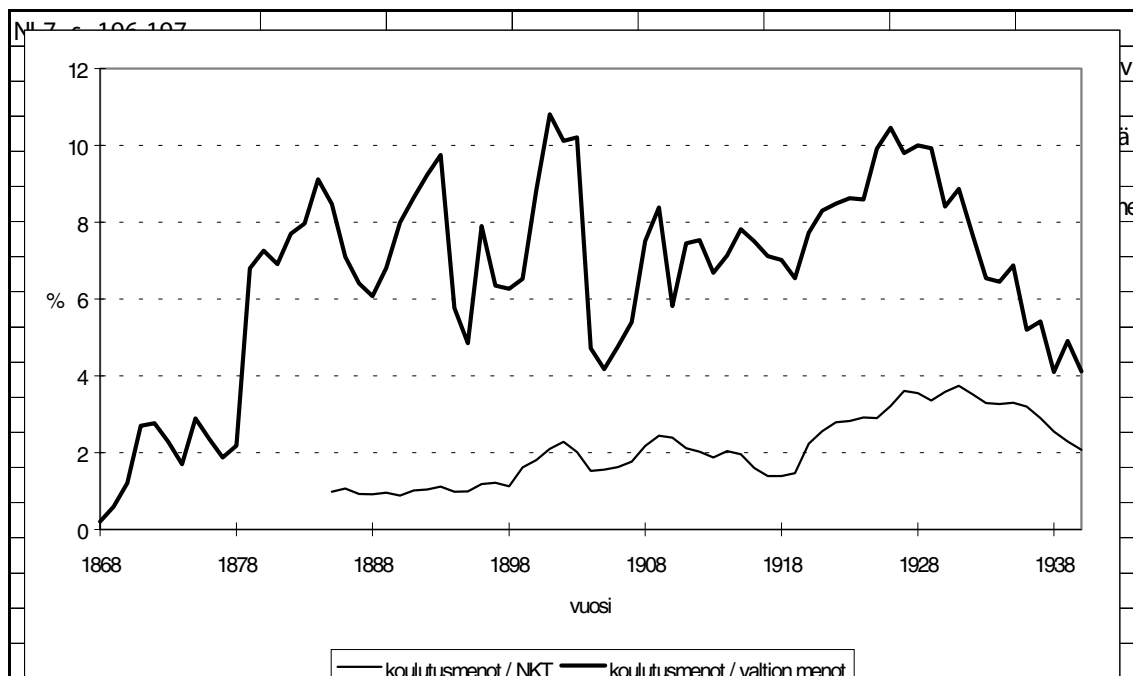
¹⁵⁰ Morris-Suzuki 1994, s. 92-93, 100-101.

¹⁵¹ Yritysten omista kouluista esimerkkinä mainittakoon Mitsubishin telakan tekninen koulu Nagasakissa. Paikallishallitusten koulutuspanoksesta hyvä esimerkki oli silkkikaupunki Okaya, jossa perustettiin mekaniikan harjoituskeskus ja lisättiin mekaniikan, sähkötekniikan ja sovelletun kemian opetusta kouluissa teollisuuden rakennemuutoksen rohkaisemiseksi, silkkiteollisuuden romahtaessa 1930-luvulla. Lyhyellä tähtäimellä tulokset eivät ehkä olleet merkittäviä, mutta pitkällä aikavälillä ne saivat aikaan alueen teollisen rakenteen muutoksen. Morris-Suzuki 1994, s. 20-21, 108, 120-123, 136.

not lisääntyivät huomattavasti. Hallitus ohjasi avustukset tehokkaasti sotilaallisiin tarkoituksiin, lähinnä kemian- ja koneteollisuuteen.¹⁵²

Koulutusmenojen osuus valtion kaikista menoista kasvoi merkittävästi 1880-luvun alussa. Vuonna 1894 koulutusmenot käsittivät lähes 10 prosenttia kaikista menoista. Sotien aikana koulutusmenot vähentyivät suhteellisesti merkittävästi, mutta absoluuttisesti ne jatkoivat kasvua. Koulutusmenojen osuus valtion koko menoista oli vuoden 1907 jälkeen 6-8 prosentin välillä, kohoten 1930-luvun alussa jälleen yli 10 prosenttiin. Koulutusmenojen osuus nettokansantuotteesta pysyi silti suhteellisen alhaisena, vaihdellen kahdesta neljään prosenttiin (kuvio 9).¹⁵³

Kuvio 9. Koulutusmenot: osuus nettokansantuotteesta sekä valtion menoista vuosina 1868-1940, %

Lähde: Emi, Koichi & Shionoya, Yuichi, *Government Expenditure, Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 7, Ohkawa Kazushi & Shinohara Miyoei & Umemura Mataji (toim.), Tokio 1966, s. 172, 196-199.

Suhteellisen korkea lukutaidon taso edesauttoi länsimaisten ajatusten ja teknologioiden nopeaa omaksumista Tokugawa-kauden Japanissa. Valtion johdonmukainen panostaminen koulutukseen alkoi viimeistään Meiji-kaudella. Tällöin investoinnit koulutukseen lisääntyivät merkittävästi, samalla kun koulutus kehittyi ja muuttui suunnitelmallisemmaksi. Koulutuksen kehittäminen ja informaatiokana-

¹⁵² Ibid., s. 139-140, 146-147.

¹⁵³ Emi & Shionoya 1966, s. 196-199.

vien rakentaminen helpottivat ja nopeuttivat uuden omaksumista Japanissa. Timo Myllyntauksen esittämä sosio-kulttuurillinen suodatin oli Japanissa vastaanottavainen uudelle teknologialle, mahdollistaen ja nopeuttaen ”catch-up” prosessia.

4.5 Suorat tuet ja investoinnit

Han-läänitysten omat teollistamisohjelmat Tokugawa-kaudella vaikuttivat monella tavoin Meiji-hallituksen myöhemmin omaksumaan teollistamispolitiikkaan. Valtion vahva omistus ja johto tehtaissa Meiji-kaudella oli osittain perimää Tokugawa-kaudelta. Teollistumisen ensimmäinen ja vaikein askel olikin jo otettu Tokugawa-kauden lopulla. Meiji-kauden teollisuuspolitiikka rakentui Tokugawa-kauden perustuksille, joka puolestaan pohjautui ennen kaikkea *han*-hallitusten ja *daimioiden* teollistamispyrkimykseen.¹⁵⁴

Koska Japanilta puuttui mahdollisuus omaan tullipolitiikkaan pyrki se saavuttamaan teollisen tuotannon kasvun ja talouden tasapainon lisäämällä tuotantoa ja vähentämällä tuontia. Matsukata varoitti jo vuonna 1874, että mikäli Japani ei kehittäisi uusia teollisuudenaloja, maa ”menettäisi teollisuutensa ja vajoaisi köyhyyteen ja nälkään ja Japanista tulisi lännen raaka-aineiden tuottaja”. Myös *samurai*-ongelman ratkaiseminen liitettiin yleisesti maatalouden ja teollisuuden kehittämiseen. Prinssi Iwakura totesi vuonna 1872 Tomiokan tehtaan perustamisen yhteydessä, että ”yritettäessä luoda työllisyyttä *samuraille*, on meidän asetettava ensimmäiseksi tärkeyslistalle teollisuuden kehittäminen”.¹⁵⁵

Hallitus pyrki lisäämään yksityistä omistusta ja investointeja uusilla teollisuudenaloilla. Institutionaaliset reformit eivät kuitenkaan yksistään riittäneet yksityisen teollisuuden kehityksen vauhdittamiseen. Yksityistä pääomaa oli liian vähän, ja kauppiasluokka oli varovainen ja haluton lähtemään mukaan riskialttiisiin yrityksiin. Jopa pieniin tehtaisiin oli vaikea löytää rahoitusta korkeiden korkojen vuoksi. Rautateiden tai puuvillatehtaiden vaatimat investoinnit olivat huomattavasti suuremmat kuin mihin kauppahuoneet olivat tottuneet. Valtio joutui itse tarjoamaan sekä investoinnit että hallinnon uusille projekteille, ja näin suurin osa uudesta modernista teollisuudesta säilyi valtion hallussa 1880-luvun alkuun saakka. Vain valtion verotusoikeuden ja lainaamisen kautta saatiinkin tarvittava pääoma kerättyä suuriin teollistamisprojekteihin.¹⁵⁶

Kolmentoista vuoden ajan valtio kantoi lähes yksinään teollistamisen taakan. Vuoteen 1880 mennessä menot olivat kasvaneet liian suuriksi ja hallitus ryhtyi

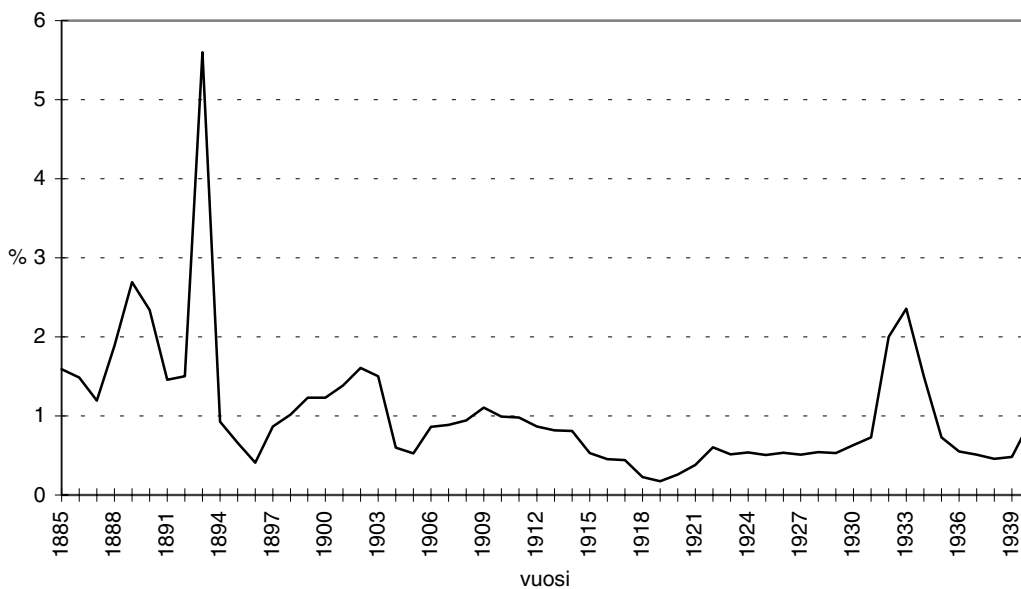
¹⁵⁴ Smith 1965, s. 12; Morris-Suzuki 1994, s. 66.

¹⁵⁵ Smith 1965, s. 26-34.

¹⁵⁶ Smith 1965, s. 36-38, 47-52, 68-70; Francks 1992, s. 34.

supistamaan menojaan. Epäsuorat menetelmät, esimerkiksi tekniset neuvot, lisääntyivät valtion teollisuuspolitiikassa. Japanin hallitus ryhtyi jälleen suoriin teollisuuden tukitoimiin taloudellisen tilanteen kohennuttua vuonna 1896. Teollisuuden, rakennustoiminnan, liikenteen sekä sähkö-, kaasu- ja vesijohtolaitosten saamien tukien suhde toimialojen nettokansantuotteeseen oli korkeimmillaan 1880-1890-luvuilla. Vuonna 1893 Kanton maanjäristyksen tuhojen korjaaminen kasvatti rakennustoiminnan tukea hetkellisesti (kuvio 10).¹⁵⁷

Kuvio 10. Teollisuuden, rakennustoiminnan, liikenteen sekä sähkö-, kaasu- ja vesijohtolaitosten tuen osuus toimialojen nettokansantuotteesta vuosina 1885-1940, %

Lähde: Emi, Koichi & Shionoya, Yuichi, *Government Expenditure, Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 7, Ohkawa, Kazushi & Shinohara, Miyohei & Umemura, Mataji (toim.), Tokio 1966, s. 180-183.

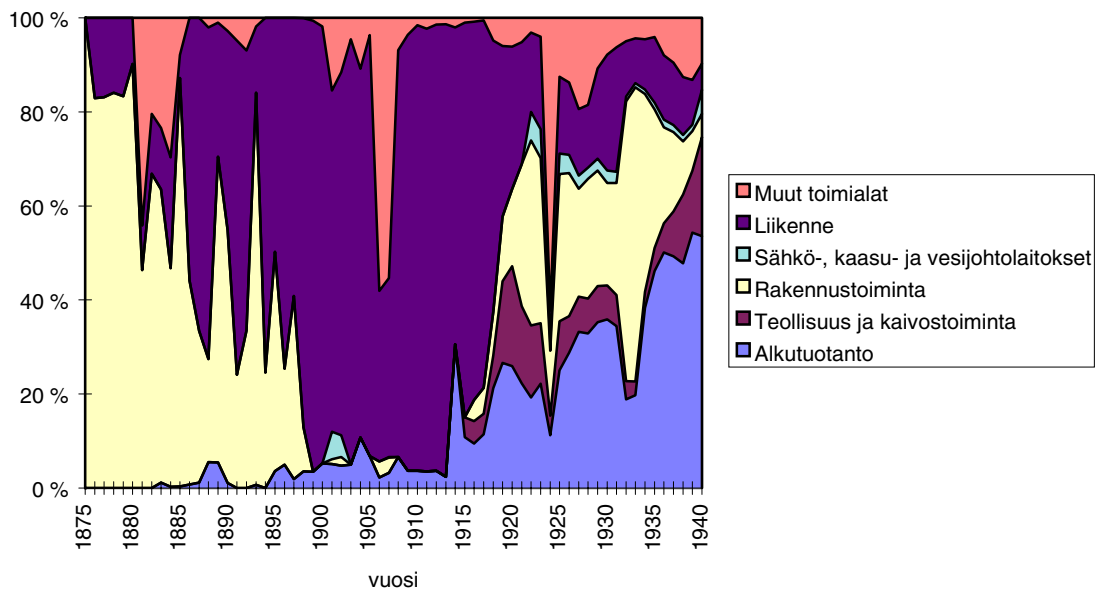
Valtion suora tukitoiminta¹⁵⁸ kohdistui 1870-1880-luvuilla lähes täysin rakennustoimintaan. Liikenteen (lähinnä laivaus ja laivanrakennus) saamien tukien osuus

¹⁵⁷ Broadbridge 1989, s. 1111. Smith 1965, s. 85, 103; Emi & Shionoya 1966, s. 180-183. Kuvio sisältää vain yleisen tilin tuet. Erikoistilissä on merkintöjä valtion tukitoiminnasta erityisesti infrastruktuurin rakentamiseen vuosina 1868-1885. Infrastruktuurin kehittämiseen lainattujen varojen määrä vuosina 1879-1882 oli huomattavan suuri, sillä näiden tukien määrä ylitti ajoittain yleisen tilin tukien määrän kaksinkertaisesti. Tukea oli suunnattu erityisesti rautateihin, noin yksi miljoona jeniä vuosittain. Myös tiet, satamat, viemärointi sekä maatalous saivat huomattavia tukia. Emi & Shionoya 1966, s. 154-155.

¹⁵⁸ Tuki on käsitteenä ongelmallinen. Tässä yhteydessä tuella tarkoitetaan kaikkia tukien kaltaisia avustuksia. Tuet on Emi & Shionoyan tutkimuksessa jaettu toimiala- ja hallinnollisiin tukiin. Emi & Shionoya 1966, s. 140-141.

kasvoi nopeasti 1880-luvun puolivälin jälkeen, kohoten noin 90 prosenttiin. Hallitus sääti lakeja, joiden tarkoituksena oli kotimaisen laivanrakennuksen ja laivauksen avustaminen. Tuki laivanrakennukselle laajensi Japanin kauppalaivaston 45000 tonnista 1,6 miljoonaan tonniin vuosina 1883-1913. Laivanrakennus, terästeollisuus ja koneteollisuus kehittyivätkin valtion avustuksella voimakkaasti vuodesta 1896 eteenpäin, mutta talous tukeutui yhä vahvasti tuontiin (kuvio 11).¹⁵⁹

Kuvio 11. Valtion tuen jakautuminen toimialoittain vuosina 1875-1940, %

Lähde: Emi, Koichi & Shionoya, Yuichi, *Government Expenditure, Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 7, Ohkawa, Kazushi & Shinohara, Miyohei & Umemura, Mataji (toim.), Tokio 1966, s. 180-183.

Hallitus loi institutionaaliset puitteet sekä tuki kotimaista teollisuutta. Laivanrakennuksen tukeminen stimuloi kauppaa ja modernia teollisuutta. Samalla Japani pääsi irti riippuvuudesta ulkomaisiin laivayhtiöihin, ja pystyi näin ollen maksimoimaan ensimmäisen maailmansodan teollisuudelle tuoman hyödyn. Hallituk-

¹⁵⁹ Chida, Tomohei & Davies, Peter N., *The Japanese Shipping and Shipbuilding Industry, A History of Their Modern Growth*, Lontoo 1990, s. 10; Broadbridge 1989, s. 1112-1113; Crawcour 1988, s. 398. Liikenne käsittää kuviossa rautatiet, laivauksen, laivanrakennuksen sekä autot ja lentokoneet. Muut toimialat käsittävät pankkitoiminnan, ulkomaankaupan, asuttamisen sekä muut erikseen määrittelemättömät toimialat. Japanin kansantalouden tilinpito jakautuu kahteen tiliin, yleinen tili (general account) ja erikoistili (special account). Hallituksen tuet kuviossa käsittävät ainoastaan yleisen tilin tuet. Niiden voidaan kuitenkin Emin ja Shionoyan mielestä katsoa heijastelevan hallituksen tukien yleistä suuntausta, sillä erikoistilin tuet käsittävät alle 10 prosenttia yleisen tilin tuista. Japanin kansantaloudellisen tilinpidon jakautuminen yleiseen ja erikoistiliin on kuitenkin vaikeuttanut selvän kuvan muodostamista valtion tukitoiminnasta. Emi & Shionoya 1966, s. 135, 140-144.

sen avusta huolimatta raskas teollisuus ja laivanrakennus eivät olleet kilpailukykyisiä ennen maailmansodan luomia erikoisolosuhteita ja riippuvuus ulkomaista säilyi vielä vahvana. Meiji-hallituksen teollistamisohjelma olisi kuitenkin ollut mahdoton toteuttaa ilman maatalouden ylijäämää.¹⁶⁰

Ensimmäisen maailmansodan aikana erityisesti Japanin laivatelakat ja konetehtaat kehittyivät huomattavasti ja pystyivät täyttämään laiva- ja koneteollisuuden kotimaiset tarpeet. Laivanrakennus ei enää vuonna 1917 tarvinnutkaan tukemista, ja tukien jakaminen keskeytettiin toistaiseksi. Joulukuussa 1919 hallitus päätti lopettaa lopullisesti laivanrakennuksen tuet. Valtio tuki suoraan laivanrakennusta seuraavan kerran vasta vuonna 1931.¹⁶¹

Rakennustoiminnan tukeminen lisääntyi jälleen 1920- ja 1930-luvuilla, sen osuuden ollessa korkeimmillaan vuonna 1933 yli puolet valtion tukitoiminnasta. Teollisuuden ja kaivostoiminnan suora tukeminen lisääntyi vasta vuonna 1915, ja sen osuus oli suurimmillaan noin 20 prosenttia tuista 1920-luvun alussa sekä 1930-luvun lopulla. Alkutuotannon tukeminen lisääntyi merkittävästi ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Muiden toimialojen erityisen korkea osuus valtion tukitoiminnasta vuosina 1906 ja 1924 johtuu lähinnä valtion tuesta valloitetujen alueiden asuttamiseen sekä tuesta pankkisektorille.¹⁶²

Japanin investointiaste kohosi tasaisesti 1890-luvulla, ja oli vuonna 1897 yli 20 prosenttia. Investoinnit laskivat tämän jälkeen aina vuoteen 1904 saakka, jonka jälkeen ne pysyivät suhteellisen muuttumattomina aina ensimmäiseen maailmansotaan asti. Investointiaste kohosi nopeasti jälleen vuoden 1916 jälkeen, mutta laski taas 1920-luvun alussa. 1930-luvun lopulla kiinteän pääoman bruttomuodostuksen suhde nettokansantuotteeseen ylitti 30 prosenttia, joka on poikkeuksellisen korkea jopa toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan verrattuna (kuvio 12).¹⁶³

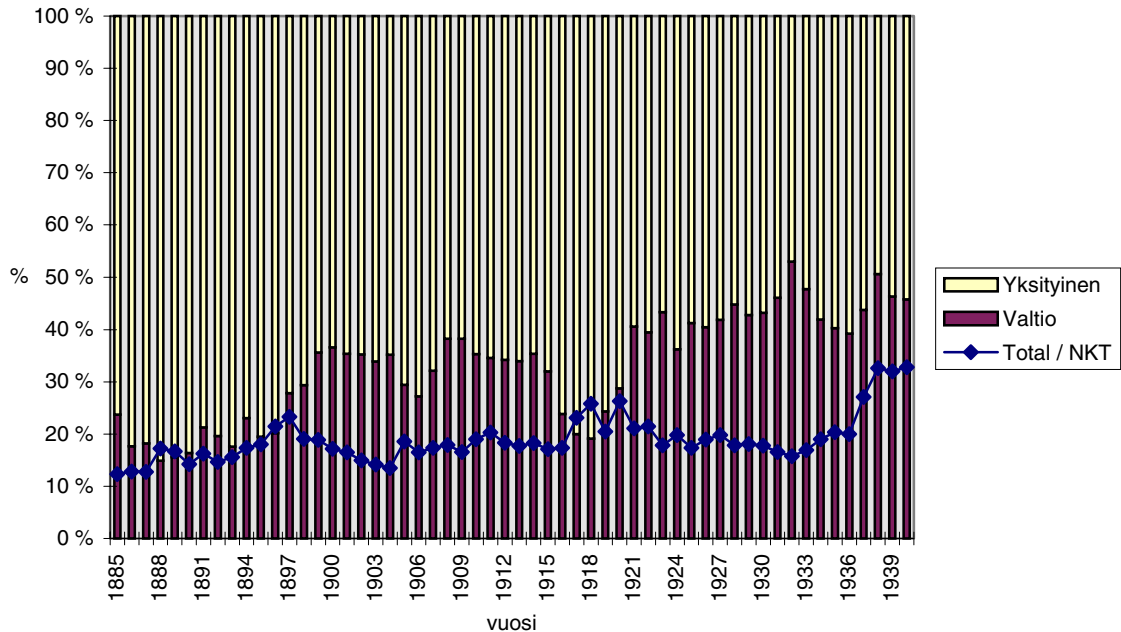
¹⁶⁰ Crawcour 1988, s. 398, 433; Broadbridge, Seymour, *Shipbuilding and the State in Japan Since the 1850s*, *Modern Asian Studies*, volume 11, Johnson, Gordon (toim.), Cambridge 1977, s. 606-607; Broadbridge 1989, s. 1114-1115; Smith 1965, s. 35, 85.

¹⁶¹ Broadbridge 1989, s. 1127; Chida & Davies 1990, s. 34, 37.

¹⁶² Emi & Shionoya 1966, s. 180-183.

¹⁶³ Ohkawa & Takamatsu & Yamamoto 1974, s. 183-185. Kiinteän pääoman bruttomuodostuksen suhteuttaminen nettokansantuotteeseen antaa liian korkean luvun investointiasteesta verrattuna vakiintuneeseen investointiasteeseen. Ero bruttokansantuotteeseen verrattuna ei ole kuitenkaan kovin suuri.

Kuvio 12. Investointiaste (kiinteän pääoman bruttomuodostuksen suhde nettokansantuotteeseen) sekä pääomanmuodostuksen jakautuminen yksityisiin ja julkisiin investointeihin vuosina 1885-1940, %

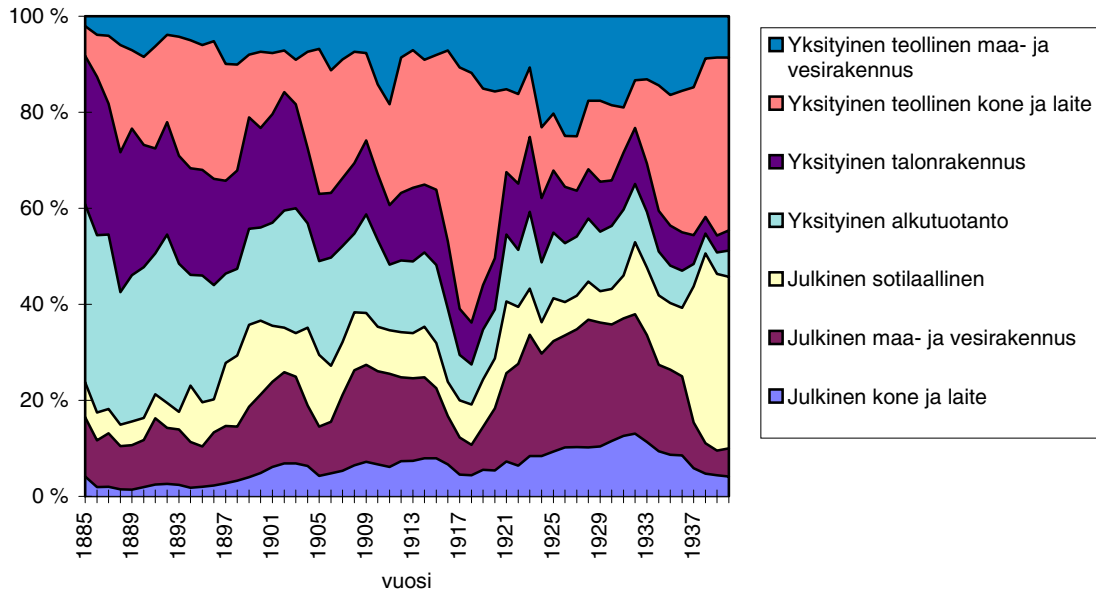
Lähde: Ohkawa, Kazushi & Takamatsu, Nobukiyo & Yamamoto, Yuzo, National Income, *Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 1, Ohkawa, Kazushi & Shinohara, Miyohei & Umemura, Mataji (toim.), Tokio 1974, s. 183-185.

Yksityiset investoinnit olivat lähes koko tarkasteluajanjaksolla valtion investointeja suurempia. Yksityisen sektorin kiinteän pääoman bruttomuodostus muodosti noin 70 prosenttia investoinneista 1900-luvun alkuun asti. Valtion investointien osuus kasvoi 1900-luvun alussa ja erityisesti 1920-luvulla, jolloin yksityisen sektorin investoinnit teollisuuteen vähenivät ja hallitus lisäsi maa- ja vesirakennusinvestointeja. Investoinnit maa- ja vesirakennustoimintaan autoivat ylläpitämään kokonaiskysynnän tasoa.¹⁶⁴ Vasta 1920-luvulla valtion investointien osuus kasvoi yksityisen sektorin ohitse muun kuin alkutuotannon osalta (kuvio 13).¹⁶⁵

¹⁶⁴ Ohkawa & Takamatsu & Yamamoto 1974, s. 183-185; Francks 1992, s. 60.

¹⁶⁵ Ohkawa & Takamatsu & Yamamoto 1974, s. 183-185. Kansantalouden tilinpito ei yleensä sisällä puolustusmenoja, vaan ne tulkitaan kulutusmenoiksi.

Kuvio 13. Kiinteän pääoman bruttomuodostuksen jakautuminen pääomataratyypeittäin (yksityiset ja julkiset investoinnit) vuosina 1885-1940, %

Lähde: Ohkawa, Kazushi & Takamatsu, Nobukiyo & Yamamoto, Yuzo, *National Income, Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 1, Ohkawa, Kazushi & Shinohara, Miyoei & Umemura, Mataji (toim.), Tokio 1974, s. 183-185.

Julkiset investoinnit koneisiin ja laitteisiin pysyivät suhteellisen alhaisina koko tarkasteluajanjaksona, muodostaen noin 10-20 prosenttia kaikista julkisista investoinneista. Julkisista investoinneista suurimman osan muodostivat maa- ja vesirakennusinvestoinnit, joiden osuus valtion kaikista investoinneista oli noin puolet lähes koko aikavälillä. Tätä voidaan pitää tyypillisenä ilmiönä teollistumisen alkuvaiheessa olevalle valtiolle.¹⁶⁶

Vuonna 1925 perustettu kaupp- ja teollisuusministeriö korvasi vanhan maatalous- ja kauppaministeriön. Uusi ministeriö syntyi keskelle taloudellisesti sekasortoista 1920-lukua tehtävänänsä auttaa Japanin teollisuutta selviämään lamasta. Teollisuusyrityksille myönnettiin väliaikaisia tukia, mutta tärkeimmiksi toimintamuodoiksi muodostuivat institutionaaliset ja lainsäädännölliset keinot, joilla teollisten yritysten määrää voitiin vähentää. Protektionistisen suuntauksen kasvaessa Japanissa hallitus perusti kartelleja ja tiukensi tullipolitiikkaa. Japanin teollisuus hyötyi huomattavasti myös valtion lisääntyneistä julkisista rakennustöistä. Ministeriön perustama komitea ehdotti kapasiteettien rationalisointia, mistä tulikin

¹⁶⁶ Ohkawa & Takamatsu & Yamamoto 1974, s. 183-185.

erityisesti 1930-luvulla teollisuuspolitiikan iskulause. Valtio lunasti markkinoilta joitakin huonosti menestyviä teräksen tuottajia jo 1920-luvulla.¹⁶⁷

Japanin teollinen laajeneminen 1930-luvulla perustui yhä enenevässä määrin armeijan kysynnälle. Valtio tukikin teollisuuden kehitystä erityisesti teräs-, laivaus- ja rakennusaloilla sekä uusilla toimialoilla kuten auto- ja lentokoneteollisuudessa. Armeijan päämääränä oli luoda institutionaaliset raamit, joiden puitteissa strategisesti tärkeiden teollisuusalojen tuotantoa ja tehokkuutta voitiin säädellä. Valtion mahdollisuudet tärkeimpien teollisuusalojen kehittämisessä lisääntyivät, vaikka yritykset pysyivät yksityisten omistuksessa, sillä nämä seurasivat hallituksen ohjausta saadakseen palautteeksi verohelpotuksia, pääomaprovisioita sekä muita tukia.¹⁶⁸

Vuonna 1931 hallitus julkisti tärkeiden teollisuudenalojen kontrollilain, joka antoi kauppa- ja teollisuusministeriölle mahdollisuuden säädellä kartellien syntymistä haluamallaan tavalla. Ministeriön perustamat kartellit vahvistivat suurimpien *zaibatsujen* asemaa ja oligopolinen tendenssi levisi kaikille teollisuudenaloille 1930-luvulla. Hallitus korotti tuontitulleja, mikä mahdollisti teollisuuden paremman kilpailukyvyn kotimaisilla markkinoilla ja nopeamman toipumisen 1920-luvun lopun lamasta. Lisäksi esimerkiksi laivojen tuonti kiellettiin vuonna 1931.¹⁶⁹

Armeijan vaikutusvallan lisääntyessä kauppa- ja teollisuusministeriön teollisuuspolitiikan päämäärä alkoi siirtyä kansainvälisen kilpailukyvyn lisäämisestä kohti sellaisen teollisuuden kehittämistä, joka hyödytti armeijan kasvavia tarpeita. Toukokuussa 1936 hallitus hyväksyi lain, joka suojasi kotimaista autotuotantoa. Armeija halusi myös vähentää *zaibatsujen* valtaa talouselämässä. *Zaibatsujen* sulkeminen ulos autotuotannosta mahdollisti esimerkiksi Nissanin ja Toyotan nousemisen lisenssien turvin Japanin suurimmiksi autonvalmistajiksi.¹⁷⁰

Jo vuonna 1937 valtio kontrolloi osittain rauta- ja terästuotantoa sekä laivanrakennusta. Myös muut strategisesti tärkeät teollisuuden sektorit - polttoaineet, autot, kemialliset lannoitteet - olivat valtion kontrollin alaisia erilaisten lisenssien kautta. Teollisuudenaloja kehitettiin voimakkaasti taloudellisten tukien avulla ja osa yrityksistä sai vapautuksen tulo- ja voittoverotuksesta määrääjäksi. Valtion sotilaalliset investoinnit lisääntyivät huomattavasti 1930-luvun lopulla, niiden osuuden ollessa noin 80 prosenttia julkisista investoinneista vuonna 1940.¹⁷¹

¹⁶⁷ Francks 1992, s. 63-70; Crawcour 1988, s. 461, 465.

¹⁶⁸ Broadbridge 1989, s. 1137; Francks 1992, s. 64.

¹⁶⁹ Crawcour 1988, s. 461, 470-471; Francks 1992, s. 63-64; Broadbridge 1989, s. 1136; Broadbridge 1977, s. 609.

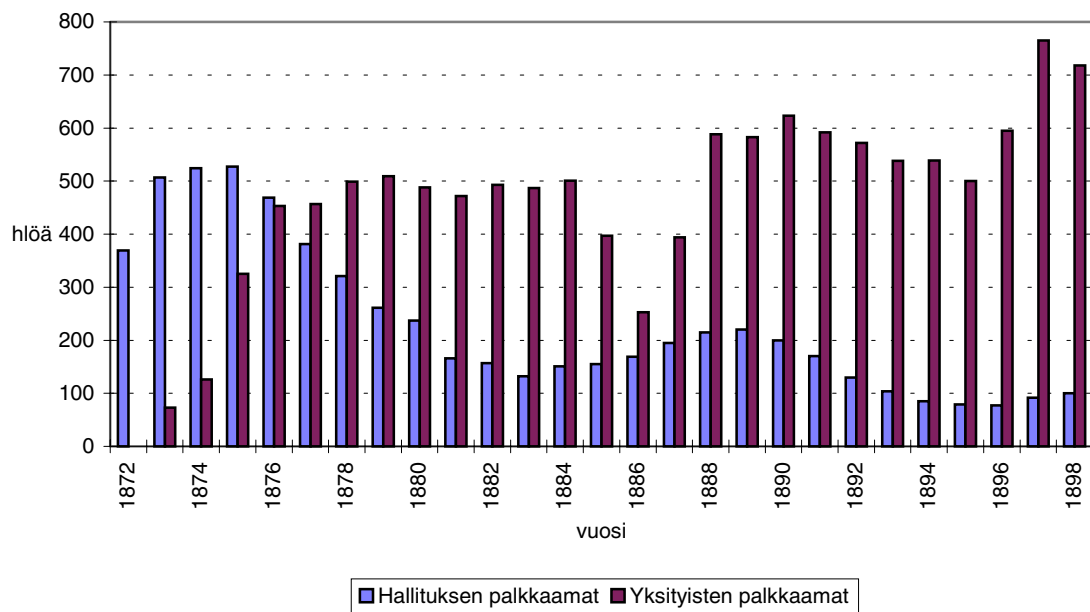
¹⁷⁰ Francks 1992, s. 71, 77.

¹⁷¹ Ohkawa & Takamatsu & Yamamoto 1974, s. 183-185; Broadbridge 1989, s. 1139-1140.

Hallitus osti länsimaista teknologiaa ja palkkasi ulkomaisia asiantuntijoita ja opettajia teollistumisen nopeuttamiseksi. Valtion palkkaamien ulkomaalaisten määrä oli huipussaan vuonna 1875 yli 500 henkilöä. Valtio investoikin suoraan myös henkiseen pääomaan erityisesti Meiji-kauden alussa. Uudistuksia johdettiin tarkasti ja hallitus pyrki suvereenisuutensa turvaamiseksi pääsemään mahdollisimman nopeasti irti riippuvuudestaan ulkomaisiin asiantuntijoihin.¹⁷²

Vuonna 1894 hallituksen palkkaamina Japanissa oli enää 85 ulkomaalaista. Yksityisten palkkaamien ulkomaalaisten määrä ylitti hallituksen palkkaamien työntekijöiden lukumäärän jo vuonna 1877. Yksityisellä sektorilla työskentelevien ulkomaalaisten määrä kohosi vähitellen vuoden 1897 huippulukemaan 765 henkilöä (kuvio 14).¹⁷³ Ulkomaiset työntekijät siirtyivätkin osittain valtiolta yksityisen sektorin palvelukseen.

Kuvio 14. Valtion ja yksityisen sektorin palkkaamien ulkomaalaisten lukumäärä vuosina 1872-1898

Lähde: Emi, Koichi & Shionoya, Yuichi, *Government Expenditure, Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 7, Ohkawa, Kazushi & Shinohara, Miyohei & Umemura, Mataji (toim.), Tokio 1966, s. 242.

¹⁷² Francks 1992, s. 30-31; Hirakawa 1989, s. 466-468; Fält 1994, s. 132.

¹⁷³ Emi & Shionoya 1966, s. 242.

4.6 Valtion oma yritystoiminta

Tokugawa-kaudella *han*-hallitusten etujen mukaista oli kehittää omien alueiden taloutta, koska esimerkiksi läänitysten puolustus oli kunkin alueen omalla vastuulla. Ensimmäiset ja tärkeimmät teollisuudenalat olivat luonteeltaan sotilaallisesti strategisia, keskittyen raudanvalmistukseen, varusteluun ja laivanrakennukseen.¹⁷⁴

Tokugawa-hallitus ryhtyi kehittämään raudan valmistusta yhdessä laivanrakennuksen kanssa 1850-luvun lopulla. Vuonna 1855 hallitus palkkasi insinöörejä ja osti laitteita Hollannista Nagasakiin perustettuun rautatehtaaseen. Hallitus perusti lisäksi kaksi suurempaa telakkaa Jokohamaan ja Jokosukaan ranskalaisten alaisuudessa ja rahoituksella. Telakoilla opetettiin *samuraita* insinööreiksi ja nuorempia työntekijöitä mekaniikoiksi. Myös osa läänityksistä toimi aktiivisesti laivanrakentajina. Satsuan läänityksessä laivoja rakennettiin jo vuonna 1852. Meiji-restauraation aikaan *han*-hallitukset omistivatkin yhteensä 94 länsimaisytyypistä alusta, *shogunaatin* omistaessa vain 44 alusta.¹⁷⁵

Useat *han*-hallitukset rohkaisivat kaupallisten viljalajien viljelemistä sekä silkin ja puuvillan tuottamista myöntämällä lainoja ja antamalla veronkevennyksiä. Kansallisten markkinoiden yhdentymisen aiheutti varallisuuden kiihtyvää virtaamista pois läänityksistä. Pelko taloudellisesta jälkeenjäämisestä muihin alueisiin verrattuna pakotti hallitsevan eliitin luopumaan taloudellisesta konservatismista. Hallitukset maksimoivat alueidensa tulot ostamalla tuotteita itse. Osa *han*-hallituksista kielsi läänityksillä viljeltävien viljalajien tuonnin ja vastaavasti toivat alueelle uutta teknologiaa. Tuloksena oli läänityksissä ns. *shokusan kôgyô*¹⁷⁶-politiikka.¹⁷⁷

Japanin modernin teollisuuden voidaan katsoa saaneen alkunsa *shogunaatin* ja ennen kaikkea joidenkin läänitysten *daimioiden* toiminnan tuloksena. Osa uusista tehtaista perustettiin puolustuksellisia näkökulmia ajatellen (laivanrakennus ja kanuunavalimot), kun taas esimerkiksi osa puuvillatehtaista syntyi kauppiaiden ja *daimioiden* taloudellisen aktiivisuuden tuloksena.¹⁷⁸

Meiji-hallitus perusti useita mallitehtaita, joiden tarkoituksena oli toimia uuden teknologian ja opetuksen keskuksina sekä esitellä uuden modernin teollisuuden

¹⁷⁴ Francks 1992, s. 20-23; Smith 1965, s. 3-6.

¹⁷⁵ Ensimmäinen hallituksen rakennuttama länsimaistyylinen laiva valmistui jo vuonna 1855 Uragassa ja ensimmäinen höyrylaiva Nagasakissa vuonna 1857, molemmat ilman länsimaiden apua. Smith 1965, s. 7-8; Morris-Suzuki 1994, s. 63.

¹⁷⁶ *Shokusan kôgyô* käännetään "kehitä tuotteita, edistä yrityksiä".

¹⁷⁷ Francks 1992, s. 23; Morris-Suzuki 1994, s. 28.

¹⁷⁸ Horie, Yasuzô, Modern Entrepreneurship in Meiji-Japan, *The State and Economic Enterprise in Japan*, Essays in the Political Economy of Growth, Lockwood, William W. (toim.), Princeton 1965, s. 185.

toimintaa ja tuotantomenetelmiä. Hallituksen mallitehtaat olivat kuitenkin usein huonosti johdettuja, teknisesti Japaniin sopimattomia ja niillä oli vaikeuksia ulkomaalaisten neuvonantajien ja työntekijöiden kanssa. Vuonna 1873 mallitehtaiden perustaminen siirtyi hallintoministeriön johdettavaksi, uuden hallituksen suosiossa tuontisubstituutiopolitiikka. Käytännössä tämä tarkoitti investointien lisäämistä rakennustoimintaan. Kotimaisen rakennustoiminnan lisääntyessä hallitus perusti useita tiili-, lasi- ja sementtitehtaita, joiden avulla riippuvuutta länsimaisesta tuonnista vähennettiin.¹⁷⁹

Valtionyritysten perustamisessa oli nähtävissä jopa kehitysaluepoliittisia piirteitä. Hallitus perusti vuonna 1878 modernin puuvillakehräämön Aichin maakuntaan, jossa tarve työllistämiseksi oli suurempi kuin perinteisillä puuvillan tuotantoalueilla Japanin länsiosissa. Yhtenä yritysten perustamisen motiivina voidaankin nähdä pyrkimys maaseudun väestön olojen parantamiseen. Mombetsun sokerijalostamo tarjosi markkinat paikallisille viljelijöille, ja Tomiokan tehdas puolestaan lisäsi työllisyyttä ja rohkaisi yksityisiä mekanisoimaan tuotantoaan. Matsukata totesi vuonna 1875 tuotannon lisäämisen ja tuonnin vähentämisen edesauttavan teollisen tuotannon kasvua ja ulkomaankaupan tasapainon saavuttamista. Mikäli hallitus ei pystynyt pelastamaan vanhoja teollisuudenaloja, se pystyi ainakin rakentamaan uusia.¹⁸⁰

Valtion sijoituksia mallitehtaisiin vähennettiin 1870-luvulla. 1880-luvun deflatorisen politiikan myötä suurin osa yrityksistä myytiin yksityisille. Kauppojen avulla hallitus toivoi saavansa pääomaa viennin edistämiseen ja samalla pystyvänsä pienentämään valtion menoja. Yritysten myynnillä oli tärkeitä pitkän aikavälin vaikutuksia Japanin kehitykselle. Ensinnäkin valtio oli kantanut riskin ja suorittanut tarvittavat investoinnit uusilla teollisuudenaloilla, kunnes yksityinen sektori oli valmis hoitamaan niitä. Toiseksi valtionyritysten myynti vahvisti epävirallisia yhteyksiä byrokraattien ja yksityisten yrittäjien välillä. Valtio ei enää yritysten myynnin jälkeen voinut vaikuttaa suoraan omien yritysten kautta teollistumisprosessiin. Valtion täytyikin luoda tarpeeksi edulliset olosuhteet yksityiselle sektorille, jotta se kokisi teollistumisen vaivan arvoiseksi.¹⁸¹

Vuonna 1881 perustettu maatalous- ja kauppaministeriö koordinoi valtion toimintaa teollisuuden ja maatalouden kehittämisessä taaten institutionaalisen välineen, jonka kautta valtio ja yksityiset pystyivät toimimaan yhteistyössä. Mi-

¹⁷⁹ Vuonna 1872 perustettu Tomiokan silkkit tehdas oli itse asiassa kaikkea muuta kuin mallitehdas. Vierailijoita ei yleisesti rohkaistu tutkimaan tehtaan menetelmiä. Lisäksi projektin päämäärät eivät koskaan olleet täysin selvät, ja hallitus kieltäytyi lopulta jatkamasta tehtaan toimintaa tappiollisen tuloksen vuoksi. Horie 1965, s. 203; Francks 1992, s. 35, 44.

¹⁸⁰ Meiji-hallituksen toimenpiteet saivat aluesuunnittelun piirteitä myös sen puuttuessa Hokkaidôn sokeri- ja panimotuotantoon sekä puuvillakehräämöjen toimintaan alueilla, joissa oli vahva ulkomainen kilpailu. Smith 1965, s. 26-31; Francks 1992, s. 35.

¹⁸¹ Broadbridge 1989, s. 1110; Francks 1992, s. 36.

nisteriö - myöhemmin kaupp- ja teollisuusministeriö sekä vuoden 1945 jälkeen ulkomaisen kaupan ja teollisuuden ministeriö (MITI) - myönsi teollisille yrittäjille erilaisia tukia, halpakorkoisia lainoja ja teknistä apua valtionyritysten myynnin jälkeen. Hallitus säilytti näin mahdollisuuden kontrolloida ja suunnata teollisuuden kehittymistä niille alueille, jotka se katsoi tärkeiksi.¹⁸²

Valtionyrityksiin käytettyjen menojen osuus kaikista valtion menoista oli 1890-luvulla noin 5-10 prosenttia. 1900-luvun alussa menojen osuus kasvoi räjähdysmäisesti; ollen lähes 35 prosenttia vuonna 1918. 1920-luvulla valtion menoja karsittiin, jolloin myös valtionyrityksiin käytetyt menot laskivat noin 25 prosenttiin. Teollisuuden rationalisointi laski valtionyrityksiin käytettyjen menojen osuuden alle 20 prosenttiin 1930-luvulla. Vuonna 1939 osuus oli noussut kuitenkin jälleen yli 25 prosentin. Valtionyrityksiin käytettyjen menojen osuus nettokansantuotteesta kasvoi tasaisesti koko tarkasteluajanjakson ajan. Osuus ylitti viisi prosenttia 1900-luvun alussa ja kohosi 1930-luvulla yli 10 prosenttiin (kuvio 15).¹⁸³

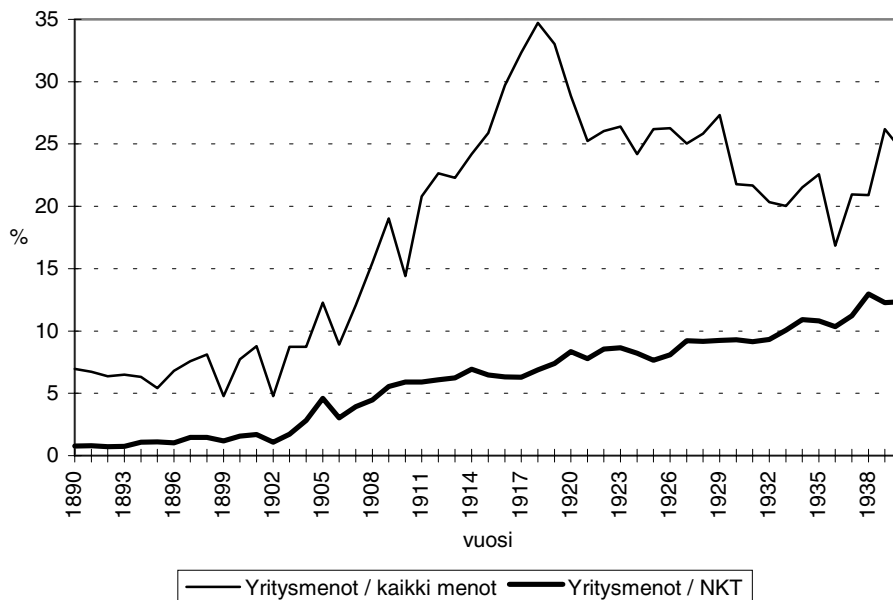
---

¹⁸² Smith 1965, s. 100; Francks 1992, s. 36.

¹⁸³ Emi & Shionoya 1966, s. 168-171.

Kuvio 15. Hallituksen valtionyrityksiin käyttämien menojen osuus kaikista menoista sekä nettokansantuotteesta vuosina 1890-1940, %

Lähde: Lähde: Emi, Koichi & Shionoya, Yuichi, Government Expenditure, *Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 7, Ohkawa, Kazushi & Shinohara, Miyohei & Umemura, Mataji (toim.), Tokio 1966, s. 168-171.

Valtion omalla yritystoiminnalla oli merkitystä erityisesti teollistumisen alkuvaiheessa. Valtio kantoi teollistamisen riskin ja taakan suuria investointeja vaativilla aloilla, kuten esimerkiksi rautatiet, metalliteollisuus ja kaivostoiminta. Ilman hallituksen panosta modernin teollisuuden synty olisikin ollut mahdotonta Japanissa. Toteuttaessaan valtionyritysten myynnin 1870-1880-luvulla valtio helpotti yksityisen sektorin teollistumista. Valtio oli kantanut riskin kunnes yksityinen sektori oli valmis hoitamaan teollisuutta. Merkittävää kehitystä teollistumisessa tapahtui luonnollisesti myös yksityisellä sektorilla, mutta vasta kun hallitus oli luonut tarvittavat puitteet kasvulle.

5 Valtion teollisuuspolitiikan päälinjat vuosina 1860-1940

Valtion teollisuuspolitiikka oli Japanissa yhdistelmä erehdyksiä ja oikeita ratkaisuja. Teollisuuspolitiikan muotoutumiseen vaikuttivat ulko- ja sisäpoliittiset muutokset sekä kansainväliset esimerkit. Hallituksen teollisuuspoliittisten keinojen valintaa ja toimeenpanoa rajoittivat ulkopuoliset tekijät, kuten esimerkiksi autonomian puuttuminen tullipolitiikassa ennen 1900-lukua. Valtio pyrki kuitenkin toimimaan vallitsevissa olosuhteissa mahdollisimman tehokkaasti. Myönteistä Japanin teollisuuspolitiikan toteutumiselle oli se, että teollisuuspoliittista päätöksentekoa hidastavia institutionaalisia esteitä ei juurikaan ollut. Japanissa vallitsi suhteellisen laaja konsensus teollistamisen tarpeellisuudesta Meiji-kaudella. Eri mielisyydet koskivat ainoastaan niitä keinoja, joilla yhteinen päämäärä saavutettaisiin. Douglass C. Northin korostamien institutionaalisten puitteiden toiminta olikin Japanissa tehokasta, ja niillä oli ratkaiseva merkitys myös teollisuuspolitiikan muotoutumiselle.

Vielä Tokugawa-kaudella teollistamisen tärkeimpiä toimijoita olivat läänitykset. Keskushallituksen tehottomuus ja suunnittelemattomuus saivat läänitysten johtajat ja kauppiat toimimaan tehokkaasti alueidensa teollistamisessa. Tokugawa-kaudella ei kuitenkaan välttämättä voida puhua teollisuuspolitiikasta, sillä teollistaminen ei vielä ollut johdonmukaista, vaan myös läänitysten teollistamistoimet olivat usein suunnittelemattomia sekä hajanaisia ja tapahtuivat käytännön sanelemien pakkojen mukaan. Perustetut tehtaat toimivat lähinnä sotilaallisia päämääriä ajatellen, vaikkakin myös muilla teollisuudenaloilla kehitys lähti liikkeelle. Tokugawa-kauden merkitys Japanin teollisuuspolitiikalle olikin siinä, että uudet menetelmät, tekniikat ja tietotaito otettiin käyttöön, samalla kun teollisuutta yleensä alettiin kehittää. Tokugawa-kauden Japani oli teknologisesti takapajainen, mutta sosiaalisesti edistynyt. Japani omasikin kehitykselle tärkeää yhteiskunnallista kyvykkyyttä, joka Abramovitzin mukaan on edellytys teknologisen ”catch-up” prosessin tapahtumiselle.

Japanin teollisuuspolitiikan käännekohdaksi muodostui Meiji-restauraatio. Valtio omaksui selvästi linjakseen modernisaatioon ja länsimaistamiseen tähtäävän politiikan. Tämä tarkoitti käytännössä myös erillisen teollisuuspolitiikan muotoilemista. Huoli siitä, että Japanista tulisi länsimaiden raaka-aineiden tuottaja ja valmistus tuotteiden ostaja sai hallituksen toimimaan tehokkaasti teollisuuden kehittämisessä. Meiji-hallituksen teollisuuspolitiikan motiivina ei ollut kuitenkaan yksistään länsimaisen uhan torjuminen. Teollisuuden kehittäminen nähtiin ratkaisuna myös maan sisäisten taloudellisten ja sosiaalisten ongelmien korjaamiseen.

Teollistumisen alkuvaiheessa valtion teollisuuspolitiikan tärkeimpänä tavoitteena oli teollisuuden kehitykselle välttämättömien perusolosuhteiden luominen. Infrastrukturi ja koulutus sekä maan talousolojen vakiinnuttaminen muodostivat pääosan teollisuuspolitiikasta. Lennätin ja rautateiden pääverkosto rakennettiin pitkälti valtion varoin. Julkiset maa- ja vesirakennusinvestoinnit muodostivat suurimman osan valtion investoinneista. Valtion varainhankinta varmistettiin maareformilla ja kiinteällä maaverolla. Maaverosta muotoutui valtiolle vakaa tulojen lähde aina 1900-luvun alkuun saakka.

Moderni pankkijärjestelmä perustettiin ulkomaisten esimerkkien mukaan, ja rahaolot vakiinnutettiin tiukalla keskuspankkipolitiikalla sekä sitomalla jeni osaksi kansainvälistä valuuttajärjestelmää. Rahajärjestelmän luominen ja vakiinnuttaminen merkitsi tärkeätä askelta kohti teollistumista. Kotimainen rahajärjestelmä vakiintui viimeistään vuonna 1885, kun Japanin keskuspankki perustettiin. Valuuttapolitiikan osalta hallitus ei kyennyt toimimaan yhtä tehokkaasti. Erityisesti 1920- ja 1930-lukujen kultakanta-poukkoilut vaikeuttivat teollistumista ja toivat taloudellista epävakautta. Tässä suhteessa Japani ei kuitenkaan poikennut juurikaan muista maista.

Japanin teollisuuspolitiikalle oli ominaista ulkomaisten asiantuntijoiden palkkaaminen. Valtio palkkasi asiantuntijoita teollistumisen alkuvaiheessa opastamaan uusien teollisten ja teknologisten menetelmien käytössä ja valmistamisessa. Hallitus pyrki pääsemään nopeasti irti riippuvuudestaan ulkomaihin kehittämällä omaa koulutusta. Koulutukseen käytetyt varat lisääntyivät merkittävästi 1880-luvulta alkaen. Useat ulkomaiset asiantuntijat siirtyivät myöhemmin yksityisen sektorin palvelukseen.

Japanilla ei ollut mahdollisuutta toteuttaa itsenäistä tullipolitiikkaa ennen 1900-lukua. Tämä asetti rajoitteita teollisuuspolitiikan keinojen valinnalle. Lähes ainoaksi keinoksi jäi oman tarpeeksi tehokkaan teollisuuden ja talouden kehittäminen, joka kestäisi myös ulkomaisen kilpailun. Yksityinen sektori ei kuitenkaan ollut kykenevä suuriin teollisiin investointeihin. Esimerkiksi rautateiden ja raskaan teollisuuden vaatimat investoinnit ylittivät lähes täysin kauppiaaluokan osallistumiskyvyn, ja valtion täytyi perustaa itse uutta teollisuutta. Suuri osa erityisesti uudesta raskaasta teollisuudesta säilyi valtion omistuksessa pitkälle 1800-luvun loppuun. Yksityisellä sektorilla kehitystä tapahtui erityisesti silkki-teollisuudessa, jolla olikin muita teollisuudenaloja paremmat lähtökohdat kehitykselle. Hallitus loi kuitenkin kasvuedellytykset myös yksityinen sektorin teollisuudelle myöntämällä halpakorkeisia lainoja sekä pitämällä tulo- ja yritysveroituksen lähes olemattomana.

Japanin teollisuuspolitiikassa tapahtui merkittävä muutos 1880-luvulla. Julkiset varat eivät riittäneet enää mittaviin rakennustoimiin, samalla kun myös vanha järjestelmä purettiin. Hallitus supisti menoja, ja suuri osa valtionyrityksistä

myytiin yksityisille. Valtionyriytysten myynti edesauttoi yksityisen sektorin kehitystä. Valtio oli kantanut riskin ja suorittanut tarvittavat investoinnit useilla uusilla teollisuuden aloilla, kunnes yksityinen sektori oli valmis ottamaan ne haltuunsa. Valtion teollisuuspolitiikka kääntyiikin kohti välillisiä keinoja viimeistään 1900-luvun alussa.

Toinen merkittävä valtion teollisuuspolitiikkaan vaikuttanut murros 1900-luvun alkupuolella oli Japanin itsenäisen tullipolitiikan mahdollistuminen. Hallitus korottikin tulleja merkittävästi 1900-luvun alussa. Tullipolitiikka ei kuitenkaan välttämättä ollut täysin onnistunutta, sillä raskaan teollisuuden liiallinen suojeleminen lisäsi tarvetta esimerkiksi raaka-aineiden tuontiin, jota käytettiin esimerkiksi Japanin valloituspolitiikan perusteluna. Toisaalta itsenäinen tullipolitiikka vahvisti valtiontaloutta ja mahdollisti teollisuuden ratkaisevan kehityksen ennen ensimmäisen maailmansodan tarjoamia edullisia markkinoita.

1920-luvulla teollisuuspolitiikka seurasi kansainvälisiä esimerkkejä. Puoluepolitiikan huippuaikana valtion tukien osuus teollisuuden nettokansantuotteesta oli alimmillaan koko tarkasteluvälillä. Liberaali talouspolitiikka tarkoitti myös tullien pitämistä muiden maiden tavoin suhteellisen alhaisina, vaikkakin tulleja korotettiin koko 1920-luvun ajan. Hallitus ei ollut kuitenkaan täysin passiivinen teollisuuspolitiikassaan. Erityisesti rakennustoimintaan suunnattujen julkisten investointien osuus lisääntyi merkittävästi. Hallituksen pyrkimyksenä oli auttaa taloutta selviämään lamasta julkisten rakennustöiden avulla. Samalla esimerkiksi koulutusmenojen osuus valtion menoista kasvoi merkittävästi.

1930-luvulla puolueiden ja *zaibatsujen* yhteistyö lisäsi oligopolisia piirteitä taloudessa. Hallitus otti tiukemman linjan teollisuuspolitiikassaan rationalisoimalla teollista sektoria. Käytännössä kauppa- ja teollisuusministeriö säätelivät kartellien syntymistä käyttäen hyväkseen lisääntyntä vaikutusvaltaansa. Investoinnit lisääntyivät merkittävästi 1930-luvun lopulla valtion osuuden kohotessa käsittämään yli puolet kaikista investoinneista. Erityisesti sotilaallinen varustelu lisääntyi. Tullit pysyivät suhteellisen korkeina, samalla kun yritysverotusta kiristettiin. Koulutusmenoja leikattiin merkittävästi 1930-luvulla. Toisen maailmansodan alettua Japanin teollisuus oli vahvasti valtion kontrollin alaisuudessa.

OSA II

**JAPANIN TEOLLISUUSPOLITIIKAN JATKUMO TOISEN
MAAILMANSODAN JÄLKEEN**

6 Talouskasvun kultaiset vuodet

Ennen toista maailmansotaa Japanin talous oli tarkasti kontrolloitua. Ministereillä oli korkein päätöksentekovoima taloudellisissa asioissa, jopa ilman parlamentin hyväksyntää. Suunnitelmallisuus nousi välttämättömäksi toisen maailmansodan aikana. Sota-ajan taloutta onkin luonnehdittu Japanissa vahvaksi suunnitelmataloudeksi. 1930-luvun valtion suunnitelmatalouden ideologiset juuret on löydettyvissä aikakauden neuvostoihannoinnista sekä totalitäärisen suunnitelmatalouden ajatuksesta. Myös Akamatsun teoriassa on löydettyvissä marxilaisia piirteitä.¹⁸⁴

Japanin talous oli lähes täysin tuhoutunut toisen maailmansodan jälkeen. Vuonna 1946 perustettiin Yhdysvaltojen tuella Economic Stabilization Board, jonka tehtävänä oli kenraali MacArthurin sanojen mukaan "löytää keinoja talouden kriisin ratkaisemiseen". Käytännössä päätöksenteosta Japanissa vastasi kuitenkin liittoutuneiden valvontakomissio SCAP (Supreme Commander for the Allied Powers) vuoteen 1954 saakka. SCAP:in tavoitteensa oli Japanin demokratisoiminen ja demilitarisointi muutamien tärkeimpien uudistusten avulla. Näitä reformeja olivat: 1) *zaibatsujen* lakkauttaminen; 2) maareformi; 3) työmarkkinoiden demokratisoiminen. Yhdysvallat antoi myös suoraa taloudellista tukea Japanille.¹⁸⁵

Monille amerikkalaisille Rooseveltin New Deal -politiikka oli ratkaisu talousongelmiin. Vuonna 1949 saapui Joseph Dodge Japaniin, tehtävänäään uudelleenorganisoida Japanin talouselämä. Dodge oli vapaan markkinatalouden kannattaja, joka poisti Japanin taloudesta suunnitelmatalouden piirteitä sekä liiallisen kontrollin. Japanin suunnitelmatalouden aikakausi päättyikin viimeistään vuonna 1949, ja maasta tuli jälleen vapaa markkinatalous. Vanha järjestelmä ei kuitenkaan kadonnut täysin, vaan suuri osa Japanin sodan jälkeisestä talous- ja teollisuuspolitiikasta sai piirteitä nimenomaan sotaa edeltävältä aikakaudelta.¹⁸⁶

Korean sodan aikainen maailmantalouden kasvu edesauttoi Japanin talouden elpymistä merkittävästi. Erityisesti Japanin tärkein toimiala tekstiiliteollisuus hyötyi lisääntyneestä kysynnästä. Myös Yhdysvaltojen asenne vanhaa vihollista kohtaan oli muuttumassa. Kylmän sodan kiihtyminen lisäsi länsivaltojen halukkuutta auttaa Japanin talouselämää pääsemään takaisin omille jaloilleen, sillä se vähentäisi näin ollen maan aiheuttamaa taloudellista taakkaa. Samalla saatiin myös liittolai-

¹⁸⁴ Nakamura, Takafusa, Japanese War Economy as a "Planned Economy", working paper, s. 3-7, 15-18; Korhonen 1992, s. 70-71.

¹⁸⁵ Madsen, Christian, Japans økonomiske og industrielle udvikling 1868-1980, *Japansk økonomi og ledelse*, et studie i udvalgte aspekter af det japanske økonomiske mirakel, Madsen, Ole Ohlenschloeger (toim.), Århus 1982, s. 45-46. Kenraali Mac Arthur (1880-1964) toimi Japanin miehitysjoukkojen johtajana vuosina 1945-1950.

¹⁸⁶ Nakamura, working paper, s. 20.

nen kylmän sodan taisteluun kommunismia vastaan. Vasemmistopuolueet Japnissa kritisoivat yhteistyötä Yhdysvaltojen kanssa, sillä tämä koettiin paluuna kapitalismiin ja aseistautumiseen. Yhdysvaltojen U-käännös otettiin kuitenkin mielihyvin vastaan erityisesti hallituksen ja talouselämän parissa.¹⁸⁷

Vuonna 1951 olivat teollinen tuotanto, bruttokansantuote, kulutus sekä investoinnit saavuttaneet sotaa edeltäneen tasonsa. Myös Japanin kotimarkkinat kasvoivat maareformin, talouden ja yhteiskunnan demokratisoinnin sekä palkkojen nousun myötä. Japani ei ainoastaan saavuttanut sotaa edeltävää tasoa 1950-luvulla, vaan jopa kaksinkertaisti sen joillakin talouden alueilla (taulukko 7).¹⁸⁸

Taulukko 7. Sotaa edeltävien tasojen saavuttaminen joillakin talouden alueilla

	Saavutettu	Kaksinkertaistettu
Teollinen tuotanto	1951	1957
BKT	1951	1959
BKT / asukas	1953	1962
Kulutus	1951	1960
Kiinteä pääoman bruttomuodostus	1951	1964
Vienti	1957	1963
Tuonti	1956	1961
Tuottavuus / työntekijä	1951	1962

Korhonen, Pekka, *The Origin of the Idea of the Pacific Free Trade Area*, Jyväskylä 1992, s. 58.

Vielä 1950-luvun alussa oli Japani erittäin riippuvainen tuonnista esimerkiksi elintarvikkeiden osalta. Viennin rakenne oli puolestaan hyvin yksipuolinen; lähes ainoa vientiartikkeli olivat tekstiilit. 1940-luvun lopulla silkki olikin Japanin tärkein vientituote. Myös Meiji-kauden alussa, jolloin Yhdysvallat avasi Japanin kansainväliselle kaupalle toimi raakasilkki sekä tärkeimpänä vientiartikkelina että myös teollistumisen alullepanevana voimana. Raakasilkki oli Japanin tärkein vientituote molemmilla kerroilla maan avauduttua jälleen ulkomaankaupalle. Selvää kuitenkin oli, ettei taloudellinen laajeneminen voinut tapahtua pelkästään tekstiiliteollisuuden varassa.¹⁸⁹

Japani oli tuotannon laajentamisen osalta kuitenkin riippuvainen sekä teknologian että raaka-aineiden tuonnista. Maassa pyrittiin saavuttamaan maksimaalinen tehokkuus, mutta ennen pitkää tuonnin rajat tulivat vastaan. Vaihtoehtona nähtiin

¹⁸⁷ Morishima, Michio, *Why has Japan 'succeeded'?*, Western technology and the Japanese ethos, Cambridge 1982, s. 184-186.

¹⁸⁸ Korhonen 1992, s. 58-59.

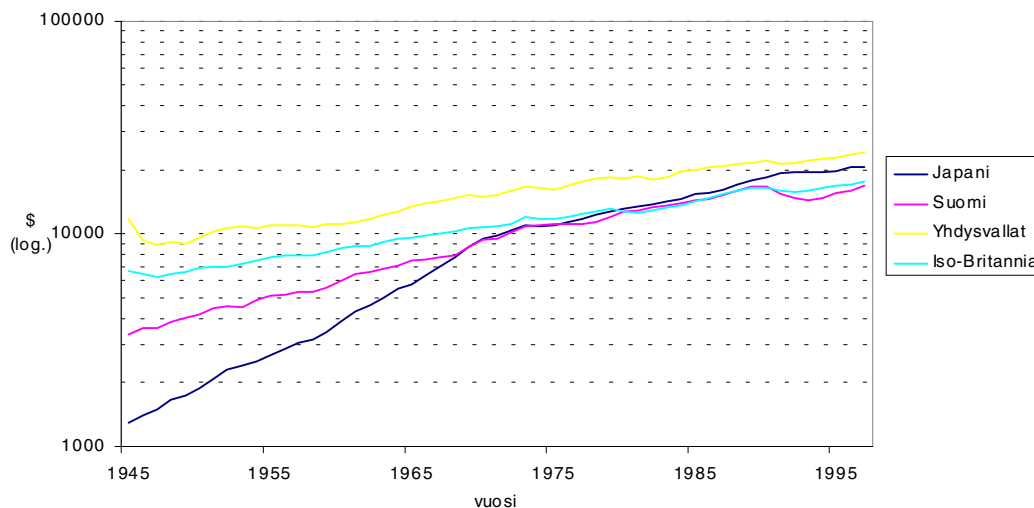
¹⁸⁹ Morishima 1992, s. 185-187.

teollisen tuotannon rakenteen muuttaminen kohti sellaisia aloja, joissa arvonlisäys oli suurempi. Tällaisia teollisuuden aloja olivat ennen kaikkea raskas teollisuus sekä kemian teollisuus.¹⁹⁰

Öljykriisi ja lisääntyvät saasteet edesauttoivat jälleen uutta rakennemuutosta 1970-luvulla. Öljykriisin aikaan Japanin talous alkoi siirtyä massiivisen energiankulutuksen vaativasta teollisuudesta teknologia- ja osaamisintensiiviseen teollisuuteen. Teollisuuden rakennemuutos nopeuttikin talouden elpymistä öljykriisistä. Hallitus tuki rakennemuutosta makrotaloudellisella vakautuspolitiikalla.¹⁹¹

Bruttokansantuotteen vuotuinen kasvu kehittyneissä markkinatalouksissa vuosina 1950-1960 oli keskimäärin 4,1 prosenttia. Länsi-Euroopassa, jossa kasvuvauhti oli vielä nopeampaa, BKT kasvoi samalla aikavälillä keskimäärin 4,7 prosenttia vuosittain. Japanin talouskasvu oli toisen maailmansodan jälkeen kuitenkin omaa luokkaansa. Vuosina 1950-1960 bruttokansantuotteen keskimääräinen kasvunopeus oli 9,3 prosenttia. Henkeä kohden laskettuna Japanin bruttokansantuote kasvoi vuosina 1945-1985 noin kuusi prosenttia / vuosi, kun samaan aikaan esimerkiksi Suomessa vastaava luku oli 3,6 prosenttia / vuosi (kuvio 16).¹⁹²

Kuvio 16. Japanin, Yhdysvaltojen, Ison-Britannian ja Suomen reaalin bruttokansantuote per capita vuosina 1945-1997, ns. kansainvälisinä, ostovoimapariteetteihin perustuvina dollareina

Lähde: Maddison, Angus, *Monitoring the World Economy 1820-1992*, Development Centre Studies, OECD 1995, s. 194-197.

¹⁹⁰ Korhonen 1992, s. 66.

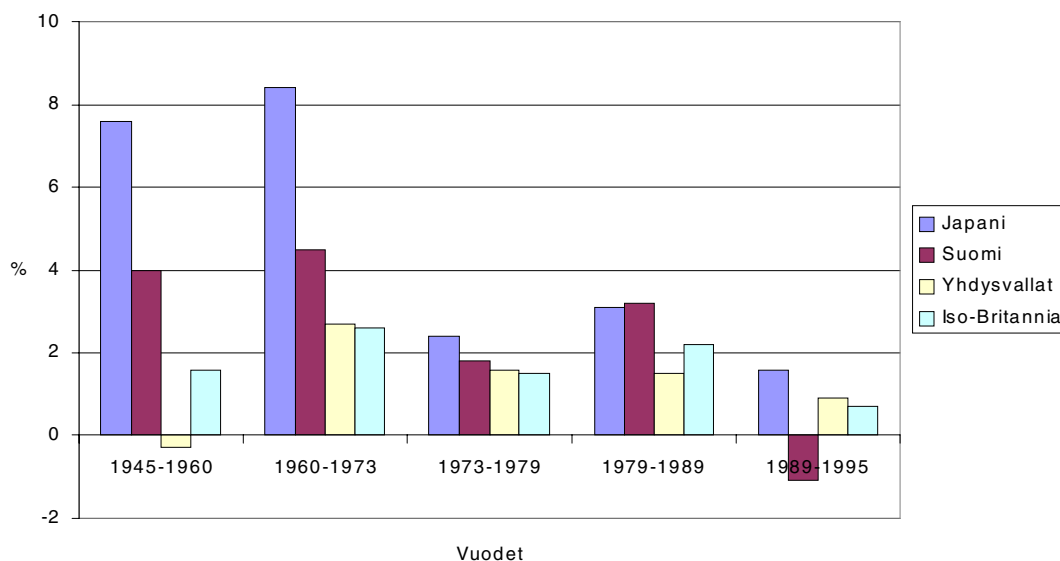
¹⁹¹ Economic Survey of Japan 1996-1997, Japanese Economy in Thorough Reform, Economic Planning Agency 1997, s. 103-104.

¹⁹² Korhonen 1992, s. 62; Maddison 1995, s. 194-197.

Kasvu ei kuitenkaan ollut täysin tasaista, vaan vuosina 1945-1978 koettiin Japanissa neljä taloudellista kriisiä; vuodet 1954, 1958, 1961 sekä 1970-luvun alun öljykriisi. Japanin talous oli pitkälti vientivetoinen ja maailmantalouden heilahtelut vaikuttivat herkästi myös Japanin talouteen. Japanin rahapolitiikka oli kuitenkin siinä määrin onnistunutta, että kriiseistä selvittiin suhteellisen nopeasti, ja esimerkiksi öljykriisin jälkeen jo vuonna 1976 oli Japani jälleen nettoviejä.¹⁹³

Vaikka kasvu olikin nopeaa, oli Japanin elintaso vielä 1960-luvulla lähempänä kehittyviä kuin kehittyneitä maita. Mikäli käytetään bruttokansantuotetta asukasta kohden elintason mittarina, oli Japani selvästi Länsi-Euroopan maita jäljessä. Vuonna 1960 BKT / asukas oli Japanissa puolet Länsi-Euroopan tasosta. Bruttokansantuotteen kasvu henkeä kohden oli kuitenkin erityisen nopeaa vuosina 1945-1973, ja Japani saavutti selvästi muita teollistuneita maita. Elintasoero län-tisiin teollisuusvaltioihin kapeni nopeasti, ja nämä saavutettiin viimeistään 1970-1980-lukujen vaihteessa (kuvio 17).¹⁹⁴

Kuvio 17. Bruttokansantuote per capita muutokset eräissä maissa vuosina 1945-1995

Lähde: Maddison, Angus, *Monitoring the World Economy 1820-1992*, Development Centre Studies, OECD 1995, s. 194-197; *Main Economic Indicators, Historical Statistics 1960-1995*, OECD 1997.

¹⁹³ Madsen 1982, s. 48, 56-57.

¹⁹⁴ Korhonen 1992, s. 60; Maddison 1995, s. 194-197.

Japanin talouskasvu on ollut heikkoa 1990-luvulla. Vuosien 1991-1993 taantuma oli ajallisesti toiseksi pitkäkestoisin sitten toisen maailmansodan. Vuosina 1992-1995 Japanin hallitus onnistui osittain palauttamaan talouden raiteilleen, BKT:n kasvun ollessa 3,9 prosenttia vuonna 1996. Talouspolitiikan tiukentaminen pysäytti kuitenkin kulutuksen kasvun ja talouskasvu pysähtyi jälleen vuonna 1997. Vuosien 1991-1997 bruttokansantuotteen vuosittainen kasvu onkin ollut vain 1,7 prosenttia, mikä on alle OECD maiden keskiarvon. Verrattuna myös aiempiin Japanin kasvulukuihin on talouden kehitys ollut heikkoa. Vuosina 1961-1970 BKT Japanissa kasvoi keskimäärin 10,2 prosenttia, vuosina 1971-1980 4,5 prosenttia ja 1981-1990 4,0 prosenttia.¹⁹⁵ Japanin hidas kasvu 1990-luvulla ei ole ollut kuitenkaan poikkeuksellinen ilmiö teollisuusmaiden joukossa, kuten kuviosta 17 on nähtävissä.

Japanin talouskriisin on katsottu olleen vuosikymmeniä jatkuneen heikon talouspolitiikan tulos, mutta luonnollisesti myös osittain seuraus kansainvälisestä lamasta. Hallitus ei reagoinut tarpeeksi nopeasti talouden ylikuumenemista seuranneeseen kriisiin 1990-luvun alussa, vaan julkisen sektorin tukiohjelman uskottiin riittävän kulutuksen piristämiseen. Julkisen velan kasvaessa hallitus kuitenkin kiristi kulutusveroa, joka puolestaan pysäytti kulutuksen kasvun. Vientien osuus ei ollut tarpeeksi suuri ylläpitämään kasvua, vaan Japani ajautui deflaatiokierteeseen ja lamaan.¹⁹⁶ Viime aikoina Japanin talous on osoittanut elpymisen merkkejä, mutta talouden tervehtyminen vienee vielä vuosia.

---

¹⁹⁵ OECD Economic Surveys 1997-1998, Japan, OECD1998, s. 21-37.

¹⁹⁶ Talouselämä 1/99, s. 56-57.

7 Teollisuuspolitiikan perinne

Nykyinen Japanin talousjärjestelmä syntyi vaiheessa, jossa maa oli taloudellisen muutoksen kourissa. Japani oli kärsinyt tappion sodassa ja suuri osa tuotantolaitoksista oli tuhoutunut. Taloudellisten muutosten vaihe ajoittui nimenomaan ns. raskaan ja kemian teollisuuden teollistumisvaiheeseen (*jûgaku kôgyôka*) 1930- ja 1940-luvuille. Japani oli erityisesti näiden toimialojen osalta jossain määrin takapajuinen.¹⁹⁷ Tämä takapajuisuus kuitenkin luo sekä Gerschenkronin että Akamatsun teoriassa edellytykset talouden nopealle kasvulle ja teollisuuden kehitykselle mikäli maalla on Ohkawan ja Rosovskyn määrittelemää "sosiaalista kyvykkyyttä".¹⁹⁸

Japanin nykyisen taloudellisen järjestelmän juuret muotoutuivat Kiinan sodan ja toisen maailmansodan aikana. Useiden Japanille myöhemmin tärkeiden teollisuudenalojen olosuhteet muuttuivatkin sodan aikana kansainvälistä kauppaa edistäväksi. Laivanrakennus, rauta ja teräs sekä autoteollisuus kokivat kaikki, Rostowin termiä käyttäen, "take off" -vaiheen toisen maailmansodan jälkeen. Raskas teollisuus muotoutui täysimittaiseksi vientiteollisuudeksi erityisesti 1950- ja 1960-luvuilla.¹⁹⁹

Japanin talouskasvulle toisen maailmansodan jälkeen on pyritty löytämään syitä sekä menneisyydestä että tulevaisuudesta. Yoshiro Matsuda ja Fumiko Arita luettelevat kolme taustatekijää Japanin sodan jälkeiselle talouskasvulle: (1) sota-ajan teknologian kehityksen perintö; (2) informaation ja sähköisen teknologian merkityksen ymmärtäminen kehitykselle; (3) tulo- ja varallisuusjaon tasapuolistaminen.²⁰⁰

Matsudan ja Aritan mukaan erityisesti Japanin kulkuneuvoteollisuus kehittyi huomattavasti sodan aikana. Esimerkiksi lentokoneteollisuudessa tapahtunutta teknologista kehitystä hyödynnettiin myöhemmin muun muassa autoteollisuudessa. Lisäksi infrastruktuurissa tapahtui merkittäviä muutoksia kohti massakuljetuksia. Toiseksi Japanin armeijan logistiikan pettäminen sodan aikana opetti monille insinööreille ja tuleville johtajille tiedonkulun kehittämisen merkityksen. Yhteiskunnan tasa-arvoistaminen puolestaan lisäsi sosiaalista liikkuvuutta, joka taas lisäsi esimerkiksi kuluttajahyödykkeiden kysyntää kasvavien tulojen myötä.²⁰¹

---

¹⁹⁷ Okazaki, Tetsuji & Okuno-Fujiwara, Masahiro, Historical Origins of Contemporary Japanese Economic System, working paper, s. 2.

¹⁹⁸ Vrt. kappale 1.1.

¹⁹⁹ Okazaki & Okuno-Fujiwara, working paper, s. 5, 28.

²⁰⁰ Matsuda, Yoshiro & Arita, Fumiko, Behind State Company Nexus: One half century experience of Japanese economic development in a statistical mirror, Tokio 1996, s. 246-247.

²⁰¹ Ibid.

Oma merkityksensä Japanin talouden kasvulle toisen maailmansodan jälkeen oli myös Yhdysvaltojen tuella. Sodan jälkeisessä Japanissa taloudellinen päätöksenteko itsenäistyi Yhdysvaltojen kontrollin vähentyessä. Economic Planning Agency (EPA) teki suunnitelmia talouden tasapainottamiseksi jo 1950-luvun puolivälissä. Hallitukselta puuttuivat kuitenkin tarvittavat keinot muutosten läpiviemiseen ja suunnitelmat toimivat yleensä ainoastaan paperilla. Tärkeimmäksi teollisuuden uudelleenorganisoijaksi toisen maailmansodan jälkeen nousikin kauppa- ja teollisuusministeriö (MITI). MITI toimeenpani aiemmista suunnitelmista muun muassa Ikedan kabinetin suunnitelman, "National Income Doubling Plan" (1960). National Income Doubling Plan tähtäsi erityisesti raskaan ja kemian teollisuuden tehokkaaseen kehittämiseen.²⁰²

Ikedan suunnitelman toteuttaminen kuvastaa Japanin teollisuuspolitiikkaa 1960-luvulla. MITI valikoi sellaiset raskaan ja kemian teollisuuden haarat, jotka koettiin tulevan talouskasvun kannalta tärkeiksi, ja joilla nähtiin olevan edellytyksiä kasvuun. Tällaisia strategisia teollisuudenaloja olivat ennen kaikkea öljynjalostus, petrokemiallinen teollisuus, autot, koneteollisuus, lentokoneet ja elektroniikka. Näiden alojen kehitystä tuettiin kaikin mahdollisin keinoin. Toimialoja suojattiin ulkomaiselta kilpailulta vähentämällä niiden tuottamien hyödykkeiden tuontia lisenssein ja tullein. Hallitus myönsi valituille yrityksille myös halpakorkoisia lainoja valtion omien luottolaitosten välityksellä (Japan Development Bank & Japan Import Export Bank). Lisäksi hallitus myönsi yrityksille suoria tukia ja alensi näiden toimialojen verotusta, samalla antaen yksityiskohtaista ohjausta siitä, mitä investointeja ja leikkauksia piti milloinkin tehdä.²⁰³

Hallitus nimesi strategisesti tärkeitä toimialoja, nousevia (sunrise industries) ja laskevia (sunset industries), eri vuosikymmeninä. Näistä nousevat saivat erityistä tukea valtiolta, kun taas vastaavasti laskevilta tuet evättiin kokonaan. "Sunrise industries" -kategoriaan kuuluivat 1950-luvulla metallit, kemianteollisuus ja laivanrakennus, autot 1960-luvulla sekä tietokoneet ja tietoliikenne 1980-luvulla. "Sunset industries" puolestaan käsittivät 1950-luvulla hiilikaivokset, tekstiilit 1960-luvulla ja perusmetallit sekä kemianteollisuuden 1970-luvulla.²⁰⁴

Nousevat toimialat ovat saaneet hallituksen tuen myös tullipolitiikassa. Japania onkin pitkin 1980- ja 1990-lukua syytetty markkinoidensa suojaamisesta ja vaa-dittu toimia kaupan avaamiseksi. Ns. Tokion-kierros alensi Japanin tulleja, mutta koska ne ovat nimenomaan "suojelutulleja", eivät ne ole olleetkaan kovin korkeita, vaan tuontia on kontrolloitu muiden kaupan esteiden (Non-Tariff Barriers

---

²⁰² Morishima 1982, s. 188.

²⁰³ Morishima 1982, s. 187-189.

²⁰⁴ Korhonen 1992, s. 78-79.

(NTB)) avulla. Tällaisia ovat esimerkiksi erilaiset laatuvaatimukset. Japanilla on kuitenkin selvästi paineita vähentää kaupan esteitä.²⁰⁵

Kaupan avaaminen ei kuitenkaan yksinään takaa ulkomaisten yritysten integroitumista maahan. Japanille on ominaista eri ryhmien väliset suhteet ja näiden merkitys esimerkiksi kaupankäynnissä. Ongelmana länsimaiden ja japanilaisten neuvotteluissa onkin usein se, että "länsimaalaiset yrittävät solmia sopimusta, kun japanilaiset yrittävät solmia suhdetta".²⁰⁶

Erityisesti yritysten ja valtion suhde on ollut Japanissa tiukka. Jokainen toimiala on kontrolloitu vertikaalisesti ja itsekseen (*tate wari*). Japanin teollisuuspolitiikan toteuttamisessa onkin löydettävissä kolme vaihetta. Ensimmäisessä vaiheessa on pyritty löytämään strategiset, nousevat teollisuudenalat. Toisessa vaiheessa näitä nousevia toimialoja on kontrolloitu luvun, halvoin koroin, tuin ja verohelpoituksin. Kolmannessa vaiheessa hallitus on käyttänyt ohjaavia ja opastavia toimenpiteitä, joilla toimialoja kontrolloitiin myös jatkossa. Myös varojen ja materiaalin jakelu toimialojen välillä on ollut tarkasti koordinoitu.²⁰⁷

Hallitus on ohjannut rakennemuutosta aktiivisesti teollisuuspolitiikan avulla. Valtion vahva puuttuminen yritysmaailman intresseihin ei kuitenkaan olisi kaikkialla mahdollista. Miten tämä onnistui Japanissa?

Mekanismi, joka tukee suunnitelmallista teollisuuspolitiikkaa ja jolla sitä ohjailaan periytyy jo sotaa edeltävältä ajalta. Meiji-kaudelta lähtien ovat yritykset tottuneet hallituksen vahvaan kontrolliin talouselämästä. Oma merkityksensä on myös ollut japanilaisella ajattelutavalla, jossa työskentely yhteisen tavoitteen eteen ryhmänä on kantava voima. Sekä yksityiselämässä että myös taloudessa pyritään harmoniaan (*wa*). Yrityksen kannalta onkin ollut parempi totella hallituksen ohjeita kuin joutua MITI:n epäsuosioon. Ryhmästä pois sulkeminen on koettu pahemmaksi vaihtoehdoksi kuin mikään muu. Joutuminen MITI:n epäsuosioon on käytännössä usein ollut sama kuin toiminnan lopettaminen.²⁰⁸

Hallituksen ja yritysten välinen suhde on mennyt jopa niin pitkälle, että yritykset ovat palkanneet johtajikseen entisiä korkean tason byrokraatteja pitääkseen hyvät suhteet MITI:in. Yritysten, byrokraattien ja muiden eturyhmien välillä onkin nähtävissä selvä yhteys, jossa eri ryhmien yksittäiset intressit ovat osa toisen ryhmän intressejä.²⁰⁹ Jotkut tutkijat ovat käyttäneetkin Japanin poliittisesta jär-

²⁰⁵ Thorup, Poul Friis, Den Japanske handelspolitik, *Japansk økonomi og ledelse* 1982, s. 127-129, 139-140.

²⁰⁶ Thorup 1982, s. 132.

²⁰⁷ Okazaki & Okuno-Fujiwara, s. 9.

²⁰⁸ Morishima 1982, s. 188.

²⁰⁹ Ibid.

jestelmästä nimitystä "Japan Inc". Tässä järjestelmässä poliitikon on tärkeää luoda kontakteja yritysmaailman keskuuteen. Tämä tapahtuu erilaisten palveluksien (*nemawashi*) kautta, joita vaihdetaan osapuolten kesken. Vuosien myötä nämä palvelukset kehittyvät henkilökohtaisiksi suhteiksi ja velvoitteiksi (*jimmyaku*), jotka ovatkin poliitikkojen tärkeintä "myyntitavaraa".²¹⁰

Myös ns. *amakudari* -järjestelmä on pitkään ollut osa arkipäivää japanilaisessa talouselämässä ja politiikassa. Byrokraatit ja poliitikot pitävät yllä suhteitaan yritysmaailmaan henkilökohtaisin lahjoituksin (esimerkiksi sisäpiirin tietoja) ja saavat vastineeksi eläkkeelle jäätyään työpaikan auttamansa yrityksen hallinnosta.²¹¹ Tällainen yritysmaailman ja hallituksen poliitikkojen ja byrokraattien välinen suhdeverkosto sekä yhteiset intressit olivat melko ilmeisiä jo Meiji-kauden teollisuuspolitiikassa.

Paineet avoimuuden lisäämiseksi Japanin taloudessa ovat lisääntyneet. Erityisesti 1990-luvun taantuman yhä jatkuessa, on tullut ilmeiseksi, että yhä radikaalimpia menettelytapoja tarvittaisiin talouden elvyttämiseksi sekä kuluttajien ja ulkomaisten sijoittajien luottamuksen palauttamiseksi.

Kuitenkin esimerkiksi Japanin pankeilla on ollut vaikeuksia päästä irti maailmansodan jälkeisestä roolistaan, jolloin niiden tehtävänä oli kanavoida varoja hallituksen mielestä strategisille teollisuudenaloille. Long Term Credit Bankin konkurssi ja väliaikainen kansallistaminen vuonna 1998 oli viimeinen signaali vanhan systeemin epäonnistumisesta. Pankki perustettiin toisen maailmansodan jälkeen kanavoimaan halpoja lainoja raskaalle teollisuudelle, mutta se laajensi nousukaudella toimintaansa lomakohteista taidemaalauksiin. Vaikka hallitus huomasi pankin tilan, sen annettiin jatkaa toimintaansa, sillä maassa pelättiin tilanteen paljastumisen vahingoittavan maan luotettavuutta.²¹²

Vuoden 1998 lopulla perustettiin Financial Supervisory Agency (FSA) tervehdyttämään Japanin pankkisektoria. FSA voi tarjota myös tukia pankeille, mutta ainoastaan mikäli nämä sitoutuvat tarvittaviin leikkauksiin ja muutoksiin. Japanin heikossa kunnossa olevat pankit kaipaavatkin selvää saneeraamista ja alasajoa. Viime aikoina on tapahtunut joidenkin pankkien yhteensulautumia, mutta yhä edelleen epäillä on ovako nämä toimet tarpeeksi radikaaleja palauttamaan sekä kansalaisten että ulkomaiden luottamuksen Japanin talouteen.²¹³

²¹⁰ Ibid., s. 190-192; vanWolferen, Karen, *The Enigma of Japanese Power*, Tokio 1993, s. 144-145, 160-170, 442.

²¹¹ vanWolferen 1993, s. 59, 150-160.

²¹² Newsweek, February 1, 1999, s. 32-33.

²¹³ Newsweek, February 1, 1999, s. 32-33.

Japanin talouden elvyttämisessä on tapahtunut siirtymä julkisista investoinneista kohti yksityisen sektorin kysyntää 1990-luvulla. Vuonna 1995 Japani esitteli elvytyspakettinsa, joka keskittyi erityisesti julkisten investointien lisäämiseen. Julkiset investoinnit auttoivat hetkellisesti, sillä bruttokansantuote kasvoi jonkin verran edellisestä vuodesta vuonna 1996. Julkisia investointeja vähennettiin vuoden 1996 lopulla yksityisen kulutuksen osoittaessa elpymisen merkkejä. Hallituksen täytyi kuitenkin nostaa veroja budjetin alijäämään paikkaamiseksi ja kulutus supistui.²¹⁴

Julkiset investoinnit ovat saaneet Japanissa mm. seuraavaa kritiikkiä; 1) julkiset rakennustyöt ovat yleensä suhteellisen kalliita, 2) investoinnit ovat liian vähäisiä eivätkä anna riittävää tulosta, 3) ministeriöiden ja virastojen projektit ovat usein huonosti organisoituja ja tehottomia. Jotta julkiset investoinnit olisivat tehokkaampia tulisi valtion taata näkyvämpää päätöksentekoa sekä avoimempaa politiikkaa.²¹⁵

Economic Planning Agency listaa kohtia vuonna 1997 ilmestyneessä julkaisussaan taloudellisen tilanteen parantamiseksi. Erityisen tärkeää olisi pankkien huonojen lainojen korjaaminen sekä taloudellisen tilanteen vakauttaminen. Myös instituutioiden läpinäkyvyyttä tulisi lisätä lainsäädännöllisin menetelmin. Nykyisellä lamalla on yhteneväisyyksiä öljykriisin aikaan, jolloin myös yksityinen sektori otti aktiivisesti riskejä. Tuolloin Japanin talous saavutti kasvun siirtymällä massiivisen energiankulutuksen vaativasta teollisuudesta teknologia- ja osaamisintensiiviseen teollisuuteen. Samankaltaista rakennemuutosta toivotaan myös nyt. EPA peräänkuuluttaa rakenteellista reformia, avoimempaa, vapaampaa ja houkuttelevampaa taloutta, jossa yksityinen ja julkinen sektori toimisivat yhteistyössä.²¹⁶

Japanin teollisuuspolitiikassa on nähtävissä selkeänä jatkumona valtion erityisen vahva puuttuminen kehitykseen. Yritysmailman ja hallituksen välillä on ollut suhteellisen laaja konsensus toimenpiteiden välttämättömyydestä taloudellisen kehityksen saavuttamiseksi. Myös päämäärä on ollut selvillä, länsimaiden saavuttaminen ja ohittaminen. Selkeän päämäärän olemassaolo on helpottanut valtiota teollisuuspolitiikan muotoilemisessa. Valtion vahvaa puuttumista yritysmailman intresseihin ovat helpottaneet japanilaisen yhteiskunnan rakenteet sekä valtion merkittävä rooli teollisuuden kehittämisessä jo 1800-luvulla.

Japanin teollisuuspolitiikassa on tiettyjä toimialoja tuettu ja nostettu strategisiksi. Tämä oli tunnettu menetelmä myös Meiji-kaudella, jolloin valtio selkeästi tuki tiettyjen toimialojen kehitystä erityisesti luomalla suotuisat edellytykset ja insti-

²¹⁴ Economic Survey of Japan 1996-1997, s. 74-75.

²¹⁵ Ibid., s. 77, 85.

²¹⁶ Ibid., s. 102-104.

tuutiot näiden toiminnalle. Talouskasvun kannalta kannattamattomien toimialojen rationalisointi on myös ollut teollisuuspolitiikan menetelmä jo 1800-luvulla. Mikäli nämä toimialat on myöhemmin koettu tarpeellisiksi talouden kasvun kannalta on niiden tukeminen aloitettu alusta. Vastaavasti jo kerran strategisiksi nimettyjä toimialoja on rationalisoitu mikäli ne ovat muuttuneet kannattamattomiksi.

8 Hanhiauran seuraajasta johtoon

Japanin teollistumista ja teollisuuspolitiikkaa voidaan peilata Akamatsun hanhiauran kehitysteoriaan. Akamatsun teorian deterministinen luonne sekä hegeliläinen ajatus valtioiden kohoamisesta kohti korkeampaa tasoa, kuvaavat osuvasti Japanin kehitystä. Japanin talouden kehitys voidaankin tiivistää kokonaistalouden ja ulkomaankaupan kehityksen perusteella Akamatsun teorian puitteisiin.

Japanin kehitys lähti liikkeelle tuonnin lisääntyessä 1850-luvulla. Tällöin Japani oli hanhiauran kehitysteorian mukainen seuraajavaltio (*kôshinkoku*). Kansainvälinen kauppa toimii hanhiauran kehitysteoriassa seuraajavaltion kehityksen alullepanijana. Japanin avautuminen kansainväliselle kaupalle 1850-luvulla aiheutti ulkomaisten valmistuotteiden tuonnin kasvun. Halpojen teollisuustuotteiden tuonti nousi kotimaisen käsityötuotannon haastajaksi. Johtavat länsivallat eivät antaneet Japanille mahdollisuutta omaan tullipolitiikkaan, joten valtio ei voinut estää kansainvälistä kilpailua. Ainoaksi keinoksi jäi kehittää omaa teollisuutta. Kaupan kasvu sysäsikin valtion liikkeelle kotimaisen teollisuuden kehittämisessä.

Kehitysteorian toisessa vaiheessa Japanin kulutustavaroihin perustuva kotimarkkinateollisuus käynnistyi ja voimistui. Hallituksen tavoitteena oli erityisesti ulkomaisen tuonnin ja kilpailun voittaminen. Tekstiiliteollisuus (lähinnä silkki- ja puuvillateollisuus) muodosti pääosan Japanin teollisesta tuotannosta 1880-luvulta aina 1930-luvulle saakka. Akamatsun kehitysteorian toisessa vaiheessa erityisesti raaka-aineiden tuonti lisääntyy. Toiselle vaiheelle tyypillisesti tuonti Japanissa kasvoi yhä, mutta muuttui vähitellen raaka-aineiden ja pääomien tuonniksi. Teorian toinen vaihe ajoittuikin Japanissa 1900-luvun alkuun, jolloin tekstiilien raaka-aineiden tuonti ohitti valmiiden tekstiilien tuonnin.

Japani siirtyi ensimmäisen maailmansodan aikana Akamatsun hanhiauran kehitysteorian seuraajavaltiosta nousevaksi maaksi (*shinkôkoku*). Japani omasi hyvät lähtökohdat nousta kohti hanhiauran kärkeä, sillä teollistumisprosessi oli lähtenyt hyvin liikkeelle ja maan bruttokansantuotteen kasvuvauhti henkeä kohden oli jopa nopeampi kuin Yhdysvalloissa. Lisäksi Japanin asemaa korosti se, että muut maat kokivat Japanin merkittäväksi taloudelliseksi ja sotilaalliseksi voimaksi.

Hanhiauran kehitysteorian kolmannessa vaiheessa oma tuotanto nousee valtaan (*bokkoo*), ja samalla maa nousee prosessin toiselle tasolle. Kehitysteorian kolmannen vaiheeseen Japani siirtyi viimeistään 1930-luvulla, jolloin Japanista tuli puuvillatekstiilien suurin tuottaja Englannin sijaan. Japani miellettiin nyt maailman vahvimaksi tekstiilejä tuottavaksi maaksi. Japanin kotimarkkinateollisuuden noustessa valtaan myös sen ulkomaankaupan kauppatase alkoi kääntyä edul-

liseksi (vaikkakin vain väliaikaisesti). Vienti voimistui ja alkujaan vieras teollinen tekstiilituotanto naturalisoitui kotimaiseksi.

Kehitysprosessin neljännelle ja viimeiselle vaiheelle on tyypillistä viennin aloittaminen johtajamaihin ja tuotannon dynamisoituminen. Hanhiauran kehitysteorian neljänteen vaiheeseen Japani siirtyikin osittain jo 1930-luvun lopulla, jolloin Japani aloitti tekstiilien laajamittaisen viennin Englantiin, samalla kun maasta oli tullut tärkeä vientivaltio. Myös Japanin teollinen tuotanto dynamisoitui.

Akamatsun teorialle on ominaista se, ettei yksikään valtio voi ylläpitää talouden johtoasemaa jatkuvasti. Prosessin on alettava alusta, jotta voitaisiin kohota korkeammalle tasolle. 1930-luvulla militaristien valtaannousu heikensi Japania ja sulki maan ulkomaankaupalta. Toinen maailmansota päättyi Japanin osalta maan lähes täydelliseen tuhoamiseen.

Japani oli toisen maailmansodan jälkeen jälleen Akamatsun teorian ensimmäisellä tasolla, ollen seuraajavaltio (*kôshinkoku*). Kansainvälinen kauppa toimi tälläkin kertaa kehityksen moottorina ja silkki vientituotteena. Maa oli pakotettu etsimään sellaisia teollisuuden muotoja, jotka kehittyivät parhaiten ja mahdollistivat johtajavaltioiden etumatkan kuromisen umpeen. Japani kohosikin hanhiauran kehitysteorian kärkeen uudemman kerran viimeistään 1980-luvulla.

Akamatsun teorian deterministinen luonne selittäisikin osittain Japanin sodanjälkeistä teollisuuspolitiikkaa. Japanissa siirryttiin suhteellisen helposti suunnitelmalliseen teollisuuspolitiikkaan, jossa nimettiin nousevia (*sunrise industries*) ja laskevia (*sunset industries*) teollisuudenaloja. Japanin valtio toteuttikin hanhiauran kehitysteoriassa valtiolle asetetut tehtävät. Valtio hankki pääoman ja pyrki kontrolloimaan sitä tehokkaasti koko teollistumisprosessin ja kehitysvaiheen ajan. Kansantaloudelle kalliiksi tulleita teollisuudenaloja ei aina suojeltu, vaan niiden annettiin tuhoutua kansainvälisessä kilpailussa. Japanin teollisuuspolitiikassa korostettiin alusta alkaen oman poliittisen autonomian säilyttämisen tärkeyttä. Samalla kuitenkin pysyteltiin lähellä johtajavaltiota, jopa menttiin äärimmäisyyksiin sen kopioimisessa. Japanin teollisuuspolitiikka pyrki vastaamaan eri aikakausien vaatimuksiin niillä keinoilla, joita sillä oli muuttuvassa yhteiskunnassa saatavilla.

Tällä hetkellä Japani painiskelee talousongelmiensa kanssa. Maassa on jälleen paineita teollisuuden ja erityisesti pankkisektorin rationalisointiin sekä avoimempaan talouspolitiikkaan. Jotta Japani lähtisi jälleen nousuun, tarvitsisi se kaupan avaamisen sekä niiden toimialojen "tuhoamisen" jotka eivät ole tehokkaita. Tämä voisi käytännössä tarkoittaa huonojen pankkien viemistä konkurssiin. Mikäli nämä koetaan kehitykselle tärkeiksi voitaisiin niiden kehittäminen aloittaa uudelleen.

Toisaalta Japani on ollut hanhiauran kärjessä ja nyt on kenties aika muiden siirtyä johtoon. Akamatsun mukaan teknologian jatkuva kehittäminen on ainoa keino pysyä hanhiauran kärjessä. Japani on kyllä kyennyt kehittämään teknologiaa tarpeeksi pysyäkseen auran kärjessä, mutta vapaan ja avoimemman maailman-kaupan myötä se ei ole ehkä kyennyt muuttamaan tarpeeksi nopeasti, vaan esimerkiksi juuri pankkisektorin ja talouselämän päätöksenteon osalta vanhat toimintamallit ovat olleet liian kankeita uudistumaan muutosprosessin vaatimalla tehokkuudella.

Lähteet

Alkuperäislähteet:

- Establishment of Tariff Duties with Respect to Japan 25.6.1866, *Treaties and Other International Agreements of the United States of America 1776-1949*, Volume 1, Multilateral 1776-1917, Bevans, Charles I. (toim.), Washington 1968.
- Four-Power Treaty, 17.8.1923, *Basic Documents of International Relations*, Hartmann, Frederick H. (toim.), New York 1951.
- Imperial Government Telegraphs Japan, Chief Commissioner's reports, vuodet 1875-1878, 1883-1886.
- Naval Armament Limitation Treaty 6.2.1922, *Major Treaties of Modern History 1648-1967*, With an introductory essay by Arnold Toynbee, Volume IV, Israel, Fred L. (toim.), New York 1967.
- Résumé historique et statistique de la télégraphie et de la téléphonie au Japon par la direction générale de postes et des télégraphes, Tokio 1899.
- Treaty of Portsmouth 23.8/5.9.1905, *Major Treaties of Modern History 1648-1967*, With an introductory essay by Arnold Toynbee, Volume II, Israel, Fred L. (toim.), New York 1967.
- Treaty of Shimonoseki, 17.4.1895, *Major Treaties of Modern History 1648-1967*, With an introductory essay by Arnold Toynbee, Volume II, Israel, Fred L. (toim.), New York 1967.

Tilastojulkaisut:

- Emi, Koichi & Shionoya, Yuichi, Government Expenditure, *Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 7, Ohkawa, Kazushi & Shinohara, Miyoei & Umemura, Mataji (toim.), Tokio 1966.
- Hjerpe, Riitta, Finland's Historical National Accounts 1860-1994, Calculation Methods and Statistical Tables, Jyväskylän yliopisto, Suomen historian julkaisuja 24, Jyväskylä 1996.
- Maddison, Angus, Monitoring the World Economy 1820-1992, Development Centre Studies, OECD 1995.
- Main Economic Indicators, Historical Statistics 1960-1995, OECD 1997.
- Mitchell, B. R., International Historical Statistics, Africa, Asia & Oceania 1750-1988, New York 1995.

Ohkawa, Kazushi & Takamatsu, Nobukiyo & Yamamoto, Yuzo, National Income, *Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 1, Ohkawa, Kazushi & Shinohara, Miyoehei & Umemura, Mataji (toim.) Tokio 1974.

Shinohara, Miyoehei, Mining and Manufacturing, *Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 10, Ohkawa, Kazushi & Shinohara, Miyoehei & Umemura, Mataji (toim.) Tokio 1972.

Yamazawa, Ippei & Yamamoto, Yuzo, Foreign Trade and Balance of Payments, *Estimates of Long-Term Economic Statistics of Japan Since 1868*, osa 14, Ohkawa, Kazushi & Shinohara, Miyoehei & Umemura, Mataji (toim.) Tokio 1979.

Kirjallisuus:

Abramovitz, Moses, Catching Up, Forging Ahead, and Falling Behind, *The Journal of Economic History*, volume XLVI, Wilmington 1986.

Ahvenainen, Jorma, The Far Eastern Telegraphs, Jyväskylä 1981.

Ahvenainen, Jorma, Telegraphs, Trade and Policy, The Role of the International Telegraphs in the Years 1870-1914, *The Industrial Revolutions*, volume II, Commercial & Financial Services, Michie R. C. (toim.), Cambridge 1994.

Ahvenainen, Jorma & Vartiainen, Henri J., Itsenäisen Suomen talouspolitiikka, *Suomen taloushistoria 2*, Teollistuva Suomi, Ahvenainen, Jorma & Pihkala, Erkki & Rasila, Viljo (toim.), Helsinki 1982.

Allen, G. C., A Short Economic History of Modern Japan 1867-1937, With A Supplementary Chapter on Economic Recovery and Expansion 1945-1960, Lontoo 1966.

Allen, G. C., The Industrialization of the Far East, *The Cambridge Economic History of Europe* (volume VI), osa II, The Industrial Revolutions and after: Incomes, Population and Technological Change, Habakkuk, H. J. & Postan, M. (toim.), Cambridge 1965.

Beasley, W. G., Meiji Political Institutions, *The Cambridge History of Japan*, volume 5, The Nineteenth Century, Jansen, Marius B. (toim.), Cambridge 1989.

Beasley, W. G., The Foreign Threat and the Opening of Ports, *The Cambridge History of Japan*, volume 5, The Nineteenth Century, Jansen, Marius B. (toim.), Cambridge 1989.

Berger, Gordon M., Politics and Mobilization in Japan 1931-1945, *The Cambridge History of Japan*, volume 6, The Twentieth Century, Duus, Peter (toim.), Cambridge 1988.

- Broadbridge, Seymour A., Aspects of economic and social policy in Japan 1868-1945, *The Cambridge Economic History of Europe* (volume VIII), The Industrial Economies: The Development of Economic and Social Policies, Mathias, Peter & Pollard, Sidney (toim.), Cambridge 1989.
- Broadbridge, Seymour, Shipbuilding and the State in Japan Since the 1850s, *Modern Asian Studies*, volume 11, Johnson, Gordon (toim.), Cambridge 1977.
- Cameron, Rondo, *Maaailman taloushistoria*, Juva 1995.
- Chida, Tomohei & Davies, Peter N., The Japanese Shipping and Shipbuilding Industry, A History of Their Modern Growth, Lontoo 1990.
- Christensen, Jörgen Peter & Hjerpe, Riitta & Krantz, Olle & Nilsson, Carl-Axel, Nordic Historical National Accounts Since the 1880s, *Scandinavian Economic History Review*, Vol. XLIII, No. 1, 1995.
- Crawcour, E. Sydney, The Tokugawa Heritage, *The State and Economic Enterprise in Japan*, Essays in the Political Economy of Growth, Lockwood, William W. (toim.), Princeton 1965.
- Crawcour, Sydney, The Tokugawa Period and Japan's Preparation for Modern Economic Growth, *The Industrialization of Japan*, Macpherson W. J., (toim.), Oxford Cambridge 1994.
- Economic Survey of Japan 1996-1997, Japanese Economy in Thorough Reform, Economic Planning Agency 1997.
- Ekelund, Robert B. Jr. & Hèbert, Robert F., A History of Economic Theory and Method, 3. edition, New York 1990.
- Empirical studies in institutional change*, Alston, Lee J. & Eggertsson, Thráinn & North, Douglass C. (toim.), Cambridge 1996.
- Encyclopedia of Asian History, volume 1, Embree, Ainslie T. (toim.), New York 1988.
- Encyclopedia of Asian History, volume 2, Embree, Ainslie T. (toim.), New York 1988.
- Francks, Penelope, Japanese Economic Development - Theory and Practice, Lontoo 1992.
- Fujii, Nobuyuki, Meiji zenki no denshin zeisaku, *Nihon rekishi* 1988.
- Fujita, Masahiro, The Central banking Policy in the Meiji Era, *Kobe Economic & Business Review*, 6th Annual Report, Kobe 1959.
- Fujita, Masahiro, Two Deflations in the Showa Era, *Kobe Economic & Business Review*, 2nd Annual Report, Kobe 1954.

- Fält, Olavi K., Meiji-restauraatio - länsimaisen kulttuurin kolmas aalto, *Japanin kulttuuri*, Fält, Olavi K. & Nieminen, Kai & Tuovinen, Anna & Vesterinen, Ilmari (toim.), Keuruu 1994.
- Gerschenkron, Alexander, Economic Backwardness in Historical Perspective, A Book of Essays, Cambridge 1962.
- Gould, J. D., Economic Growth in History, Survey and Analysis, Lontoo 1972.
- Grabowski, Richard, A Historical Reassessment of Early Japanese Development, *The Industrialization of Japan*, Macpherson W. J., (toim.), Oxford Cambridge 1994.
- Hirakawa, Sukehiro, Japan's turn to the West, *The Cambridge History of Japan*, volume 5, The Nineteenth Century, Jansen Marius B. (toim.), Cambridge 1989.
- Hirschmeier, Johannes & Yui, Tsunehiko, The Development of Japanese Business 1600-1973, Cambridge 1975.
- History of Mankind*, Cultural and Scientific Development (vol. 5), The Nineteenth Century 1775-1905, osa IV, Morazé, Charles (toim.), Lontoo 1976.
- Hjerppe, Riitta, The Finnish Economy 1860-1985, Growth and Structural Change, Helsinki 1989.
- Hjerppe, Riitta, Kasvun vuosisata, Helsinki 1990.
- Hjerppe, Riitta & Vartia, Pentti, Suomi ja maailmantalous, *Kansantaloutemme - rakenteet ja muutokset*, Loikkanen, Heikki A. & Pekkarinen, Jukka & Siimes, Sivi-Anne & Vartia, Pentti (toim.), Tampere 1997.
- Horie, Yasuzô, Modern Entrepreneurship in Meiji-Japan, *The State and Economic Enterprise in Japan*, Essays in the Political Economy of Growth, Lockwood, William W. (toim.), Princeton 1965.
- Inukai, Ichirou, The Kôgyô Iken: Japan's Ten Year Plan, 1884, *KSU Economic and Business Review*, NO. 6, Kioto 1979.
- Iriye, Akira, Japan's Drive to Great-Power Status, *The Cambridge History of Japan*, volume 5, The Nineteenth Century, Jansen Marius B. (toim.), Cambridge 1989.
- Jansen, Marius B., Introduction, *The Cambridge History of Japan*, volume 5, The Nineteenth Century, Jansen Marius B. (toim.), Cambridge 1989.
- Jansen, Marius B., The Meiji Restoration, *The Cambridge History of Japan*, volume 5, The Nineteenth Century, Jansen Marius B. (toim.), Cambridge 1989.
- Jutikkala, Eino, Sääty-yhteiskunnan hajoaminen, *Suomen talous- ja sosiaalhistorian kehityslinjoja*, Jutikkala, Eino (toim.), Porvoo 1968, s. 176.

- Kato, Hidetoshi, Communication policies in Japan, Unesco 1978.
- Keynes, J. M., The General Theory of Money, Interest and Employment, Lontoo 1936.
- Kodansha Encyclopedia of Japan, 3. osa, Tokio 1983.
- Komiya, Ryutaro, Introduction, *Industrial Policy of Japan*, Komiya, Ryutaro & Okuno, Masahiro & Suzumura, Kotaro (toim.), Tokio 1988.
- Korhonen, Pekka, Hanhiauran kehitysteoria, *Kosmopolis*, vol 23:1/1993.
- Korhonen, Pekka, The Origin of the Idea of the Pacific Free Trade Area, Jyväskylä 1992.
- Kovero, Martti, Teollisuus ja teollisuuspolitiikka, Porvoo 1934.
- Krugman, Paul R. & Obstfeld, Maurice, International Economics, Theory and Policy, Third Edition, New York 1994.
- Kuusterä, Antti, Valtion sijoitustoiminta pääomamarkkinoiden murroksessa 1859-1913, Jyväskylä 1989.
- Kuusterä, Antti, Valtio, talous ja valtiontalous, *Talous, valta ja valtio, Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*, Haapala, Pertti (toim.), Tampere 1990.
- Kuznets, Simon, Modern Economic Growth, Rate, Structure, and Spread, New Haven Lontoo 1966.
- Lamberg, Juha-Antti & Ojala, Jari & Eloranta, Jari, Uusinstitutionalismi ja taloushistoria, Kollektiivisen valinnan ja liiketoiminnan kustannusten problematiikka, *Uusi institutionaalinen taloushistoria*, Johdanto tutkimukseen, Lamberg, Juha-Antti & Ojala, Jari (toim.), Jyväskylä 1997.
- Latourette, Kenneth Scott, The History of Japan, New York 1957.
- Lewis, W. Arthur, Economic Development with Unlimited Supplies of Labour, Manchester School of Economics and Social Studies 23, Manchester 1954.
- Lockwood, William W., The Economic Development of Japan, Growth and Structural Change 1868-1938, Princeton 1954.
- Macpherson, W. J., Introduction, *The Industrialization of Japan*, Macpherson, W. J., (toim.), Oxford Cambridge 1994.
- Madsen, Christian, Japans økonomiske og industrielle udvikling 1868-1980, *Japansk økonomi og ledelse*, et studie i udvalgte aspekter af det japanske økonomiske mirakel, Madsen, Ole Ohlenschloeger (toim.), Århus 1982.
- Maddison, Angus, Dynamic Forces in Capitalist Development, A Long-Run Comparative View, Oxford 1991.

- Mason, R. H. P. & Caiger, J. G., A History of Japan, Singapore 1972.
- Matsuda, Yoshiro & Arita, Fumiko, Behind State Company Nexus: One half century experience of Japanese economic development in a statistical mirror, Tokio 1996.
- Mitani, Taichirô, The Establishments of Party Cabinets 1898-1932, *The Cambridge History of Japan*, volume 6, The Twentieth Century, Duus, Peter (toim.), Cambridge 1988.
- Miyoshi, Masao, As We Saw Them, The First Japanese Embassy to the United States (1860), Los Angeles 1979.
- Morishima, Michio, Why has Japan 'succeeded'?, Western technology and the Japanese ethos, Cambridge 1982.
- Morris-Suzuki, Tessa, A History of Japanese Economic Thought, Lontoo New York, 1989.
- Morris-Suzuki, Tessa, The Technological Transformation of Japan - From the Seventeenth to the Twenty-First Century, Hong Kong 1994.
- Myllyntaus, Timo, The Gatecrashing Apprentice, Industrialising Finland as an Adopter of New Technology, Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitoksen tiedonantoja N:o 24, Helsinki 1990.
- Nakamura, Takafusa, Japanese War Economy as a "Planned Economy", working paper.
- North, Douglass C., Institutions, Institutional Change and Economic Performance, Cambridge 1990.
- O'Brien, P. K., Do We Have a Typology for the Study of European Industrialization in the XIXth Century, *Journal of European Economic History*, 1986.
- OECD Economic Surveys 1997-1998, Japan, OECD1998.
- Ohkawa, Kazushi & Rosovsky, Henry, Postwar Japanese Growth in Historical Perspective: A Second Look, *Economic Growth - The Japanese Experience since the Meiji-Era*, Klein, Lawrence & Ohkawa, Kazushi (toim.), Homewood Illinois 1968.
- Ohkawa, Kazushi & Rosovsky, Henry, Japanese Economic Growth, Trend Acceleration in the Twentieth Century, Stanford 1973.
- Oikawa, Yoshinobu, Market structure and the construction of rural railways during the formative period of industrial capitalism in Japan, *The Journal of Transport History*, vol. 5 no. 2, Manchester 1984.

- Ojala, Jari, Henkilökohtainen on taloudellista, Liiketoiminnan kustannukset 1700-1800-luvun liike-elämässä kauppahuoneiden näkökulmasta, *Uusi institutionaalinen taloushistoria*, Johdanto tutkimukseen, Lamberg, Juha-Antti & Ojala, Jari (toim.), Jyväskylä 1997.
- Okazaki, Tetsuji & Okuno-Fujiwara, Masahiro, Historical Origins of Contemporary Japanese Economic System, working paper.
- Patrick, Hugh T., Japanese Industrialization and its Social Consequences, Berkeley 1976.
- Peattie, Mark R., The Japanese Colonial Empire, 1895-1945, *The Cambridge History of Japan*, volume 6, The Twentieth Century, Duus, Peter (toim.), Cambridge 1988.
- Pekkarinen, Jukka & Sutela, Pekka, Kansantaloustiede, Juva 1996.
- Peltonen, Matti, Aatelisto ja eliitin muodonmuutos, *Talous, valta ja valtio, Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*, Haapala, Pertti (toim.), Helsinki 1990.
- Pihkala, Erkki, Valtion tulojen ja menojen rakenne 1800-luvun jälkipuoliskolla, Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja B-23, Helsinki 1977.
- Pyle, Kenneth B., Meiji conservatism, *The Cambridge History of Japan*, volume 5, The Nineteenth Century, Jansen, Marius B. (toim.), Cambridge 1989.
- Ranis, G., The Financing of Japanese Economic Development, *The Industrialization of Japan*, Macpherson W. J., (toim.), Oxford Cambridge 1994.
- Rozman, Gilbert, Social Change, *The Cambridge History of Japan*, volume 5, The Nineteenth Century, Jansen, Marius B. (toim.), Cambridge 1989.
- Ryôshin, Minami, The Economic Development of Japan, A Quantitative Study, New York 1986.
- Ryôshin, Minami, Power Revolution in the Industrialization of Japan: 1885-1949, Tokio 1987.
- Shinn, Rinn-Sup, Historical Settings, *Japan - a country study*, Bunge, Frederica M. (toim.), Washington 1990.
- Smith, Thomas C., Political Change and Industrial Development in Japan: Government Enterprise 1868-1880, Stanford 1965.
- Smith, Thomas C., Premodern Economic Growth - Japan and West, *The Industrialization of Japan*, Macpherson W. J., (toim.), Oxford Cambridge 1994.

- Sugiyama, Shinya, Japan's Industrialization in the World Economy 1859-1899, Export Trade and Overseas Competition, Lontoo 1988.
- Sumiya, Mikio & Taira, Koji, An Outline of Japanese Economic History 1603-1940, Major Works and Research Findings, Tokio 1979.
- Supple, Barry, The State and Industrial Revolution 1700-1914, *The Fontana Economic History of Europe*, The Industrial Revolution, Cipolla, Carlo M. (toim.), Glasgow 1980.
- Thorup, Poul Friis, Den Japanske handelspolitik, *Japansk økonomi og ledelse*, et studie i udvalgte aspekter af det japanske økonomiske mirakel, Madsen, Ole Ohlenschloeger (toim.), Århus 1982.
- Tikkanen, Irma, Takaus- ja takuupalvelut teollisuuspolitiikan keinona, Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D-195, Helsinki 1994.
- Uchida, Hoshimi, The Transfer of Electrical Technologies from the United States and Europe to Japan 1869-1914, *International Technology Transfer - Europe, Japan and the USA 1700-1914*, David, J. Jeremy (toim.), Hants-Vermont 1991.
- vanWolferen, Karen, The Enigma of Japanese Power, Tokio 1993, s. 144-145, 160-170, 442.
- Ward, Russel, The History of Australia, The Twentieth Century 1901-1975, Lontoo 1978.
- Westney, D. Eleanor, Imitation and Innovation, The Transfer of Western Organizational Patterns to Meiji Japan, Cambridge 1987.
- Yamasaki, Kakujiro, Commerce, *The Effect of the World War Upon the Commerce and Industry of Japan*, Oxford 1929.
- Yanaga, Chitoshi, Japan Since Perry, New York 1949.
- Yasuba, Yasukichi, Did Japan Ever Suffer from a Shortage of Natural Resources Before World War II?, *The Journal of Economic History*, vol. 56 no. 3, Cambridge 1996.
- Yoshihara, Kunio, Japanese Economic Development, A Short Introduction, Oxford 1981.
- Yuzawa, Takeshi, The Transfer of Railway Technologies from Britain to Japan, With Special Reference to Locomotive Manufacture, *International Technology Transfer, Europe, Japan and the USA 1700-1914*, Jeremy, David J. (toim.), Hants Vermont 1991.

Aikakauslehdet:

Newsweek, February 1, 1999.

Talouselämä 1/99.

LIITE:

Kronologia Japanin poliittisesta historiasta vuosina 1850-1941

- 1858 Sopimus Yhdysvaltojen kanssa satamien avaamiseksi.
Oppositio järjestää *shogunin* vastaisia mielenosoituksia.
- 1866 Satsuman ja Chôshûn liittosopimus.
Shogunin sotaretki Chôshûn.
Shogun ja keisari Kômei kuolevat.
- 1867 *Shogun* Tokugawa Yoshinobu eroaa virastaan.
- 1868 Meiji-restauraatio.
- 1869 Läänitykset keisarille, *daimioista* entisten alueidensa kuvernöörejä.
- 1871 Paikallinen autonomia käytäntöön. *Samurailuokan* poistaminen.
- 1876 Yleinen asevelvollisuus perustetaan.
- 1877 Satsuma-kapina.
- 1880 Liberaalipuolue perustetaan.
- 1889 Perustuslaki muotoillaan.
- 1890 Ensimmäiset kansalliset parlamenttivaalit.
- 1894 Sopimusreformi Englannin kanssa. Kiinan sota
- 1902 Liittosopimus Englannin kanssa. Sota Koreaa ja Kiinaa vastaan.
- 1904 Venäjän sota.
- 1910 Korean valtaus.
- 1912 Meiji-kausi päättyy
- 1914 Japani julistaa sodan Saksalle.
- 1918 Ensimmäinen puoluejohtaja pääministeriksi.
- 1921 Washingtonin kongressi.
- 1930 Lontoon merisopimus.
- 1931 Mantshurian valtaus ja nukkehallituksen perustaminen.
- 1932 Ultrationalismi nousee. Useita salamurhia puolueita vastaan.
- 1937 Kiinan sota.
- 1939 Toinen maailmansota syttyy.
- 1940 Puolueet lopettavat toimintansa.
- 1941 Armeijan kontrolli maan sisä- ja ulkopoliitikasta. Sota Yhdysvaltoja vastaan.